Իմ գրադարանը

Լևոն Շանթ

(1869-1951)

Երկեր

ԻՄ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ

ԷԴԻԹ ՊՐԻՆՏ
հրատարակչություն

ԵՐԵՎԱՆ 2012

ՀՏԴ 891.981–3 Շանթ
ԳՄԴ 84Հ–4
Շ 301

Կազմեց և խմբագրեց Նվեր Վիրաբյանը

Լևոն Շանթ
Շ 301 [Ստեղծագործությունների ժողովածու]/ Լևոն Շանթ.– Եր.: Էդիթ Պրինտ, 2012.– 254 էջ.:

Լևոնի Շանթի այս ժողովածուն լույս է տեսել «Իմ գրադարանը» մատենաշարով: Ներառում է հեղինակի՝ ՀՀ հանրակրթական դպրոցի և բուհական ընդունելության քննությունների ծրագրերով նախատեսված ստեղծագործություններ և լրացուցիչ ընթերցանության նյութեր:

Գիրքը հասցեագրված է ոչ միայն մեր դպրոցականներին, այլև աշխարհասփյուռ հայ պատանիներին ու պարմանուհիներին, ինչպես նաև մեծահասակ ընթերցողներին, բոլոր նրանց, ովքեր չեն կորցրել իրենց հետաքրքրությունը հայ բազմադարյան գրականության նկատմամբ:

ՀՏԴ 891.981–3 Շանթ
ԳՄԴ 84Հ–4

ISBN 978–9939–52–462–7

© «Էդիթ Պրինտ», հրատարակչություն, 2012

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գրող, մանկավարժ և հասարակական գործիչ Լևոն Շանթի ստեղծագործության նշանակությունը հայ գրականության և մշակույթի պատմության մեջ հիմնականում պայմանավորված է նրա դրամատուրգիայով: Նրա ստեղծագործության մեջ արծարծված են անհատի ու հասարակության փոխհարաբերության, եսի ու անձնազոհության, զգացմունքների ու ազատության տենչանքի, հարափոփոխ ապրումների ու տրամադրությունների խնդիրներ:

1890-ական թվականներին լույս են տեսել Շանթի մի շարք բանաստեղծություններ, «Լերան աղջիկը» պոեմը, վիպակները: Նրա ստեղծագործության բարձրակետը, սակայն, դրամատիկական գործերն են:

Շանթի «Հին աստվածներ» դրաման առավել, քան հայ գրականության մեջ որևէ այլ ստեղծագործություն, արժանացել է մասնագետների ուշադրությանը: Սա և՛ փիլիսոփայական դրամա է, և՛ պատմական ողբերգություն: Այս ստեղծագործության պատմական հենքում 9-րդ դարում տեղի ունեցած դեպքերն են, որտեղ արտացոլվել են աշխարհիկ ու հոգևոր սկզբունքների հավերժական հակասության, անհատի զգացմունքների և գործողությունների ազատության, ազգային կյանքի վերածնման ուղիների հարցեր, որոնք մեծ արձագանք են գտել հայ հասարակության մեջ:

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ

(1869–1951)

Լևոն Շանթ (Նահաշպետյան, ապա հոր՝ Սեղբոսի անունով՝ Սեղբոսյան. 1869, Կ.Պոլիս – 29.11. 1951, Բեյրութ) – հայ գրող, անվանի դրամատուրգ, մանկավարժ, հասարակական գործիչ:

Ծնվել է գորգի վաճառականի ընտանիքում: Վաղ հասակում զրկվել է ծնողներից: Նախնական կրթությունն ստացել է Կ.Պոլսի Սկյուտարի ճեմարանում: 1884–1891–ին սովորել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում, 1892–99–ին ուսանել Լայպցիգի, Ենայի, Մյունխենի համալսարաններում՝ խորանալով մանկավարժության և հոգեբանության մեջ: 1899–ին վերադարձել է Անդրկովկաս, ավելի քան տասը տարի դասավանդել Թիֆլիսի Գայանյան օրիորդաց և Երևանի թեմական դպրոցներում:

Թիֆլիսում մասնակցել է «Վերնատուն» գրական միավորման հավաքույթներին, սերտ կապերի մեջ եղել Հ. Թումանյանի, Ղ. Աղա-յանի, Ա. Իսահակյանի, Դ. Դեմիրճյանի հետ: Հ. Թումանյանի և Ս. Լիսիցյանի հետ կազմել ու հրատարակել է «Լուսաբեր» հայոց լեզվի դասագիրքը: 1911–ին անցել է Կ.Պոլիս, դասավանդել կեդրոնական և Եսայան վարժարաններում:

1915–ից ապրել է Եվրոպայում, 1919–ին վերադարձել է Անդրկովկաս:

Շանթի ստեղծագործական ուղին տևել է վեց տասնյակ: 1890–ական թթ. հրատարակել է բանաստեղծություններ և «Լեռան աղջիկը» պոեմը, որոնց գաղափարական հիմքը կյանքի և իդեալի հակադրության, պատրանքի և երազային սիրո գեղեցկության ռոմանտիկական մոտիվ-ներն են, ինչպես նաև գրել է վիպակների մի ամբողջ շարք («Մնաք բարովի իրիկունը», «Երազ օրեր», «Դուրսեցիները», «Վերժին», «Դար-ձը», «Դերասանուհին»): Դրանցում արծարծել է սիրո և աշխատանքի, հասարակական պարտքի և անձնական ձգտումների հակադրության հարցեր: Շանթի արձակը հարուստ է հոգեբանական նրբերանգներով, քնարական ջերմությամբ, մանավանդ՝ կին հերոսների ներաշխարհի խոր իմացությամբ:

Սակայն Շանթի ստեղծագործության նշանակությունը հայ գրակա-նության և մշակույթի պատմության մեջ կապվում է, ամենից ավելի, նրա դրամատուրգիայի հետ: «Եսի մարդը» (1904), «Ուրիշի համար» (1906), «Ճամբուն վրա» (1909) դրամաները շոշափում են անհատի և հասարակության փոխհարաբերության, ազգային – ազատագրական

պայքարի հարցեր: «Հին աստվածներ» (1909), «Կայսրը» (1916), «Շղթայ-վածը» (1921), «Օշին Պայլ» (1932) պատմական դրամաները իրենց նյութով կապված են հայ միջնադարի տարբեր ժամանակաշրջանների, իսկ «Կայսրը»՝ բյուզանդական պատմության հետ: Սակայն, ընդհանուր առմամբ, պատմական միջավայրի հոգեբանությունը և կենցաղի ճշմարիտ վերարտադրությունը հեղինակի համար էական խնդիր չէ: Պատմական դեպքերն ու անունները սոսկ պայմանական են, որի միջոցով փաստորեն արծարծվում են ժամանակակից սոցիալ-հոգեբանական խնդիրներ:

Շանթի պատմական դրամաները, հատկապես «Հին աստված-ները»-ն ու «Կայսրը», հայ գրականության և թատրոնի պատմության մեջ սիմվոլիզմի ամենացայտուն դրսևորումներից են: Սիմվոլիզմը դրանց մեջ երևան է գալիս սյուժեն իրական և երևակայական պլան-ներով զուգահեռաբար զարգացնելու, կյանքն իբրև մի հավերժական և անիմաստ շրջապտույտ դիտելու, պատկերներից խորհրդանիշներ ստեղծելու և հերոսների խոսքի ենթատեքստային նշանակությունն ընդգծելու մեջ: «Հին աստվածները» դրամայում, որը Շանթի գլուխ-գործոցն է, գեղարվեստական մեծ ուժով բարձրացվել են աշխարհիկ և հոգևոր սկզբունքների հավերժական հակադրության, անհատի զգացմունքների և գործողության ազատության, ազգային կյանքի վերածնման ուղիների հարցեր, որոնք խոր արձագանք են գտել հայ հասարակության մեջ: Այս դրամայի շուրջը 1910-ական թթ Անդրկով-կասում և Կ.Պոլսում բուռն վեճեր են ծավալվել: Դրաման ունեցել է տասնյակ բեմական մարմնավորումներ, որոնց մասնակցել են հայ թատրոնի առաջատար ուժեր: 1916-ին «Հին աստվածներ»-ը ռուսերեն թարգմանությամբ (1912) տպագրվել է Մ.Գորկու խմբագրած «Հայ գրականության ժողովածու»-ում:

Ավելի ուշ լույս է տեսել նրա «Հոգիները ծարավի»(1945) հոգեբա-նական վեպը:

Գրել է նաև հայոց լեզվի քերականության դասագրքեր, գրականա-գիտական, բանահյուսական, մանկավարժական, գիտահոգեբանական, պատմագիտական բնույթի մի շարք աշխատություններ:

Թարգմանել է Մ.Լերմոնտովի «Մծիրի» (1891) պոեմը, Է.Վոյնիչի «Բոռ» (1906) վեպը, Հ. Իբսենի «Ժողովրդի թշնամին» (1968) դրաման:

ԻՆՉՈՒ

«Ինչո՞ւ կը գրես» հարց կուտան ինծի,
ու ես զարմացած կը նայիմ իրենց:

Ինչո՞ւ կը գոռա թափովն առյուծի
ալեկոծ ծովը խոժոռ ժայռին մերձ.
կամ հեզամրմունջ վտակը ինչո՞ւ
իր թարմ կարկաչը կոլըրե անուշ,
երբ անփույթ, կայտառ ու զվարթաչու
առաջ կը գայթի նազանքով քնքուշ.
ո՞վ կը հարցընե եռուն ջրվեժին,
թե ինչո՞ւ անդուլ կը հանե շառաչ,
մինչ սեպ բարձունքեն անդունդ կը խուժին
փրփուր կոհակներ հորդ ու կաթնալանջ.
իսկ դո՞ւն. քու վրադ հարցեր թափեցին,
երբ խուռն հյուսքը խինդ ու կսկիծի
երգի մը փարած սրտեդ դուրս հորդեց:

Բայց կը հարցընեն այդ ինչուն ինծի,
ու ես զարմացած կը նայիմ իրենց:

ՈՒՐՎԱՆԿԱՐՆԵՐ

Ունիմ նկարչի տետրակ մը սիրուն,
որ ժամանակի ձեռքեն խլելով
տարեր պահեր եմ աչքերե հեռուն՝
խորքը հուշերուս, խորշ մը ապահով:

Առաջին էջը իրարու փարած
թերատ գծերու ցանց մըն է նրբին,
որոնք հոն մրոտ խառնուրդեն հանկարծ
այն չար աղջկան դեմքը կը ծնին:

Ուրիշ կուսական դեմքեր շարունակ
կը գտնեմ այնտեղ հայացքիս գերի,
միայն բոլորն ալ անորոշ, խառնակ,
անփույթ վրձինի մարզանք են թերի:

Անդին երազուն և ընկեր դեմքեր
կը ժպտին ինծի անուշ կարոտով,
իրենց նայվածքի թարմ մութերն ի վեր
բոցեր կը ժայթքեն. և՛ կյանք, և՛ կորով:

Բանաստեղծական ֆանթազիներ ալ
պատկերներուս մեջ կան գծված հստակ.
Ոգևորություն, Սեր ու Իտեալ,
և Գիտությունը՝ կին դիմակի տակ:

Ու խենթ իղձերու, սպասման, հուզման
և աշխատանքի, անհաս տենչանքի
հոն խառնափնթոր մարմնացումներ կան,
գծած ու ավրած, գծած կրկնակի:

Այո՛, նկարչի տետրակ մը սիրուն,
որ մոռացության ճանկեն խլելով
իբրև նվեր մը գալիք օրերուն
պահեր եմ մտքիս մեկ խորշն ապահով,

ՀՅՈՒՍՔ

Է, օրերս կանցնին ունայն,
չունի հոգիս զբաղում.
ո՛չ սեր, ո՛չ վիշտ, ո՛չ փոթորիկ,
այլ միշտ թափուր ու տրտում:

Այս անապատ ճամփուն վրա
իբրև կյանքոտ օվասիս,
վայրկյան կուգա, երբ կը փարի
անզուսպ զայրույթ մը սրտիս:

Ու ես կատղած կոլըրեմ երգ,
ինչպես գետը ձանձրացած,
որ ցասուկեն փրփուր–ժանյակ
կը հյուսե լերկ ժայռեն ցած:

ԳՆԱՑՔԸ

Գնացքը շեշտ, անդուլ ճեպով
սլացիկ,
երբ անձնատուր իր զույգ գծին
օձաձիգ,
կը գալարի ճամփուս վրա

աչքիս դեմ,
ես կանգ առած, մութին մեջեն
կը դիտեմ աչքերն անթարթ,
որ շեշտ հեռուն
է գամեր,
ճապուկ մարմնին տենդոտ դողը
անհամբեր
ու խոնջ կրծքեն ժայթքող իր հևքը
վայրի,
որ հասնելու անհաս տենչովը
կայրի:

ՄԱՀ

Հա՛, կը մեռնիմ դեռ չապրած,
մինչ գործ տեսնել կերազեմ,
մինչ մտքերս հրահրած
կյանքին գիրկը կը վազեն:

Չէ՛, չկարծես կը վախնամ
կյանքի վերջին այս խաղեն.
ատ մեր ելքն է, ի՞նչ վախնամ
զգայության դռներեն:

Բայց դեռ շուտ է, շուտ, հոգի՛ս,
թարմ արյունս բոց է դեռ.
ու անծանոթ է սրտիս
անկարելին, վախն ու հեռ:

Եվ այդ կյանքիս դեռ սեմին
թողնեմ անուրջն իմ ամեն,
ու դեռ ոչինչ՝ ոչինչին
երթամ փարիմ աշխարհեն:

Դեռ հեռուեն ապագան
կը նկարվի վառ ու պերճ,
դեռ ուժերս ալ եռ կուգան,
բայց շունչ մըն ալ ու ալ վերջ:

Ընդմիշտ կորած են անհետ
լույս, հույս, տենչանք ու մտքեր:
Ա՜, ո՛չ. տվե՛ք շունչս ետ,
ես ընելիք ունիմ դեռ:

...Ու երազես արթընցած՝
բացվող լույսին կը հառիմ.
անուշ արցունք կիյնա ցած.
ա՛խ, ես կապրիմ, դեռ կապրիմ:

ԺԱՆԳԸ

Գզրոցիս մեջ գրիչս ինկած է հիմա
գրած-ջնջած թղթերուս մեջ ցանուցիր,
ժանգե պատանք մը ածած է իր վրա
ու ալ հպարտ չառկայծիր:

Մինչ նայվածքս այդ հին գրչին է հառած,
մեջս միտք մը զիկզակ կուտա՝ միգուցե
անշարժ կյանքես զգացումնևրս ալ հանկարծ
ժանգի խավ մը գա գուցե:

ՀՈՂՄԱՂԱՑ

Հեռո՛ւն, բլրակի ուսին արևառ՝
զառամ, կիսափուլ հողմաղացը հին՝
հոգնած ու կքած,
բեռ մը տարիներ դիզած շալակին,
դրեր է վատուժ իր մարմինը սառ
արևին դիմաց:

Կը դառնան խարխուլ թևերն ահագին
ճոճելով քուրջերն այն բզիկ-բզիկ
ու կեղեր երգեն
տխուր ճռինչով, հովերու կամքին,
իր համակերպած տրտունջը հեզիկ
այս չարքաշ կյանքեն:

ԱՆՈՒՇ ՀՈՎԻԿ

Ահա՜ ելավ լուսինն արծաթ
մութ ամպերու ստվերեն,
ահա՜ նավակն ալ գեղազարդ
մեր դրացի ժայռերեն:
Անո՛ւշ հովիկ.
փչե՛ հուշիկ
ու բե՛ր ինծի
բյուր ժիր ալիք:

Նավակը հեզ կը սպրդի
ալիքներու ծուփին տակ.
աղջիկն անփույթ հենած մեկդի

կերգե ձայնովն իր հստակ:
Անո՛ւշ հովիկ,
փչե՛ հուշիկ
ու բե՛ր ինծի
երգն անուշիկ:

Երգն է կարոտ, սեր ու գգվանք,
ինքը հուզում ու սարսուռ.
ալ թո՛ղ, աղջի՛կ, երգդ ու նազանք,
բոց աչքերդ հո՛ս դարձուր:
Անո՛ւշ հովիկ,
փչե՛ հուշիկ
ու բե՛ր ինծի
նավն ու աղջիկ:

ՎԵՐ

Էհե՛յ, ես վեր թռչիլ կուզեմ,
մաքուր է հոն, արձակ, ազատ.
հոն հովին դեմ ես կը վազեմ,
իբրև եղբայրն իր հարազատ,
ալևորիկ լեռան ցայտին
կուզեմ թառիմ բազեեն վեր,
վերեն նայիմ ամպի կույտին,
ուր կայծակներն են պահվըտեր:
Գիտեմ, վարեն այն վարանոտ
խելոք մարդոց երամն ըստվար՝
«Ի՞նչ գործ ունի այդ խևը հոտ»
պիտի ըսեն, նային իրար.

և թո՛ղ նային, հեգնեն ալ թո՛ղ
խելոք ծաղրովն իրենց անհամ.
Էհե՛յ, միշտ վեր, ես սրտադող
միշտ վե՛ր կուզեմ, որ խոյանամ:

ԱԼԻՔԸ

Տե՛ս, ալիքը մերթ կուռի
կնոջ լանջի պես դողդոջ,
ժանյակով մը փրփուրի
նուրբ սքողված է ամբողջ,
մերթ ալ ողորկ կը գոգնա
ծոցին պես զույգ ստինքի,
ուր կույս սիրտ մը կը խոկա
աղվոր բաները կյանքի,

ԱՆՏԱՌԻՆ ԵՐԳԸ

Մութին մեջ խոր պահվըտած
հովը կը սուրա
հանկարծ քունեն արթընցած
անտառին վրա:

Ու կը խռնին ճյուղ ու ոստ
իրարու ուսին,
հովի չափին տակ ընդոստ
կերգեն միասին:

հոն թախիծին երկաթե
սուր ճիչերը կան,
որուն հույսը կը փաթթե
թել մը դուրեկան։

Մեղեդի մը տառապանք
հոն կը կարկաչեն,
ու վրեժը սանձարձակ
կորոտա մեջեն։

Մերթ հանդուգընն շեշտ մը սուր
ազատ ու վստահ,
մերթ կասկածի մը սարսուռ,
որ փախուստ կուտա։

Ծիծաղն անդին սուլելով
կատակ մը կերգե,
ծաղրը իր խոր բամբ ձայնով
քովեն կը հեգնե։

Հանկարծ կարոտ մը զգույշ
կը վազե մեկդի,
սիրո կանչ մըն է քնքուշ,
որ կը խլրտի։

Իսկույն խումբը բռընկած
զայրույթի մը պես
նույն կտորը դարձ ի դարձ
կը կրկնե պեսպես։

Մինչև դողդոջ, նվաղկոտ
վերջն է, կերկարի
Հոգնած՝ սրտի բոցն աղոտ
որ մեղմ կը մարի:

ԱՂՈԹՔԸ

Դուն կաղոթեիր հուզված, դողահար,
կույս ննջարանիդ առանձնության մեջ.
ջինջ արցունքիդ տակ ժպիտ կը խաղար,
մինչդեռ բնածին շարժումով մը մեղկ
լի թևերդ մերկ կը հյուսվեր իրար:

Գլխու ամեն մեկ թեթև ցնցումիդ
կապեն ազատված մազերդ առատ,
ինչպես ոսկեզօծ առվակ մը սրտմիտ,
կը հոսեր ուսեդ կոհակ ու կոհակ
դեպի ձյուն-փրփուր գիրկը անկողնիդ:

Ինչ կաղոթեիր, ինչո՞ւ, չգիտեմ,
բայց աղեկ գիտեմ, որ քու փղոսկրե
կիսասքող կուրծքիդ ալիքներուն դեմ
զգացի տենչ մը Աստվածն ըլլալու,
որուն կաղոթես դուն ամեն ատեն:

ՄԱԿՈՒՅԿԸ

Մակույկն է խրած
օրորուն ափին

անձնատուր եղած
իր ամուր կապին,

Առագաստը թույլ
կախված մեղկորեն
կը դողա անդուլ
հովի սարսուռեն։

Թիերն ալ հոգնած
դադարեն երկար,
բաց ծովուն դիմաց
կը նային իրար։

Մինչ դժգոհ, խոհուն
թեք կայմը ամուր
կը դիտե հեռուն
կարոտով տխուր։

Ու կըմբոնեմ ես.
նավն ալ կազմ, անահ,
անձկոտ սրտիս պես
բաց ծով կը ցանկա.

Կուզե սաստկակոծ
կյանք ու փոթորիկ,
մինչ ափին անգործ
կերերա լռիկ։

ԱՍՈՒՊ ՄԸ

Այդ աղջիկը երեկ տեսա,
հեղ մը միայն, թեթևակի.
կարծես ասուպ մը դյուրասահ,
որ աչքիդ դեմ կը սայթաքի:

Հազիվ գողցա ակնարկ մը վառ
սև աչքերեն իր տենչարծարծ,
ու ժպիտ մը, որ այտեն վար
ինծի ձոնել ուզեց հանկարծ:

Հազիվ հպա իր զույգ մատին
հրաժեշտի պատրվակով
և զգացի քայլ մը անդին՝
սրտես բան մը մնաց իր քով:

ԵՐՆԵԿ

Երնեկ ըլլամ ես ներդաշնակ
թավալում մը եղանակի
ու իմ դյութիչ զգվանքիս տակ
տամ ձեզ բաժակն անրջանքի.
կամ ճնշըվող կուրծքե ժայթքած
բուռն երգ մը դառնամ անգութ՝
աննպատակ, անմիտ, ցամքած
ձեր խեղճ կյանքը տամ երեսնուդ:

ՓՈԹՈՐԻԿ

Ու դուրսը մութ անթափանց.
ոչնչացումը լույսի.
պատուհանիս դեմ հակած՝
կեցած եմ լուռ, մեկուսի:

Ու հովն է, որ մոլեգնոտ,
կարծես ոհմակ գայլերու,
կոռնա հանկարծ դեմքիս մոտ
ու խույս կուտա ա՛լ հեռու:

Ու բյուր մատերն անձրևի
պատուհանիս երեսին
կը նվագեն խոլ, վայրի
երգերեն մին քառսին:

ՍՏՎԵՐԴ

Քու ստվերդ է թևերուս մեջ,
քու ստվերդ խաբեբա,
որ քունիս մեջ կը գրկըվի
ու քունիս հետ խույս կուտա.

բայց կանգ կառնե քայլ մը անդին,
կարծես ինծի կհեգնե,
մեղմ ժպիտ մը տժգույն այտին
չի բաժնվիր ալ ինծմե,

Ո՛չ, ե՛տ կանչե ստվերդ նենգ,
որ միշտ շուրջս կը հածի,
երբ դուն ինքդ, հպա՛րտ աղջիկ,
դեռ միշտ օտար ես ինծի:

ԵՍ ՊԱՏՐԱՆՔԸ ՍԻՐԵՑԻ

Շուրջիս տափակ ու չոր կյանքեն զայրացկոտ
կանչեցի ես իտեալս կենսածին.
բայց ետևես կծու ծաղրով անամոթ
«Է՛, ան միայն գրքի մեջն է» պոռացին,
ես ալ գիրքը ինծի ընկեր ընտրեցի,
ես պատրանքը սիրեցի:

Մենության մեջ լուռ, մթնշող սենյակիս՝
չիրագործվող երազներու մեջ թաղված՝
հեռո՛ւ ու վե՛ր սավառնեցավ միշտ հոգիս,
հո՛ն, ուր կյանքիս գոհար հույսերն են մաղված.
ես, մոր մը պես, անուրջներս գգվեցի,
ես պատրանքը սիրեցի:

Երբ գեղեցիկ թարմ աղջիկը ժպտեցավ,
սիրտս դողաց հուզումով մը ներդաշնակ,
սիրեցի ալ, միայն ո՛չ ան, որ անցավ,
այլ անոր նուրբ հափշտակիչ դեմքին տակ
նո՛ր էակ մը, որ մտքերս հոն անցուցի,
ես պատրանքը սիրեցի:

Հայրենիքի հուր կարոտը բնածին
երբ բռընկցուց հուզված լանջս տենդորեն,
«Դուն հայրենիք, դուն հող չունիս» հծծեցին.
ես դառնացա, բայց ալ ուժգին այդ օրեն
իմըս չեղող հայրենիքս պաշտեցի,
ես պատրանքը սիրեցի:

Ինծի համար այն ժամերը թանկ եղան,
երբ ներշնչված ստեղծեցի միշտ անգո,
բայց անձնուրաց ազնիվ դեմքեր սիրեկան,
երբ իրական աշխարհին մեջ միշտ դժգոհ,
իտեալի կյանքեն երգել ուզեցի.
ես պատրանքը սիրեցի:

ՇՈԳԵՆԱՎԻՆ ՄԵՋ

Վերջալույսի կես-մութին մեջ շոգենավը կը մաքառի,
ծովուն կուրծքը կը պատռտե անիվներովն իր վիթխարի:

Ու գորշ ծովը վերք մը առած, վերք մը խորունկ ու կաթնահոս,
ետ-ետ կերթա ալիք-ալիք, մոլեգնոտած, սակայն անխոս:

Ու կը նայիմ ես նահանջող ալիքներու այդ արշավին,
մինչդեռ մտքիս օրոր կըսե դդրդյունը շոգենավին:

Գանգես վազող խոհերն ամեն կը չքանան մեջես քիչ-քիչ.
ու խոնջ սրտիս ալ կը տիրե ախորժ թմիր մը ամոքիչ:

Չկա այլևս վաղն ու երեկ. ներկան է լոկ, որ կըզգամ:
ան ալ խիստ մութ զգացում մը, թե կյանք ունիմ, թե ես կամ:

Չէ, չգիտեմ՝ ի՞նչն է թովիչ մտքիս շինծու այս նիրհին մեջ,
բայց ես սրտանց կը ցանկայի, որ մեր ճամփան դառնար անվերջ:

ԼՈՒՄՆԻՆ ՏԱԿ

Լուսինն անհոգ ու ժպտուն
գորշ երկընքեն սատափե
ծովուն վրա կը թափե
Լույսի խուրձ մը կայծկլտուն:

Ու լուռ ափին ավազուտ
ծովը հանդարտ ու բարի
կը մեկնըվի, կը փարի
քնքուշ դողով մը ծփուտ:

Ու նիրհ կուտա շոյանքով
իր խոնջ ու քուն ցամաքին՝
այնպես զգո՛ւյշ, մեղմագին,
ինչպես մայր մը զավկին քով:

ԴՈՒՆ ԻՄՍ ԷԻՐ

Դուն իմս էիր, հեղ մը լոկ,
ան ալ պարի մը անցուկ
պտույտին մեջ վաղանցուկ,
միևնույնն է, որո՞ւ հոգ:

Երբ նվագը խելագար
կը դարձըներ մեզ արագ,
երբ մեր շուրջը հակառակ
ամենքը մեկ կը դառնար,

Չէինք տեսներ ալ ոչինչ.
մինակ էինք ես ու դուն,
գիրկընդխառն, զվարթուն,
վերացման մեջ զգլխիչ:

Ու գալարած կուրծքդ ի վեր
նազուկ մեջքիդ նրբենի,
ընդհատ շունչդ կըզգայի,
որ այտս ջերմ կը շոյեր:

Երբ այդ հուրեն խելահեղ՝
ա՛լ ջերմեռանդ և ուժգին
քու անձնատուր լի կուրծքին
կը փարեի սիրագեղ,

Ըսե՛, ինչո՞ւ կը ծածկես,
այդ հմայիչ լանջիդ տակ
չէի՞ր զգար դուն հեշտանք
ու սարսուռ մը տենչակեզ:

Դուն իմս էիր, թեև լոկ
բուռն պարի մը անցուկ
պտույտին մեջ վաղանցուկ,
միևնույնն է. որո՞ւ հոգ:

ԻՆՉՊԵՍ ՄԵԳԸ

Ինչպես մեգը, որ առտուն
ներս կը խուժե սենյակեդ
ծաղիկներու բուրման հետ
գարնան օր մը զվարթուն,
այդպես տարտամ, սպիտակ,
թարմ բաղձանքներ անրջոտ
մերթ կողողեն խուռն ու հորդ
մրրկածուփ կրծքիս տակ.
այդ վայրկյանին խուսափուկ
տենչ մը վրաս կը հակի,
տենչ ունենալ ծովակի
շաղակրատանքը փափուկ
ու պատմել ձեզ մեղմօրոր
սրտիս կյանքը երազուն
ու անորոշ անկայուն
այս բաղձանքներս իմ բոլոր:

ԼՈՒՌ

Շուրջս խավար, հանդարտ ու քուն.
շուք մը անգամ չի դողդղար,
հոն, դիմացս շշուկներուն
մահացումն է լիակատար:

Միակ ձայնը իրարու քով
ժամացույցս ու սիրտս է հո՛ս,
որ կը համրեն պինդ–պինդ զարկով
կյանքիս քայլերն արագահոս:

ՍՐԻՆԳ

Սրինգի մեղմ ձայն մի փափուկ ու ոլոր
լուռ գիշերին կը գեղգեղե հեշտօրոր,
կարծես անհույս կը հեծկլտա վշտացած.

Մերթ մտածկոտ կը նվաղի սարսուռով,
մերթ ալ հանկարծ ամբողջ կիրք է ու կորով,
մինչև նորեն թույլ ուժասպառ իջնե ցած:

Լալու իղձ մը կը ճանկըռտե կոկորդես
ունկընդրելով այդ սիրերգը տենչակեզ,
որ եղեգի ծակած կրծքեն կը հոսի.

Կարծես ինծի ու իմ սրտես կը խոսի:

ՀՈՍ ԵԿՈՒՐ

Հո՛ս եկուր, նստինք ծառին տակ,
որ կես-մութին մեջ կերերա.
անուշ զեփյուռը թող հստակ
երգեր հծծե մեր վրա:

Գիրգ ձեռքդ սեղմած ջերմ կրծքիս,
հո՛ս եկուր, նստինք ծառին տակ,
թող թափի դեմքիս, երբ հակիս,
մազիդ ոսկի այդ վտակ:

Սուզվիմ աչքիդ խորքը վճիտ՝
գիրգ ձեռքդ սեղմած ջերմ կրծքիս՝
եկո՛ւր, որ ըսեմ ականջիդ.
«Քեզ կը սիրեմ ես, հոգի՛ս»:

ԵԹԵ

Եթե ճիշտ է, որ մենք ալ
պիտի ձգենք ու երթանք,
լքենք հոգին, խինդն ու լալ,
և՛ մարմինը, և՛ այս կյանք,
կուզենայի, որ կռվես
չկշտացած, ազնիվ դեռ,
դեռ հոգիս միշտ թարմ ու վեհ,
մեծ ոչինչին մեջ կաթեր:

Կուզենայի խենթ հույսեր,
բուռըն հույզեր խուռներամ,
մաքուր ու վառ սիրտ ու սեր
դեռ կրծքիս տակ ունենամ,
ու քմայքներն հոգիիս
նվագի պես հեշտոլոր,
աշխատանքիս ու մտքիս
խարխափումներն այս բոլոր.

Եվ ճիգերս, թե ինչպես
մարդը նորեն կերազեմ
ու բարձրացման ծարավես
անհայտին դեմ կը վազեմ.
և՛ հավատքըս թևավոր
մարդու գալիք մեծության,
և վերջ ամեն բռնավոր
ստրկության, հեծության:

Թե ի՜նչ աղվոր, գրավիչ
կը թվի դեռ կյանքն ինծի,
կույս շշուկ մը, կույս քրքիջ

կարծես շուրջս կը հածի:
Երբ այս բոլորը չկան՝
կյանքը ինքն է արդեն մահ.
կուզեմ կյանքս հաղթական,
կուզեմ ապրիմ մինչև մահ:

ՄՈՒԹԻՆ ՄԵՋ

Մութ գիշերը և ամպոտ.
սև ալիքները սրտմտած
կելլեն ու կիջնեն ափին մոտ
ու իրար հետքով համրընթաց
հեռուն կը դիմեն վարանոտ:

Այդ խոր մութին մեջ՝ միայն վառ
բաց-կարմիր բոց մը կը հևա,
ձկնորսի նավ մը, ուրկե վար
մուգ ջրին վրա կը սողա
բոցին շեկ ցոլքը դողահար:

Հովը կը փչե ցամաքեն,
խարխուլ հին նավը կը գայթի –
մինչ խռպոտ ձայներ կաղմկեն՝
խումբ մը ձեռք համառ կաշխատի
հանե իր հացը ալիքեն:

ԳԻՇԵՐԱՊԱՀԸ

Գիշեր է. տմնկ–տմնկ. հսկա՛ ժամացույց.
հանգիստ է չորս դին, կը ննջեն բոլոր,
միայն ինքն է որ՝ հանգույցե հանգույց՝
փողոցներ կանցնի լուռ, քայլամոլոր.

Պաղ հովը կուգա կը զարնե ճակտին,
ուր հին–հին հուշեր հանկարծ կը հածին,
ինչպես երկընքի քողեն ալ անդին
մոռցըված աստղեր մերթ վառ կառկայծին:

Ու միտքը կերթա թափով ինքնաբեր
կը թռչի դեպի տունը հայրենի,
ուր կյանքն ուրիշ էր, սրտերն ալ տարբեր
այն լեռներուն մեջ վեհ ու ամեհի:

Ու պարզ կը հիշե. գիշեր է խորին,
իրենք քույր–եղբայր լռիկ ու անքուն
խումբով պաշարած ալեհեր հանին
կունկընդրեն անոր վեպերն հմայուն:

Եվ հանին ինքն ալ ներշնչված արդեն՝
Մհերի ուժը կը պատմե տղոց,
երբ հանկարծ բուքը տնակի երդեն
այլանդակ ձայնով կը հանե հոգոց:

Ահեղ ոռնումով կարծես կը խոսի,
կը սուլե բառեր բիրտ ու չլսված.
բա՛ռ, որ դժոխքի խորքեն կը հոսի,
ու խաչ կը հանե հանին երկյուղած:

Իսկ տղաքը լուռ կը նային իրար.
ու ամեն մեկը կը խորհի ինքնին,
որ նոր Միեր մը դառնա անպատճառ,
երբ ինքն ալ հասնի անոր տարիքին:

Եվ ահա՜... տա՜նկ, տա՜նկ. խորհող ժամացույց.
հանգիստ է չորս դին, կը ննջեն բոլոր,
միայն ինքն է որ՝ հանգույցե հանգույց՝
փողոցներ կանցնի լուռ քայլամոլոր:

ԶԳՈՒՇ

Եկուր ըսե, ինչո՞ւ այդպես
կը սեղմես դուն ձեռքս ծածուկ,
հեշտությո՞ւն մը արդյոք կըմպես
դյուրին, անմեղ ու վաղանցուկ:

Զգո՜ւշ:

Բայց մի, – գուցե անզուսպ, տենչոտ
սիրտ մը ունիս դուն, ինծի պես,
ու ցընցումի, հուզման կարոտ,
չգիտես ալ՝ թե ինչ կընես:

Զգո՜ւշ:

Թե՞ պարզ խաղի համար նետված
խայծ մըն է ատ չարաճիճի.
ու կուշտ խնդաս պիտի՝ հանկարծ
եթե սիրտս կարթիդ կառչի:

Զգո՜ւշ:

Քարայր մըն է հոգիս մենիկ
խոր անթափանց ժայռի գրկին,
ուր ամեն ինչ հծծյուն փոքրիկ
խուլ արձագանք կուտա ուժգին:

Զգո՛ւշ:

ՖԱՆԹԱԶԻ

Ես անթարթ կը նայիմ աստղերուն.
ու ինծի կը թվի, թե մթին
երկընքի կամարեն շատ անդին
լուսածին կա աշխարհ մը անհուն,
և թե վառ աստղերը, որ վերեն
մեր մտքին թռիչքը կը գերեն,
ծակեր են, մաշուկներ, ուրկե մենք
կը ջանանք հայացքնիս նե՛րս նետենք.
Նե՛րս, ուր բոց էակներ հուր կյանքով
դարեդար կը վառին իրար քով,
ուր ժպտեն կը կաթի շեկ լույսեր,
ուր կրակ, կիզում է ամեն սեր.
ու կայծ մը՝ ամեն վիշտ, ամեն հույս.
արցո՛ւնքը՝ ջինջ շիթ մը բոցալույս.
և ինքը ապրիլը անվե՛րջ, ձի՛գ,
կայծակի սարսուռ մը սլացիկ:

ՆԵՏ ՄԸ

Նայվածքդ, նետ մը դարբնած կայծակե
կը խրես աչքիս խավարին մեջ հոծ,
ինչպես արևի ճառագայթ մը բոց,
որ խոր անձավի մութը կը ծակե:

Ու ժիր մարմինդ գրկիս մեջ կեռա,
երբ կապավինի իմ հուզված լանջին,
երբ շրթունքներս բոցովը տենչին
սերս կը գրեն այտերուդ վրա:

ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՄԵՋ

Պառկած ես հոտ, պատկերին մեջ,
դո՛ւն, չա՛ր աղջիկ, ու կըժպտիս,
ժպիտ մը մեղմ, որ չունի վերջ,
ինչպես տենչանքն իմ սրտիս:

Ամոթխածի նենգ դիմակով,
նազով անմեղ ու գեղանի,
ծածկել կուզես կույս վերմակով
սիրուն կուրծքդ հոլանի:

Մինչ ես խաբված՝ պատկերիդ դեմ՝
ձեռքերս վեր կառնեմ անձկոտ,
որ վրայեդ քաշեմ նետեմ
այդ, ծածկույթը նախանձոտ:

ՄԱՀԻԿԸ

Թուխ երկինքեն կես-գիշերին
նեղ մահիկի կենտ աչքն է ծուռ,
որ անքթիթ խորազնին՝
աչքերուս մեջ կը նայի լուռ:

Ու ժպիտով մը չոր, հեգնոտ
ինծի ըսել կուզե կարծես.
«նյութի՛ փշուր, ի՞նչ կընես հոտ.
գիտե՛մ, մե՛ծ գործ, կը մտածե՛ս...»:

ԾՈՎ

Եկո՛ւր, բացվինք մենք իրար,
ծո՛վ, կը կարծեմ ես ու դուն
պիտի սիրենք անպատճառ
իրար հույզն ու տրտմություն:

Քեզի ես շուտ հասկըցա.
վեհ ամեհի բնության
կապույտ սիրտն ես դուն հսկա.
սի՛րտ, իմ սրտիս հար-նման:
Դուն ալ ունիս, ինծի պես,
դժգոհության վայրկյաններ,
երբ կնճռոտ կը ճողփես
սիզոտ, խիճոտ ափն ի վեր:

Մերթ ալ զվարթ կը քծնիս
ժիր աստղերուն, լուսնին հետ.

և հուզումեդ կառկայծիս,
կը դողդղաս բերկրանքեդ.
դո՞ւն ալ վստահ այդ պահուն
դեմ կը նետվիս հույսերուդ,
որոնք ժպտով հմայուն
կիջնեն ծոցդ քու ծփուտ:

Այլև անշարժ, անծպտուն,
ամեն բանի անտարբեր,
մեռելություն մ՝ ունիս դուն,
որ իմ կրծքես ես խլեր,
չե՛ս խլրտիր, չե՛ս խորհիր
ու ոչինչ ալ չե՛ս զգար,
անխորհուրդ է ամեն իր
այդ վայրկյանիդ ցավագար

Մերթ ալ հանկարծ փրփրուն,
ցասուկով մը մոլեգին,
կը գալարիս ժայռերուն ու
կը թքնես երկընքին.
ըսե՛, ինչո՞ւ այդ զայրույթ,
միթե դո՞ւն ալ կապված ես,
միթե և քո՞ւ ուժերուդ
ազատ գործել չեն տար քեզ:

Եկո՛ւր բացվինք մենք իրար,
ծո՛վ, կը կարծեմ ես ու դուն
պիտի սիրենք անպատճառ
իրար հույզն ու տրտմություն:

ՍԵՎԵՐՈՒ ՄԵՋ

Քնքուշ աղվոր դեմք մը տխուր
սև քողին տակ նուրբ ամպըված,
զույգ մը սիրուն մանրիկ ձեռքեր
սև ձեռնոցով պիրկ գրկըված,
սև գոտիին տակ սլացիկ
ճկուն իրան մը նրբամեջ,
կուրծքն ուռուցիկ ու անհանգիստ
ձուլված իր սև հագուստին մեջ,
սև մազերու վտակ մը հորդ,
որ ուսերեն վար կը վազե,
ծունկերուն մեջ կը քնանա
հովահար մը սև մետաքսե,
և ունքերու սև թավուտեն
ակնարկն ինծի երբ կը շանթե,
ա՜, սև՛ աչքեր, այդ ի՞նչ ուժ է,
որ սիրտս այսպես կը կաշկանդե:

ՍԻՄՖՈՆԻ

Երաժշտության իրար ընդգրկած
կրքոտ շեշտերու խոլ հորդումին տակ
քեզի կը դիտեմ ես հափշտակված.

Մինչ դուն ուշադիր սուզված ես դողդոջ
ներդաշնակության այդ ծովն անհատակ,
ուր կը փոթորկին հուզումներն ամբողջ:

Լսե՛, իմ կուրծքս ալ ալիքներ կան հորդ,
որոնք կարոտի հովերեն ուռած
սիրո ծարավս կերգեն մոլեգնոտ.

Այդ խոր անդունդն ալ մեկ նայե՛, հոգի՛ս,
և եթե խելքդ պտույտ գա հանկարծ,
մի վախնար, գիրկս պիտի սայթաքիս:

ՓԻԼԻՍՈՓԱՆԵՐ

Լեցուն պայծառ լուսնին տակ,
հեռուն, կուրծքը դաշտակին,
կուզիկ լեռներ սպիտակ
իրար գլխու կը հակին:

Լե՞ռ. ո՞վ ըսավ. ալեհեր
քավթառներ են խորշոմած,
որոնք հոտ կուչ են եկեր
սավաններով փաթթված:

Ու լրջությամբ ձառադեմ
գլուխ գլխի կը խորհին՝
գուցե իմաստ մը գտնեն
գոյությանը աշխարհին:

ԼԵՌԱՆ ԱՂՋԻԿԸ

Վիպերգ

ՆՎԱԳ ԱՌԱՋԻՆ

ԴԵՊԻ ԳԵՂԱՐԴԻ ՕՊԱՆ[1]

* * *

Հեռնե՛ ր, սեգ լեռներ, ես կսիրեմ ձեզ,
Կսիրեմ բուռըն ու անզուսպ սիրով.
Հպարտ գագաթնիդ՝ հսկաներ կարծես՝
Ո՜ւժ կներշնչեն, թարմությո՛ւն, կորո՛վ:

Հոդ ամեն մեկ բան սրտիս կժպտի,
Վիշտն ու թախիծը կվանե մեկդի.
Հոդ զովիկ հով մը դեմս կփութա
Եվ կուրծքըս ազատ շունչ կառնե կուտա:

Իսկ անդընդախոր ձորի հատակին,
Երբ իր պատերը պատռել տըքնելով՝
Ժայռերու դեմքին փրփուր թքնելով՝

1 Օպա կկոչվի լեռներուն վրա հովիվներու զարկած քանի մը վրաններուն խումբը, ուր կապրին իրենք և որուն շուրջը հոտը կգիշերե:

Կուռի կոլըրի ջուրը գետակին,
Սիրտս ալ, գետին պես, կխայտա վետ–վետ,
Եռալ փրփրիլ կուզեմ իրեն հետ:

Լեռնե՛ր, վե՛հ լեռներ, ձե՛զ երգել կուզեմ
Ոգևորության այս տենդերուս մեջ.
Թող ձեր ճակատը ճիշտ բա՜ց, միշտ վսե՜մ՝
Դառնա գործերուս իդեալն անշեջ:

Դո՛ւն, լեռա՛ն աղջիկ, երգել կուզեմ քեզ,
Եվ թող երգիս հետ դուրս հոսի կըրծքես
Հոն երկար ատեն ծածկըված անհուշ
Թըրթիռը սրտիս ու հույզերս անուշ:

Եվ երնե՛կ երգս ալ պարզ ըլլա, հըստակ.
Ինչպես ամեն բան լեռներուն վրա.
Ինչպես աղբյուրը, որ դուրս կծորա
Մամռոտ ժայռերու զով խոռոչին տակ.
Ինչպես լեռնային երկինքը վճիտ.
Ինչպես, լեռա՛ն կույս, թնդյունը լանջիդ:

* * *

Խոր ու թեք ձորի պատըռտած կողեն
Պարզուկ գմբեթ մը երկինք կմիտի,
Սուր–սուր սլաք մը լարված աղեղեն,
Որ, ըսես, հիմա վեր թռչի պիտի:

Վարը Ազատը ժայռերու գրկին
Դեմ կուտա անոնց քարե գըգվանքին,

Խաղով, հեգնանքով, քմահաճորեն
Դուրս սողալ կուզե Գեղամ սարերեն:

Բայց այդ իր վազքին մեջն իսկ խելագար,
Երբ կիանդիպի սուր սուրբ գմբեթին
Պատկառած քիչ մը կքաշվի մեկդին,
Որ մենաստանին չըդառնա խանգար:

Հա՛, հմայք ունի բնության ծոցին
Հին ու կիսավեր վանք մը առանձին:

* * *

Օ՜հ, որքան քաղցր է ձմռան բանտեն վերջ՝
Բնության գիրկը խենթի պես նետվիլ.
Ու խորհրդավոր, սիրուն ձորին մեջ
Եվ ըսքանչանալ, և՛ ոգևորվիլ:

Տաք իրիկուն էր, երբ սայլն առավ կանգ:
Վերջին ոլոր մ՚ալ, ու ձորը մտանք:
Գետն իր խուլ երգով դեմերնիս փութաց,
Պագավ երեսնիս իր շնչովը թաց:

Ճոխ ուռիներու թավուտ ճյուղերեն
Սուր դայլայլիկներ կրտրուկ, թըրթըռուն
Հանկարծ անձրևեց մեր խոնջած գլխուն.
Մինչ գաղտնի ձայներ, որ մարդ կծաղրեն,

Ձորի այն բարձր անձավներեն կույս
Նույնը կկրկներ թովված ականջնուս:

* * *

Նըրբամեջ ձորը դյութել կուզեր մեզ՝
Վառ ծաղիկներով պըճնած դեմքն ու լանջ.
Փարթամ բնության իբրև նուրբ բեհեզ
Նետեր էր ուսին կըրկնոց մը կանանչ.

Սակայն վախնալով, որ հովն անպատկառ
Ծածկույթը մարմնեն կատակով բանար,
Անփույթ դիրքով մը փաթթեր էր մեջքին
Փըրփուրե գետի արծաթե գոտին:

Եվ շլացանք մենք այդ կույս, ամոթխած
Ու թարմ, գըրգըռիչ գեղեցկութենեն.
Մոռցանք դըպրոցը, իր ժխորն ամեն՝
Նոր հրապույրին անձնատուր եղած:

Եվ հաճոյալից խուսափուկ օրեր
Մեր անհոգ կյանքի օրոցքը կօրրեր:

* * *

Սակայն հոսուն են, վաղանց, քըմածին
Ու դյուրափոփոխ իղձերը մարդուն.
Ինչպես ամառվան վառ վերջալույսին
Նըրբին, գունագեղ ամպերն անկայուն,

Լրիվ ամիս մը դեռ հազիվ անցավ,
Երբ ամենուս ալ զգալի դարձավ,
Որ հընչուն գետը ու ձորը գողտրիկ
Ծարավ սըրտերնուս ալ չէր գար հերիք.

Ազատ երկընքի կըզգայինք պահանջ.
Ծերուկ սարերուն տեսքը ալեհեր
Կարծես կքաշեր մեզ լեռներն ի վեր՝
Հո՛ն, ուր հարթակ էր փըռված գեղալանջ:

Եվ մենք վճռեցինք շաբաթ մը–երկու
Լեռներուն վըրա՛ երթանք ապրելու:

* * *

Գիրք ու անկողին՝ պետքերնիս բոլոր՝
Իր թիկունքն առավ մեկ նիհար, սև եզ.
Դե՛, օպա կերթանք մենք ոլոր–մոլոր,
Մանուկ հոտաղ մը առաջնորդ է մեզ:

Դըժվար էր ճամփան, նեղ, սեպ ու անանց,
Շուտով գիշերն ալ հասավ անթափանց.
Երբ հանկարծ մոտեն խուլ որոտումներ
Դղրդեցուցին թե՛ անդունդ, թե՛ լեռ.

Եվ հոծ ամպերու թանձրության խորեն
Դուրս սողաց շանթը ճայթումով վայրագ,
Մինչդեռ փայլակը դողդոջ ու արագ
Մահատիպ լույս մը կթափեր վերեն:

Իսկ մենք կելլենք միշտ լուռ ու շընչարգել
Մութին մեզ կորած այդ շավիղն անել:

* * *

Ա՜հ, այդ գիշերը ո՞վ մոռնալ կրնա
Կատղած բնության ցասկեն դողահար՝
Միայնակ նետված լեռներուն վրրա,
Երբ երկրնքեն վար դրժոխք կտեղար:

Չէ՛, ես կպաշտեմ այդ աղմուկն անսանձ.
Այդ ակնախըտիղ փայլը կարձակյաց.
Այդ կայծակները, երբ վազքերնուն տակ
Կպատռեն ամպերն այն կուտակ–կուտակ.

Բնության ահեղ այդ կրռվին հուժկու
Ես կերկրրպագեմ հափշտակությամբ.
Ան իմ թարմ սրտիս կուտա իղձ ու թափ
Մեր կարճ կյանքին մեջ անդուլ կրռվելու.

Եվ մարդ ո՛ւժ կզգա այդ վեհ վայրկյանին
Ուխտել բյուր ցընորք ու անկարելին...

* * *

Բայց թունդ աղմուկին քիչ–քիչ հաջորդեց
Առատ անձրևի զարկերն ու շառաչ.
Եվ մենք ուժասպառ, գավազաննուս հեց՝
Եզին հետքովը կերթանք միշտ առաջ:

«Հասա՛նք», կավետե մեզ առաջնորդնիս.
Ես ըսթափելով կնայիմ չորս դիս:
Մութին մեջ բան մը հազիվ նըշմարած՝
Այն կողմ կըշտապենք եզը զանց ըրած:

Բայց հաղթ, հովվական խոշոր շներու
Հաչն ու կլանչը մեզ ետ կվանեն.
Մինչ հովիվները կելլեն վըրանեն
Ապշած նայելով անկոչ հյուրերուն,
Որ գոռ փոթորկին, այդ սև գիշերին
Իրենց այցի գալ մըտածեր էին:

* * *

Դեռ փոթորիկը դուրսը կաղմըկե,
Եվ հորդ անձրևն ալ կծեծե անդուլ
Պարզուկ վըրանին ծածկը թաղիքե՝
Կազմելով երգ մը միակերպ ու խուլ:

Եվ այդ թացության երգը տըխրագին
Օրոր կկարդա մեր հոգնած մըտքին,
Եվ մենք ուժաթափ, մըրսած ու քընատ,
Անձրևեն թըրջած ու հովեն գունատ՝
Կսընջենք խորունկ մանկական քընով:

Քունն ի՜նչ անուշ է լեռներուն վըրա,
Երբ փոթորիկն ալ դուրսը կգոռա,
Երբ խեղճ վըրանըդ կդողա ահով,
Եվ անկողնիդ մեջ երբ բընազդաբար
Կըծիկ կդառնաս տաքնալու համար:

ՆՎԱԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԼԵՌՆԱԴԱՇՏԸ

* * *

Պայծառ արև էր, երբ աչքըս բացի,
Ընկերներըս խոր կնընջեին դեռ.
Վըրանին առջև երկու արձակ ձի
Ցողաթուրմ խոտը ախորժով կուտեր:

Հըսկա ծերուկ մը երկու քայլ անդին
Նըստեր կխորհեր ձեռքը ծընոտին:
Դուրսեն բյուր ձայներ, ճըռվողյուն, դայլայլ
Եվ սուր բըզզյուն մը անվերջ, անայլայլ

Համանվագ մը կդաշնակեին:
Ես չըդիմացա, ցատկեցի տեղես.
Աղբյուրն հարցուցի ծերուկ տանտերես.
Ան քանի մը բառ պոռաց անմեկին,
Ու աղջիկ մը ներս վազեց կարմըրած,
«Գընա՛ ետևեն»՝ ծերը մըռմըռաց:

* * *

Ի՜նչ սիրուն օր էր, ի՜նչ կապույտ եթեր.
Շուրջըս շող ու ցող, թարմություն ու զով.
Հոն բնությունը կարծես լըվացվեր՝
Զորցվիլ կուզեր զեփյուռի շընչով:

Ես կքալեի արբշիռ ու արագ՝
Լեռան ջինջ օդը ծրծելով անհագ.
Աղջիկը թեթև առջևես կերթար
Մանրիկ, ոստոստուն քայլվածքով կայտառ,

Ա՜, իր նուրբ, ճկուն մեջքը կանացի.
Եվ թիկունքին վար սև գիսակը ճոխ՝
Օձի պես սողուն ու աչքի կառչող:
Ջրի՛ւր հետը խոսիլ հեղ մը ջանացի.

Գլուխը հակեց շարժումով մը վես,
Ցընցում մը ըրավ, թրռավ առջևես:

* * *

Եվ ես խելահեղ ինկա ետևեն,
Կարծես գըրգըռված իր վազքեն համառ.
Հասա ու ամուր բըռնեցի թևեն,
Առանց գիտնալու, թե ինչու համար:

Անոր արևոտ այտերը սիրուն
Հազիվ էր պագեր տասնըհինգ գարուն.
Եվ ի՜նչ թարմ մարմին, և ի՜նչ հրապույր,
Ինչպե՜ս նըրբակազմ, ինչպե՜ս կենսաբույր:

Ես պահ մը անթարթ նայեցա իրեն,
Մինչ ինքն ամըչկոտ հայացքը անուժ
Հառեց աչքերուս վարանքով անուշ,
«Անունըդ», ըսի. ժըպտեցավ նորեն.

Եվ հանկարծ խլեց թևը ձեռքերես
Ու փախավ լեռան երեի մը պես:

* * *

Անհետ եղավ ան ժայռերուն ետև,
Իսկ ես միայնակ մընացի շըվար.
Կըրծքիս տակ բան մը կճըմլեր թեթև,
Անկանոն շունչըս արագ կհևար.

Ու սիրտըս ամուր մուրճի մը նման,
Ձարկ կուտար պինդ-պինդ. խենթեցեր էր ան
Անշուշտ անսովոր իմ ըշտապ վազքես
Այսպես շընչասպառ, հուզված էի ես:

Մտքիս մեկ խորշեն կըսեին սակայն,
Որ այդ բնական պատճառեն տարբեր
Ուրիշ նոր բան մը հոգիս էր թափեր,
Նոր բան մը ճըմլող, թարմ ու դուրեկան...

Միչնև որ թուլցան զարկերը սըրտիս,
Ու ես հոգեզմայլ նայեցա չորս դիս:

* * *

Նոր էր ամեն բան հոն ինծի համար.
Այդ չըքնաղ վայրի բընությունն ազդու,
Այդ շուրջանակի լեռներն անհամար,
Որոնք թե-թևի հենած իրարու
Ըսկսիլ կուզեն շուրջպար մը հսկա,
Որ համրատատան կերթա ու կուգա.
Մեր նեղ, ցից սարը, որ դաշտին դիմաց
Բեմ մը կկարծես կանանչով գորգած:

Դյուցազնի բեմ մը, որուն բարձունքեն
Ամեն առավոտ վարդ արշալույսին
Բյուրավոր զըվարթ ձայներ միասին
Բնության դեղը կճառեն կերգեն:

Ինչ հիացումով և հույզով եռուն
Ներկա եմ եղեր այդ ներբողներուն:

* * *

Լեռնային վայրի բընության նըման,
Նոր էր ու բուռըն վարած կյանքերնիս.
Անցյալի՛ հուշեր, եկե՛ք օգնության,
Երգե՛նք միասին՝ ինչ քաղցր էր սրտիս:

Երբ առավոտը գաղտուկ ժպտալեն՝
Լեռան ու երկնի համբույրի վայրեն՝
Ցույց տար դալկահար, քընատ աստղերուն
Քունեն կարմըրած այտերն իր սիրուն:

Երբ Արագածի չորս-ձյուղ գագաթին
Թուխ-թուխ ամպերը խորունկ հորանջով
ձերմակ մահիճնուն ելլեին նազով.
Եվ երբ արթընnար օդը հանդարտին
Թռչուններու սար առաջին երգեն,
Մենք ալ կելլեինք հովվի վրանեն:

* * *

Մեր ուրախ, անզուսպ բարձրը երգերուն
Աղբյուրն իր հեզիկ ձայնը կխառներ,
Մինչ իր սառնորակ հոսանքը ծիծղուն
Քունի համբույրը այտես վար կառներ:

Հեռո՛ւն լեռներեն հըտպիտն արձագանք
Ճըշդիվ կկըրկներ յուրաքանչյուր վանկ:
Մենք, արբած լեռան մաքուր, գաջղ օդեն,
Հողի ու ծաղկի գրգըռիչ հոտեն,

Շարժելու տենչ մը կզգայինք հանկարծ:
Դե՛, շիտակ այն սեպ, ժայռոտ բըլրեն վեր,
Ետևնուս հող, քար վար կգըլտորվեր
Խուլ թընդյունով մը, թափով մը անդարձ,
Մինչ խումբը հեքով շեշտ առաջ կերթար
Գագա՛թը միայն առնելու դադար:

* * *

Ապա կերթայինք ու ջոկին մեջեն
Շուտ կթամբեինք մեր նախընտրած ձին.
Եվ դալարագեղ լեռան թեք լանջեն
Ձին ճամփա կիյնար միշտ հըլու սանձին:

Ա՜խ, երբ ան կատղած, բերնին հորդ փրփուր,
Ճոխ բաշը հովին, աչքերուն մեջ հուր,
Պինչերուն շոգի, շեշտ կսլանար
Ոտքերն ու կուրծքը գետնին հավասար,

Կարթընսար մեջըս վայրի բընազդներ.
Կուզեի բան մը, որ փըշրեմ ջարդեմ,
Կուզեի կըռվիմ սուլող հովին դեմ,
Որ ականջիս տակ ծաղրըս կիաներ:

Այն պահուն ձիես, չէ՛, տարբեր չէի,
Ես ալ, իրեն պես, կվըրընջեի:

* * *

Կամ իրիկունը, երբ թուլ ցոլքերով
Արևը երկրիս հըրաժեշտ կուտար,
Եվ երբ լեռները իրենց ըստվերով
Պինդ կփաթթեին հովիտը դալար.

Երբ հովիվները փըչելով շըվին՝
Դեպի վրանը ետ կքշեին
Մայող, բառաչող հոտերն ու տավար,
Մենք՝ թմրությունսիս վանելու համար՝
Դեպի վըտակը կերթայինք ըշտապ.

Լեռան ցատկըռտող ջուրերը հըստակ
Ա՛լ կփըրփըրեր մեր զարկերուն տակ.
Մինչ մենք դեռ երկար, թեև ուժաթափ,
Իր հոսանքին դեմ կուտայինք պայքար,
Որ կարկաչելով վըրանսիս կուգար:

* * *

Վըտակին մոտիկ ժայռ մը կա ցըցված,
Որուն դեմ հովը իզուր կըսպառնա.
Լողանալե վերջ՝ զով ու թարմացած
Հո՛դ կժողվըվինք՝ այդ ժայռին վրա:

Ճիշտ մեր ձախ կողմեն Մասիսն ամեհի
Լեռան մը ուսեն շեշտ մեզ կնայի,
Աջեն Արագած՝ հակած Արային՝
Ո՞վ գիտե, ինչեր կպատմե հին-հին:

Այրարատ դաշտը կփըռվի մեր դեմ,
Որ պինդ պարուրված իր գորշ ծածկոցով
Քուն մտնել կուզե. ի՜նչ մշուշի ծով:
Ետիս ալ ձորի մութն է ձառադեմ,
Ուր Ազատ խոր, խուլ անձավներուն մեջ
Կկըռվի անդուլ իր կռիվն անվերջ:

* * *

Եվ մենք անձնատուր մեզ շրջապատող
Դարերու վըկա այդ արձաններուն,
Կմնանք անշարժ, լուռ ու սրտադող՝
Մութին մեջ գամած աչքերնիս հեռո՛ւն:

Հին, հոգնած դարեր, ծեր ուղտերու պես,
Կուգան ու դանդաղ կանցնին առջևես:
Բայց, տեսար, վեճ մը մեր մեջ կփըրթի՝
Անմիտ հորդում մը տենչահույզ սըրտի.

Գալիք օրերու քողը կպատռի
Մեր անփորձ մըտքի հանդուգն ձիգեն.
Ի՜նչ պատկեր, ի՜նչ կյանք կժպտի տակեն...
Եվ ա՛լ վարդերանգ հույսերու գերի՝
Պինդ-պինդ կհավտանք, սո՛ւրբ հպարտություն,
Թե պիտի չանցնի մեր կյանքն ապարդյուն:

ՆՎԱԳ ԵՐՐՈՐԴ

ԼԵՌՆՈՒՀԻՆ

* * *

Այս կյանքը սրրտիս նո՛ր էր ճշմարիտ,
Նո՛ր իր լեռնական պարզությամբը վեհ,
Նո՛ր իր ինքնաբուխ հույզերովն անմիտ,
Նո՛ր իր գեղովը, որ մարդ կթովե:
Նաև հոն մեզի նո՛ր էր ծերունին,
Որ անշարժ նստած կխորհեր ինքնին
Աշխույժ տարիքին իր ուժն ու գործեր,
Եվ կռիվները, որ ան վարած էր
Քաջ թըշնամուն դեմ երես առ երես,
«Չէ՛, ան ատենը ուրիշ էր աշխարհ»,
Ու խոր թախիծեն ծերը կդողար:
Էհ, ինծի համար նոր էր վերջապես
Այն լեռան վարդը՝ վայրի ու չքնաղ՝
Իր աղքատ, պարզուկ ձորձերուն մեջն ալ:

* * *

Բայց քիչ-քիչ վարժիլ ըսկսանք նորեն
Վըսեմ բնության գույն ու ձևերուն.
Կապույտը երկնի, կանանչը դաշտեն,
Ոսկի դեղինը ամեն իրիկուն

Եվ արշալույսի երկինքը բոսոր
Մոլոր աչքերնուս ալ չէր անսովոր:
Դեռ չորս հեղ արև գըլխնուս չանցած
Հոն մեզ անծանոթ տեղ չէր մնացած:
Կաթե ջրվեժը պաղ, փըրփըրադեզ,
Դաշտակի ծայրի գոս ժայռը խոժոռ,
Հարևան բլրի գլուխը խոշոր,
Նույնիսկ մամռապատ քարերը դեզ–դեզ,
Որ մտերմորեն վար կնայեին,
Ա՜հ, ո՞րքան, ո՞րքան սրտիս մոտ էին:

* * *

Հովվի վըրանն ալ արդեն օտար չէր,
Կարծես հին ծանոթ էինք մենք իրար.
Լեռան աղջիկը ալ դուրս չէր փախչեր
Ու մեր հարցերուն պատասխան կուտար:
Երբ իր ամըչկոտ ձայնը երերուն
Գար երազանքիս հյուսվեր թելերուն՝
Կդիտեի ես գորովով անանց
Իր մութ աչքերուն խավարն անթափանց,
Իր խիտ հոնքերուն կամարը կրկին,
Որ մացառներ են կարծես ձորափեն
Ու ձորին վըրա ըստվեր կթափեն
Եվ թուխ այտերը, որ կբըռընկին,
Եվ վարդ շըրթունքին զույգ թերթերը թաց,
Ուր չար համբուր մը կար միշտ պահվըտած:

* * *

Ա՜հ, այն ատենը տասնըութ տարվան
Բոց մը կշըրջեր երակներուս մեջ.
Դեռ ամբողջ կյանքս էր սպասո՛ւմ միայն
Ու էությունըս՝ երազանք ու տենչ:

Եվ երբ պատահեր, որ թըռչնակն անմեղ,
Թափեր ծառերեն սիրահորդ գեղգեղ,
Ընկերուհիին շուրջը հածելով
Ոտոստեր, երգեր իր սերն ու գորով,

Ես կրծքիս խորը՝ նախանձեն ուռած
Կըզգայի բուռըն ու հուզիչ իղձեր.
Հովը ականջիս լոկ սեր կիրծծեր.
Եվ ես լալու չափ հուզված, գըրգըռված
Կուզեի սիրվեմ, կուզեի սիրեմ
Ու թըռչնակին պես ոստոստեմ, երգեմ:

* * *

Կզգայի սիրտըս լի էր ու զեղուն՝
Լի հորդելու չափ իր շըրթունքներեն
Ինչպես անապակ գինի՛ն փըրփըրուն,
Որ դուրս կթափի իր ներքին եռեն:

Ու գանգիս տենդոտ անուրջներուն մեջ
Սիրո պատկերներ կուգային անվերջ.
Պատկերներ օդե, պատիր, մանկական,
Բայց անբիծ, անգին ու իտեական:

Այդ անուրջները հոգիս կորրեին,
Երբ բախտըս ինծի գլորեց շիտակ
Լեռան աղջըկան պարզ վրանին տակ.
Ա՜յ, այդ աղջիկը՝ քնքուշ լեռնուհին՝
Որ ինչպես իր սեպ սարերն հարազատ,
Պարզ էր, գեղանի, խըրոխտ ու ազատ:

* * *

Ու կմնայի ես հաճախ մինակ
Լեռներու դրստեր հըրապույրին քով.
Լռուռ կնստեի հին վըրանին տակ
Ընթերցանության նուրբ պատըրվակով:

Բայց ինչ ընթերցում. ո՞վ է այն տըղան,
Որ լուրջ ըզբաղի, երբ բոց կտեղան
Զույգ մը կանացի աչքեր հմայիչ
Ու հայացքըդ վեր կքաշեն քիչ-քիչ

«Լիր արքան» ծունկիս կնիրհեր անուշ,
Անտարբեր ձեռքով ես հազիվ երբեք
Սուտ կշըրջեի թերթերը մեկ-մեկ:
Չէ՛, կկարդայի ժողված խելքս ու ուշ,
Բայց ո՛չ խեղճ գըրքիս տողերն անկենդան,
Այլ սև, կախարդիչ աչքերն աղջըկան:

* * *

Եվ ինքը գիտեր, կշիկներ հանկարծ,
Վրանեն կելլեր, կդառնար նորեն,
Եվ իմ հալածող հայացքես գերված՝
Ժըպիտ կթափեր նուրբ շըրթունքներեն:

Մերթ ալ նըստելով իր աշխատանքին
Մեր գորշ վրանի լայն մուտքի կողքին՝
Երգ մը կըսկըսեր, ձիգ երգ մը սարի,
Ինքն ալ, իր երգն ալ շատ պարզ ու վայրի:

Իր անուշ ձայնը մերթ խուլ կորոտար,
Ինչ լեռան վայրագ, փոթորկոտ հովեր,
Մերթ կթըրթըռար հնչուն ու երեր,
Ըսես, զեփյուռը ձորեն ձայն կուտար.

Հանկարծ կժայթքեր, ջըրվեժ մը կարծես,
Մեկ ալ կմարեր, հույսի լույսին պես:

* * *

Նյութն ալ ու երգն ալ տխուր էր, քինոտ,
«Բուռըն ջերմ սիրով կսիրե Մարոն
Դըրացի լեռան ամենեն սըրտոտ,
Ամենեն կտրիճ տըղան մըրահոն:

Բայց այդ սուրբ սերը պետք է խոր պահվի,
Երկու ցեղերն են իրար թշնամի:
Մարոն չըգիտե. դեռ լուսաբացին

Անգրլուխ դի մը գետեն հանեցին
Հոտի պահապան գամփռոներն հուժկու:

Վարձկան հովիվը չըճանչցավ այդ դին,
Մարոյի հայրը ճանչցավ իր որդին.
Եվ կատղած երդում կերավ ահարկու,
Թե պիտի լրվա բազկովը կրթոտ
Իր հարազատին վատ մահն ու ամոթ:

* * *

Դեռ իր աչքերը ուժ ունին այնքան,
Որ իր վրեժի նշանը գտնեն.
Ու ծեր ձեռքերը պիտի չդողան,
Երբ հրացանի բրլթակը քաշեն:

Նա՛. ժայռի տակեն գընդակը թրռավ,
Այն ի՞նչ կտրիճ էր, որ թավալ ինկավ:
Ետ կուգա ծերը խեթ, դաժան ու քեն,
Արյունոտ բան մը կախված է ձեռքեն:

Մարոն հորը դեմ կվազե արագ՝
Գեշ բնազդով մը սիրտը թունդ ելած,
Եվ սարսափահար կանգ կառնե հանկարծ
Դեմքը մահատիպ, աչքերը վայրագ:

Մազերեն կախված հորը ձեռքեն ցած
Իր սիրականի դեմքըն է ճանչցած»:

* * *

Այսպե՛ս կերգեր ան նըստած քովը՝նդի՝
Գողտրիկ գլուխը ցընցելով աշխույժ.
Ու ճակտին տակեն նայվածք մը գաղտնի
Դեպ իմ անկյունըս նետելով ըզգույշ:

Դյութելու իղձը ան ո՞ւր էր ուսեր.
Եվ ինչո՞ւ գերել, գըրավել կուզեր:
Բայց ո՞ւրկե ուսան աստղերը խայտալ,
Մեզի աչք ընել, պըչրիլ ու խընդալ.

Ո՞ւրկե սորվեցավ գետակը զըվարթ
Փըրփուրե քող մը ձըգել իր վրա.
Ան ինչո՞ւ կեռա, ինչո՞ւ կգոռա,
Ինչո՞ւ կքըծնի ափերուն հպարտ.

Ծիածանն ինչո՞ւ կամար կկապե,
Երբ երկինք գոհար ու շող կթափե:

* * *

Մենք իրարու հետ քիչ կխոսեինք.
Հարց մը կամ կատակ, միշտ ալ ժպտերես.
Մերթ ցույց կուտայի ես մեկիկ-մեկիկ
Քանի մը սիրուն պատկեր գրքերես:

Ու մոտը նըստած ծունկըս իր ծունկին՝
Լի հեշտանքով մը անուշ, անմեկին՝
Պատկերին միտքը կբացատրեի,
Ա՜, ես այդ պահուն բանաստեղծ էի:

Ան դեմքես կախված՝ կունկընդրեր անձայն.
Ու գոհ, միամիտ ժըպիտ մը հանկարծ
Կելլեր շրթունքին, կարծես, իբրև վարձ
Իմ այդ սըրտագին ոգևորության:

Եվ այդ ժպիտն էր քընքուշ ու գոհար,
Որ խոսքիս նոր ուժ ու հումոր կուտար:

* * *

Եվ քիչ-քիչ ըզգալ ըսկըսա շուտով,
Որ իմ գերության անտեղյակ հոգիս
Արդեն կապված էր աննյութ շըղթայով.
Եվ կապանք մը որ՝ թև կուտար կյանքիս:

Նոր բան մը կաճեր սըրտիս մեջ արագ՝
Հորդ ու թրթըռուն հուզում մը կրակ
Եվ խուժ ալիք մը կյանքի խորունկեն
Ըզգացումներըս գըրկած էր ամեն:

Ու հարց կուտայի վարանքով համակ,
Թե արդյոք ա՞ս էր, որ կանվանեն սեր,
Որուն խեղճ սիրտըս անժուժ կըսպասեր,
Որով գինովնալ կըղձայի անհագ:

Հարցիս պատասխան գլուխըս չէր տար,
Միայն ալ ուժգին սիրտըս կթընդար:

* * *

Ու կհոսեին օրերը զըվարթ
Գոհար հուզումով ու ոսկի կյանքով,
Մինչդեռ լեռնային բնությունն հըպարտ
Կգըգվեր մեզի խանդաղատանքով:
Էհ, թող չըմոռնամ այն օրերն անդարձ,
Երբ պատանեկան սիրտըս կյանք առած
Բնության, սիրո ծոցին մեջ անհուն՝
Գալիք կյանքի մը հույսերով զեղուն՝
Կթափահարեր լանջիս տակ ուռած.
Երբ գործ տեսնելու անհագուրդ տենչես
Բյուր նըպատակներ կըստեղծեի ես.
Երբ այդ հույզերուս բովին մեջ զըտված՝
Սոսկալի անեծք կուտայի իմ դեմ,
Ըսկզբունքներըս թե երբեք դավեմ:

ՆՎԱԳ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԼԵՌՆԱՂԲՅՈՒՐԻՆ ՔՈՎ

Էհ, այդ օրերը շատ արագ անցան
Ժիր, պատանեկան կյանքիս վըրայեն.
Ինչպես ամպերուն մեջեն ցիրուցան
Կանցնի ասուպը դեմքիդ ժըպտալեն:

Միայն վառ հուշեր անուշ ու քընքուշ
Կրծքիս խորքերը ծածկած եմ ըզգույշ.
Ճիշտ այդպես տըղան կպահե իր քով
Յարի մեկ ընծան անհուն գըգվանքով:

Ո՜ւր է Գեղարդը իր լեռներուն հետ
Եվ ո՞ւր իմ արդի անկյունս անկենդան՝
Բայց մի՛շտ, երբ գըրչես հանգերը խույս տան
Ու խոնջ հայացքըս՝ կարոտով հավետ
Արդի հարևան լեռներուն գամվի,
Ես ձե՛զ կխորհիմ, լեռներ հայրենի...

* * *

Վայրկյանի մը պես թռեր էր արդեն
Երկու շաբաթվան միջոցը սիրուն.
Ու վըճռվեցավ, որ երկու օրեն
Տանք հըրաժեշտնիս այդ պերճ լեռներուն:

Մեկնելու վրրա ես չէի խորհեր,
Ուրիշ նոր հարց մը իմ միտքըս կօրրեր.
Արդյոք աղջիկն ալ կըմպե՞ր սիրտը դող
Այս արբեցընող հուզումես հորդող:

Ժըպիտն էր դյութիչ, բայց միշտ անթափանց,
Աչքերն ալ մութ–մութ, վար քաշող ու խոր,
Ինչպես անհատակ անդունդն ահավոր,
Ուր միայն խելքըդ կդառնա անսանձ:

Եվ այս անորոշ ծըփումս ու հույսեր
Ա՛լ կհըրահրեր թե հուրքըս, թե սեր:

* * *

Չէ՛, չէի կրնար հանդուրժել բնավ,
Որ սեգ լեռնուհին մընար անտարբեր.
Պահանջոտ էի, գուցե անիրավ,
Բայց հըպարտ հոգիս մերժում չէր տաներ:

Եվ գիտեի ալ, որ այդ աղջըկան
Քունը կտրած էր, իմ քունիս նման.
Գիտնալը բավ չէր, և պատրաստ էի
Կյանքիս օրերեն փունջ մը փետտեի:

Միայն լսեի իր իսկ շրթունքեն,
Թե իր միամիտ, անբիծ, կույս սըրտին
Իմ նայվածքներս խռովք կազդեին՝
Խռովք և անուրջ՝ որ կյանք կբերեն,

Թե երբ ծունկ ծունկի մինակ մընայինք՝
Խորին հեշտանք մը ու դող կըզգար ինք...

* * *

Վերջին օրն էր ան, վերջին իրիկուն.
Աղբյուրին վըրա ժայռի մը հենած՝
Նըստեր էի ես մինակ ու նըկուն,
Մասիսի խոսուն ակնարկին դիմաց:

Մոր գիրկը վազող գունդը ոսկեհեր
Իր մարող լույսի ցոլքերով երեր
Կթափեր գոհար, մարգըրիտ անգին,
Մասիսի ծերուկ, ալեզարդ գանգին:

Արևմուտքն ամբողջ արյուն էր կըտրած,
Ուր կլողային դեղնորակ բոցեր.
Հոգնած արևը դեմքը կգոցեր.
Ես կդիտեի մըտացի՛ր, կոտրա՜ծ
Բնության պայծառ երանգներն այն պերճ,
Որ աչքերուս դեմ կփոխվեր անվերջ:

* * *

Հանկարծ մոտիկեն շըրշյուն մը թեթև,
Ու իր խորքերեն կհուզվի հոգիս:
Աշխույժ շարժումով կդառնամ ետև,
Ու ջերմություն մը կվառի դեմքիս:
Ճանչցած էի ես քայլերը կույսին.

Աղբյուրը կուգար հին կուժ մը ուսին:
Լուռ ըսպասեցի լարումով անհուն.
Մինչև ան կուժը լեցուց, ու խոհուն
Թեք տվավ զգույշ լեզ կապած քարին,
Ու, այծյամի պես, ճարպիկ ու արագ
Դեպի այն ժայռը նետվեցավ շիտակ,
Ուր նըստած էի անշարժ ու լըռին:
Եվ նազանքով մը անմեղ ու գողտրիկ
Ժըպտեցավ դեմքիս, նըստեցավ մոտիկ:

* * *

Կամաց մը վրաս ծըռելով քովես
Բաց մոռցած գիրքըս ըսկսավ թերթել,
Լացող ուռենու թարմ ոստերուն պես՝
Գիրկըս թափեցան վարսերը թել-թել:

Աչքերուս դիմաց կեռար խռովքով
Կես մը ըսքողված կուրծքը կրծքիս քով:
Ու կխոսեինք, բայց ինչ՝ չգիտեմ:
Էհ, ինչ կխոսին նստած իրար դեմ
Զույգ աղբյուրները անվերջ կարկաչով.

Միայն կըզգայի, որ շունչըս նորեն
Ետ կուգար անոր մազերուն խորեն
Ու շրթունքներըս կայրեր իր տենչով...

Չըգիտեմ ինչպես՝ հանկարծ ծըռեցա,
Դողդոջ շըրթունքով այտին հարեցա:

* * *

Ցընցում մը ըրավ ու անշարժ մնաց.
Դեմքին վրայեն սյուքի մը նման
Սահեր էր անցեր համբույրս կամաց.
Կարծես հըմայվեր, քարացեր էր ան:

Իսկ ես խելահեղ, ու բնազդորեն,
Իսպառ բորբոքված վայելքի հուրեն,
Ուզեցի մեջքը շրղթայեմ ամուր
Ջույգ բազուկներուս շրղթայովը կուռ.

Բայց ան դյուրաթեք, ճըկուն օձի պես,
Թևերուս մեջեն դուրս սողաց հանկարծ.
Կես մը բարկացած, կես մը սիրարծարծ
Թախծոտ հայացքը սահեցուց դեմքես՝

Անհետ ըլլալով ժայռերու ետին.
Ապուշ անձկությամբ նետվեցա գետին...

ՆՎԱԳ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԼԵՌՆ Ի ՎԱՐ

* * *

Վըրանին մութը կուրծքըս կճընշեր,
Եվ հուր կշընչեր բարձը այտերուս.
Կայրեի. տոկալ՝ ալ կարելի չէր.
Ցատկեցի տեղես ու վըրանեն դո՛ւրս:

Ու կշրջեի քայլերով մոլոր,
Առջևըս հոտը փըռված էր բոլոր.
Ոչխարներն անհոգ մտեր էին քուն
Խռնած իրարու՝ պառկած ու կանգուն:

Եվ հանկարծ մեկը խորունկ շունչ կառներ՝
Խուլ հառաչա՛նք մը, որ դուրս կպոռթկար
Վըշտոտ, ճընշըված կուրծքե մը տկար:
Հոտի չորս կողմն ալ հըսկա գամփըռներ
Միշտ իրենց պարտքին պատրաստ աչալուրջ՝
Նըստած էին լուռ, միշտ արթո՛ւն, միշտ լուրջ:

* * *

Հեռուն ձայն չկա. անշըշո՛ւնջ, հանդա՛ռտ:
Հո՛ն մելամաղձոտ պայծառ լուսնին տակ
Վեհ Արագածի տխուր, ալեզարդ
Մտածկոտ դեմքը կերևա հըստակ:

Դեռատի լեռներ ծերուկ սարին քով,
Մարդկային ձևեր առած կատակով,
Հազիվ պահվըտած կես ըստվերին մեջ՝
Իրար են գրկեր գգվանքով անվերջ:

Մինչ հովտին թանձըր մըթության մեջեն
Բիրտ, անըրջային դեմքեր այլանդակ՝
Միշտ փոփոխվելով հազար ձևի տակ
Իրար կհըրեն, իրար կկանչեն
Ու նախանձաբեկ կծաղրեն հըտպիտ
Ձահիլ լեռներուն սերը միամիտ:

* * *

Բայց մեկեն դադրեց հոգիս դիտելեն.
Ու նորեն-նորեն մըտաբերեցի.
Աղջըկան վերջին նայվածքը խորեն,
Որ կարծես ընդմիշտ հառած էր ինծի:
Եվ ըզգացի, որ մանուկ էի դեռ.
Մինչ գիտեք կույսին արժանին ո՞վ էր,
Ոչ թե ինծի պես երազող տղա,
Այլ լեռնցի մը, ուրկե կդողա
Երեն անտառեն, արջը խոր ձորեն,
Որ կեսգիշերին ցգըլուխ զինված՝
Հովի պես թեթև նըժույգը սանձած՝
Կուգա սիրուհին կառնե վըրանեն
Ու կրծքին սեղմած կտանի հեռուն.
Եվ մարդոց աչքին իր կինն է առտուն:

* * *

Նըվաստության մը ըզգացումն ահեղ
Ըսկսավ սիրտըս որդի պես կըրծել.
Էհ, չընչին մարդու տեղը չէր այնտեղ,
Հոն ո՛ւժ, գո՛րծ պետք էր, և ո՛չ երազել:

Բայց մերթ ալ ինծի այնպես կթըվեր,
Թե այդ նայվածքը սերն էր կարեվեր.
Այդպե՛ս կնայի եղնիկն անկասկած
Որսորդի նետեն վիրավոր ինկած:

Այդ նայվածքը լուռ, կարծես, կաղաչեր,
Որ չխաղայի իր հետ այդ քընքուշ,
Բայց վըտանգավոր կատակն անըզգույշ.
Եվ արդյոք իրավ սա կատակ մը չէ՞ր.

Ցողի կատակ մը վարդի վառ կըրծքին,
Որ շուտ կցընդի արևածագին:

* * *

Այդ նայվածքը, ա՜հ, ինծմե գութ կուզեր,
Գըթալ իր անհոգ անդորրը կյանքին
Ու չներշընչել ապարդյուն հույզեր,
Որոնք ծաղկե զուրկ լոկ փուշ կծըլին:

Եվ ես վարանած այդ հայացքին դեմ
Կփըռվիմ գետին հողը կդիտեմ:
Լալու փափագ մը կոկորդըս կուգա,
Ու սիրտրս կըրծող կըսկիծ մը կըզգա:

Հանկարծ արցունքը կհորդի աչքես,
Լարումս ալ թուլնալ կըսկըսի քիչ-քիչ.
Մեղմիկ անխռով նիրհ մը ամոքիչ
Կուգա կկախվի թաց թերթերունքես.

Եվ խո՛ր կնընջեմ՝ ցողով արցունքով
Թըրջած խոտին մեջ, ոչխարներուն քով:

* * *

Մեղմ ու գեղգեղուն ձայն մը սրինգի
Խայթեց ականջըս, և ես արթընցա.
Հովը երեսըս շոյեց մեղմակի՝
Ընդոստ շարժումով ելա նըստեցա:

Լուսինը արդեն անհետ էր եղեր.
Ճերմակ, կապտագույն նուրբ ժապավեններ
Ձիգ-նեղ շերտերով փըռվեր էր երկար,
Ուր լույսի առջի ցոլքը կերերար:

Հովիվը ելած՝ սըրինգը բերնին
Արոտ կքըշեր հոտը արթընցած,
Որ կխըլըրտեր ու կամաց-կամաց
Սուր մայուններով կյանք կուտար օդին:

Հեռուն կըլսվեր խուլ ձայն մը կերկեր.
Լույսը բացվելու արդեն մոտիկ էր:

* * *

Շուտ ընկերներս ալ ցատկեցին ոտքի.
Ամեն բան կապած պատրաստ էր արդեն.
Արևը չելած իջնեինք պիտի
Այդ թարմ ու գալար մեր սարահարթեն:

Հապճեպ հրրաժեշտ տրվինք աղմըկուն
Հյուրասեր ծերին և իրեններուն.
Եվ վերջին անգամ, երբ ես կարկամած
Աղջըկան դեմքին նայեցա կամաց,
Մեր հայացքները իրարու զարկին.

Ինչպես խորունկ էր ու ինչպես հուզիչ
Իր ջերմ ակնարկը, իր ժպիտը ջինջ.
Կարծես կգրգվեր, ու կըսեր մեկին.
«Է, թող. ամեն մարդ իր ճամփով, եղբա՛յր.
Բաժնըվինք սիրով ու հիշենք իրար»:

* * *

Ու բաժնըվեցանք, ան կեցած էր լուռ,
Արահետը ձախ ծռեցավ հանկարծ.
Վերջին նայվածք մը նետեցի տըխուր
Եվ աղջիկն աչքես կորուսի անդարձ:

Սուր խայթ մը ու ցավ կըզգայի ներսես.
Ալ կասկած չըկար, սիրած էի ես:
Բայց հազիվ հպած այդ սուրբ փորձության,
Թողեր կերթայի, անջա՛տ հավիտյան:

Իսկ այդ անջատման լեղի բաժակեն
Դուք ձեր կյանքին մեջ ըմպած եք երբեք.
Հեռացած եք դուք ծանրը, սրտաբեկ
Այն սիրուն, կանանչ, գողտրիկ բըլրակեն,
Ուրկե մեկը լուռ կհետևի ձեզ,
Եվ երբ ձեր սիրտը կպայթի կարծես...

* * *

Էհ, քանի՜ տարի անցած է հիմա
Այդ անհոգ կյանքիս երազ օրերեն.
Եվ որքա՜ն հեռու կապրիմ ակամա
Իմ սըրտիս մոտիկ չըքնաղ վայրերեն:

Բայց գիշերները նեղ սենյակիս մեջ՝
Երկար հոգնելիս կամ ձանձրույթես վերջ
Հաճախ կերազեմ Գեղարդի օպան,
Կհիշեմ հատ–հատ ամեն չընչին բան:

Ու աչքերուս դեմ կծընի պայծառ
Լեռան աղջըկան պատկերն անարատ,
Իմ անբիծ սրտիս հույզերն այն առատ
Եվ վայրի սիրուս բերկրանքը անճառ...

Էհ, քաղցր վայրեր, վայրկյաններ անգին
Իմ պատանեկան անըրջոտ կյանքին...

ՀԻՆ ԱՍՏՎԱԾՆԵՐ

Հազարամյակ մը մեզմե առաջ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՍԵՎԱՆԻ ԳԱԳԱԹԸ. ԺԱՅՌԵՐՈՒ ՄԵՋ ԱՎԵՐԱԿ ՄԸ. ԻՐԻԿՆԱՄՈՒՏ

Վանահայրը նստած է քարի մը, ձեռքը ծնոտին ու մտախոհ կնայի վար: Կիսափոլ կամարի մը տակեն կամաց դուրս կելլե Ճերմակավորը:

Վանահայրը՝ բարձրահասակ, թավ ու ալեհառն, գլխաբաց: Ճերմակավորը նոյնպես գլխաբաց, երկար սև մազերով, ասորական ձևի հյուսված սև ու շքեղ մորուքով:

Վայրկյան մը երկոքն ալ լուռ կնային իրար:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – *(Հեգնոտ)* Կդիտեմ, կդիտեմ թագավորությունդ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խոժոռ)* Ո՞վ ես դուն:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Դիտե՛, դիտե՛: Տե՛ս, այդ երկու–երեք խարխուլ խցիկները, չէ՞ որ դուն ես շիներ. հապա այն մատուռը, որ քու աճապարանքն է կառուցեր. և վերջապես, նայե՛, քու այդ

նոր եկեղեցիդ, որուն գմբեթը օր–օրի կբարձրանա վեր և որու գլխուն շուտով քու իսկ ձեռքովդ խաչը պիտի տնկես:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛, եթե Տերը կամենա:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Նայե՛ ու հպարտացի՛ր: Չէ՞ որ այդ բոլորը քու կամքիդ ծնունդն է:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ո՞վ ես դուն:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ա՛յ, սևավոր, ինչո՞ւ ես ժողվեր գլխուդ այդ սևազգեստ ու սևահոգի մարդիկը, ինչո՞ւ ես եկեր այդ հինավուրց կղզին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ո՞վ ես դուն:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ելի՛ր, ելի՛ր, քշե՛ նորեն դուրս դեպի կյանքը այդ թշվառ ու մռայլ ամբոխը: Ելեք դո՛ւրս, դուք, որ զգայարանքները չորցնել կուզեք ու կրքերը մարել: Դո՛ւրս այս կղզիեն, դուք, որ թշնամի եք ամեն գեղեցկության, ամեն կյանքի ու շարժումի, ամեն ուժի ծնունդի: Դո՛ւրս, մի աղարտեք իմ աստվածներուս այս սուրբ դրախտը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հոս դրախտ չկա: Այս ժայռի կտորին վրա ես իմ վանքս հիմնեցի. ասկե ետքը հոս անապատ պիտի կոչվի:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Անապա՞ատ... այս ծիծղուն ծովակի ծոցին, այս թարմ արևուն դեմ: Հեռո՛ւ, կոխած տեղդ հին տաճար է աստվածներու. հեռո՛ւ հին աստվածներու շեմքեն է, որ կը խոսիմ քեզի:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հին աստվածներու ավերակներեն:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ավերակը այս քարերն են, որ քեզիպես–ներն են դարսեր, քանդվեր է անոնց դարսածը: Բայց ի՛նքը կյանքի մեհյանը խորտակում չունի, ինչպես և ինքը կյանքը: Կթափին քարերը, կփոխվին անունները, բայց իրենք աստ–վածները կան ու կմնան:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հոս մեռա՞ն քու աստվածներդ:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Հո՛ս ու ամեն տեղ, ուր մարդ իր ոտքը

կդնե, հո՛ն են անոնք հավերժ ու անմահ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հոս մեռա՛ն քու աստվածներդ, և անոնց ավերակներուն վրա ես իմ Աստծուս տաճարը կառուցի: Նայե, մութին մեջեն դեռ կնշմարվի գմբեթին արդեն կազմվող սրությունը: Հոն կթագավորե միայն հոգին, հոն կթագավորե միայն Աստծու շունչը...

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Հոն կթագավորե տանջանքի գործիքը ու մահը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Տանջանքն է, որ կբարձրացնե հոգին, տառապանքն է, որ կմաքրե: Եվ կյանքի ամենեն խոր բանը մահն է:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Տառապանքը կյանքի խոցն է, իսկ մահը՝ կյանքի քայքայումը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Քու բերնով կխոսի մանուկ մարդկությունը:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Քու բերնով կխոսի ցավագար մարդկությունը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հերի՛ք է. ո՞վ ես դուն, որ կհայհոյես: Հեռացի՛ր, այս կղզիին վրա ալ տեղ չկա քեզի ու քու աստվածներուդ:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Այս կղզին ալ նո՛ւյն աշխարհն է, ինչպես ամբողջ աշխարհը: Երկրպագե՛, մոլորվա՛ծ, հավերժ աստվածներուն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հեռացի՛ր:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Խոստովանե՛, մոլորվա՛ծ, ու երկրպագե՛:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հեռացի՛ր:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Կուգա օրը, ու կխոստովանիս: (Աներևույթ կըլլա):

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կնայի շուրջը, անհանգիստ)* Ո՞վ էր: Չքացա՛վ: Տեսի՞լք, կասկա՞ծ... *(Հանկարծ վճռական)* Ա՜, երբեք: Աշխարհքը մուտք չունի այս կղզին: Աշխարհքը մուտք պիտի չունենա՛ այս կղզին: Ո՛չ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՀՐԱՊԱՐԱԿ ՆՈՐ ՇԻՆՎՈՂ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ԱՌՋԵՎԸ

Մեկ կողմը փաճարի անդռոռ մուտքը: Կերևան փախտակե ելարաններ: Հոս ու հոն թափված են ապաղձ, կիսապաշ քարեր, մաղ, գործիքներ:

Խորքը ծառեր, որոնց բուներուն մեջեն կնշմարվի ծովը:

Ամբողջ տեսարանի միջոցին քամի է, երբեմն խիստ բռռն թափով: Կլավի տերևներուն շրշյունը և ծովուն խուլ աղմուկը հեռուեն:

1

Մեկ–երկու քարտաշ կվազեն ծառերուն տակեն դեպի ծովուն կողմը: Տեսարանի խորքեն արագ կանցնի ժամկոչը երկար ձող մը ուսին: Եկեղեցիեն դուրս կուգա Ադամ վանականը արտո–ռալով և աշխատելով դուրս քաշելու երկար պարան մը, որուն ծայրը ներսն է:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ձերմեռանդ)* Աստվա՛ծ հասնի օգնու–թյան: Աստվա՛ծ հասնի օգնության:

ՔԱՐՏԱՇ ՄԸ – *(Կուգա ծովուն կողմեն ձեռքերը չորցնելով, բաց են ոտներն ու թևերը)* Ձգե՛, վա՛ր ձգե, հայր–սուրբ, ալ կարիք չկա: Ելան, ամենքն ալ ելան ափը:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ամե՞նքն ալ. կըսես, ամե՞նքն ալ և ծովը թափվածնե՞ը:

ՔԱՐՏԱՇ – Ամե՛նքն ալ, թեև հույսերնիս բոլորովին կտրեր էինք. այնպես կատաղի ծով է. ապշած կեցեր էինք ճարահատ. ըսինք՝ հիմա զարնե պիտի ափի ժայռերուն և փշուր–փշուր ընե լաստն ալ, մեջի եղողներն ա: Ես ու իմ Աստվածը, շատ աժան պրծան:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Փառք քեզի, սուրբ Աստվածածին: Իսկ ո՞վ էին ծովը թափվածները: Շատե՞ր:

ՔԱՐՏԱՇ – Միայն երկուքը, մեր աբեղան ու օրիորդը:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Օրիո՞րդը... ի՞նչ օրիորդ:

ՔԱՐՏԱՇ – Իշխանին աղջիկը:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Վա՛յ, ա՞ն ալ իշխանի հետն էր: Է՜, կենդանի՞ է, ուշքը վրա՞ն:

ՔԱՐՏԱՇ – Այո՛, երևի՛: Հայրն ու իր մարդիկը տարին վանահոր խուցը: Տեսնեի՞ր՝ ինչպե՜ս սփրթներ էր իշխանը:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Կատա՞ղ է. խեղճը: Բայց ո՞վ կըսեր անոնց՝ այս տեսակ եղանակով ծով դուրս գային:

2

Կմտնեն Անտոն, Մովսես ու Ծերունի վանականները:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Է, ե՞տքը, ե՞տքը:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Թո՛ղ, թո՛ղ քիչ մը շունչ քաշեմ: «Ետ–քը, ետքը» հարցնելը դյուրին է. ետքը սարսափելի էր: Վայ... կարծես թևերս ջարդված ըլլան: (Կնստի բարձր քարի մը):

Հաջորդ պատմության միջոցին. հոն եղողները կմոտենան պատմողին, այլև կուգան քանի մը բանվոր, Ղազար, Դավիթ, Զաքարիա վանականները ու կավելանան ունկնդիրներուն:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Խոսե՛, խոսե՛:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Թո՛ղ, տղա՛, թո՛ղ որ ուշքի գա:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – (Պահ մը դեմքը կծածկե ձեռքերովը և հանկարծ բանալով) Կեսեն արդեն անցեր էինք: Մեյ մը վեր կելլեինք ալիքներուն ծայրը, մեյ մը կիջնեինք անդունդը՝ ամենքն ալ լաստին վրա փակեր էին իրենց տեղը, սփրթներ ու չորցեր: Ես ու աբեղան կքաշեինք թիերը որքան ուժ ունեինք: Կամաց մը գլուխս դարձուցի, տեսա՝ կմոտենայինք ափին,

բայց ի՞նչ ափ, ալիքները, որ կուգան ու կզարնեն ժայռերուն, կարծես փրփուրի սար ըլլան դեմդ կեցած: Ի՞նչ մեղքս պահեմ, սիրտս հալեցավ, ըսի՝ վերջացավ: Բայց հուսահատ ուժ տվի թիերուս. «Յա՛ Հիսո՛ւս Քրիստո՛ս» ըսի՝ «Պինդ նստեցեք, չվախնաք»: Աս ըսելուս մեյ մըն ալ տեսնեմ ահագին վիթխարի ալիք մը, կարծես հեռուն ցամաքեն փրթեր կուգար շիտակ մեր վրա... *(Ոտքի ելլելով)*: Ալ մնացածը... ալ ի՞նչպես ըսեմ: Գիտեմ միայն, որ լաստը հանկարծ սաստիկ թեքվեցավ, կախ ինկավ անդունդի բաց շրթունքին, հանկարծ սուր ճիչ մը, ու կարծես բան մը փրթավ մեր լաստեն ու սահեցավ այդ փոսը: «Աղջի՛կս, աղջի՛կս...»: Բարձրացավ աղմուկ, իրարանցում. ես դեռ հազիվ էի հասկցեր, որ կողքես վեր թռավ աբեղան, արագ նետեց վրայեն կապան, ցատկեց ջուրը: Լաստը ուժով ճոճվեցավ, մնացի մեկ թիով, լավ է՝ ալիքը ինքը կքշեր, բայց գիտեի նորեն ետ է գալու: Եվ եթե դուք ժայռերուն վրայեն թոկը ժամանակին չհասցնեիք՝ կորած էինք մենք բոլորս ալ. կես վայրկյան մը ավելի ուշ, կես վայրկյան մը և վերջացավ...

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Աստծու հրաշքը:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Իսկ օրիո՞րդը:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Հպարտ)* Մեր աբեղան ազատե՛ց:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Լողալո՞վ:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ– Այո՛, լողալո՛վ, հանեց ափը:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մի՞թե աբեղան լող տալ գիտեր:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՞րտեղեն, ո՞վ էր լսեր:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ուղղակի հրաշք է:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ձեզի կըսեմ՝ Աստծու մատը կա հոդտեղ:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ –Բայց աղեկ, ինչո՞ւ ճամփա ելաք այս եղանակով, Անտո՛ն հայր–սուրբ:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Է՛, այնքան ըսի, համոզեցի, իշխանու–

հի սրբուհին ինքը այնքան խնդրեց, ո՞վ է լսողը: Իշխանը հրամայեց, որ մտնեն լաստը: «Եթե կվախնաք, դուք մի՛ գաք»: Ալ ի՞նչպես հակառակեի, ըսի՝ Աստծու կամքը:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Հապա աղջի՞կը:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ան ալ հորը կտորը:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Չէ՞. Տիրամոր կամքն էր ասիկա *(շրկվելով իր գավազանին վրա և ոգևորված).* նայեցե՛ք, ո՞վ է Տիրամոր այս տաճարը կառուցողը. մեր սրբուհի իշխանուհին չէ՞, ո՞վ է մեր այս վանքը շեն ու պայծառ պահողը. ո՞վ է շիներ մեր այս խուցերը, ո՞վ է, որ շարունակ ամեն մեր պետքերուն օգնության է հասեր մեզի, մե՛նք, որ Տիրամոր աղոթող ճոր-տերս ենք:

ՉԱՅՆԵՐ – Իրա՛վ է, իրա՛վ է:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Աստված երկար կյանք պարգևե մեր սրբուհի իշխանուհիին:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ա՛ն, որ թողեր է ամեն իշխանական կյանք ու վայելք, իր զավակներն ու իր ապարանքը ու եկեր է Տիրամոր ոտքը, հո՞ն, Ցամաքաբերդի մենության մեջ իր կյանքին վերջին կեսը նվիրելու ճգնության ու աղոթքի:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Երկար արև՛ մեր բարեպաշտ սրբու-հիին:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ա՛յ, Տիրամայրը անո՛ր համար է, որ ցույց տվավ մեզի իր հրաշքը ազատեց ալիքներեն անոր եղ-բայրն ու այդ աղջիկը: Թող տեսնեն բոլոր թերահավատները ու համոզվին, որ մեր Տիրամայրը երեսե չի ձգեր իր ծառաներն ու իր աղոթողները: Անպակաս ընենք մեր աղոթքները ու թող անպակաս ընե Ան իր օրհնությունը մեր վրայեն, անպակաս ընե մեր սրբուհի իշխանուհիին վրայեն: Փա՞ռք մեր Տիրամոր անունին, փա՞ռք անոր Միածին որդու անունին, հավիտյանս հավիտենից:

ԽՈՒՄԲԸ – *(Երկյոտաց)* Ամեն:

ՁԱՅՆԵՐ – Իշխանը, իշխանը:

3

Իսկոյն խումբը կբաժնվի երկու մասի, կշարվի ու կկենա խոնարհ:

Կմտնեն Իշխանն ու Վանահայրը, քանի մը հետևորդներ ու վանականներ:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Ուղիղ դիմելով դեպի շենքը)* Ասիկա է ուրեմն քրոջս այնքան սիրած ու փայփայած եկեղեցին: Կոկիկ ու սիրուն տաճար է: *(Հետևորդներուն)* Ըսի՝ այսօր տեսնեմ պիտի այս եկեղեցին և, այ, բոլոր տարերքներուն հակառակ կեցած եմ հիմա հոս ողջ և առողջ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հանդուգն քայլ էր ըրածդ, իշխան:

ԻՇԽԱՆԸ – Ձեր անապատը ուրիշ է, վանահայր, ուրիշ է դուրսը: Դուրսը հանդուգն եղողինն է աշխարհը: Եվ վերջապես մեյ մըն ալ, ո՞վ գիտե, երբ եմ այս կողմերը անցնելու, այնքան գործ ունիմ և զբաղում: Չտեսնեի՞ անգամ մը քրոջս եկեղեցին, չհամբուրեի՞ անգամ մը սուրբ սեղանը երթալես առաջ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Վաղը օր չէ՞ր, իշխան:

ԻՇԽԱՆԸ – Վա՞ղը, բայց ես այս իրիկուն մեկնելու եմ Ցամաքաբերդեն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ, հիմա նորեն մտադիր ես՝ ծովն անցնի՞ս:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Աստված չեն փորձեր, իշխան:

ԻՇԽԱՆԸ – Քա՛վ լիցի: Դեռ քանի ժամ ունինք. հույս ունիմ՝ ծովը կմեղմի:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Եթե քեզի չես խնայեր, պետք է խնայես զավակդ:

ԻՇԽԱՆԸ – Աղջիկս քաջ է: Քիչիկ մը վախցավ, քիչիկ մըն ալ ձեր Սևանի ջուրեն կուլ տվավ, բան չկա, երիտասարդություն

է, կանցնի: Բայց ինչ որ այսօր տեսավ ու ապրեցավ, ա՜յ, ատիկա չի անցնիր: Չէ՞ որ իր պատանեկան հիշատակներուն ահեղ փոթորիկ մը նվիրեցի:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Կյանքի հետ չեն խաղար, իշխա՛ն:

ԻՇԽԱՆԸ – Ատիկա ըսողը դո՛ւն ես, ծերո՛ւկ: Այնքա՛ն երկար ես ապրեր, որ մոռցեր ես, թե կյանքն ինքը խաղ մըն է միայն:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Կյանքը խաչ մըն է, որդի՛ս, որ պիտի կրենք մեր ուսին, մինչև Տերը կանչե մեզի, Տիրամայրը խնայեց քեզի այս անգամ, բայց այդ մեղքը մյուս անգամ չկրկնես:

ԻՇԽԱՆԸ – Եվ շնորհակալ եմ իրմեն, հա՛յր սուրբ, կաշխատիմ պարտքի տակ չմնամ: Եվ հիմա, որ ուխտի եմ եկեր իր տաճարը, չէի ուզեր եկած ըլլամ պարապ ձեռքերով: Կնվիրեմ Տիրամոր այս տաճարին կաղնի դուռ մը բարձրաքանդակ, այլև վարագույր մը ավագ խորանին, որ պիտի ըլլա թավիշ ու ոսկենկար:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Օրհնյալ ըլլաս: Ձեր ցեղի անունը անջինջ պիտի մնա այս պատերեն:

ԻՇԽԱՆԸ – Նաև պատվիրեր եմ իմ գործակալիս, ամեն տարի, քանի շեն է իմ տունս, տասը չափ սպիտակ ցորեն դրկվի իմ կալերես ձեր անապատը: Վայելքը ձեզի, ձեր սուրբ աղոթքը ծնողներուս ու զավակներուս:

ՁԱՅՆԵՐ – *(Խառն)* Աստված օրհնե ձեր ծնողներուն հիշատակը: Շեն մնա ձեր կալն ու այգին, Աստված պահե ձեր զավակները, Աստված ավելցնե ձեր ինչքն ու ստացվածքը:

ԻՇԽԱՆԸ – Իսկ հիմա... *(վանահորը)* Ո՞ւր է աբեղան:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իսկո՛ւյն, իշխա՛ն, ետևեն մարդ եմ դրկեր: Ա՛յ, արդե՛ն:

4

Կմտնե Աբեղան Սիմոն վանականի ու դպիրի մը ընկերակցությամբ: Աբեղան մռայլ է. դեմքը անշարժ, աչքերը միշտ գետին, տեսակ մը անկամք:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Քիչ մը դիտելեն ետքը)* Ինչ գեղեցիկ տղա ես դուն և ինչ երիտասարդ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Միաբանությանս մեջ կրտսերն է, իշխա՛ն:

ԻՇԽԱՆԸ – Է, վրադ պիտի չըլլար այդ սև վերարկուն, և ես գիտեի իմ ընելիքս: Քեզի կուտայի իմ տակիս նժույգը, կուտայի քեզի, ա՜յ իմ սեփական սուրս, որ երեսուն տարի ծառայեր է ինծի հավատարիմ, և կառնեի քեզի իմ պալատս, իբրև իմ հարազատ որդիս: Իմ սև նժույգս քու այդ կերպարանքիդ աղվոր պիտի վայլեր, իսկ ձեռքդ, կտեսնեմ, շուտով պիտի սորվեր սուրիս: Ձիս ու սուրս թե հերիք չեկավ, կուտայի քեզի և աղջիկս...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իշխա՛ն:

ԻՇԽԱՆԸ – ...Որուն կյանքը այսօր ազատեցիր: Անիկա արդեն քունը կըլլար ըստ օրինի: Դուրսը աշխարհին մեջ՝ ով ինչ վերցուց, վերցո՛ւց:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իշխա՛ն:

ԻՇԽԱՆԸ – Գիտե՛մ, գիտե՛մ, այս սուրբ մենաստանին մեջ այս խոսքերուն տեղը չէ: Բայց ի՞նչ ընեմ, կուզեի բան մը տամ, կուզեի բան մը ընեմ, կուզեի բանով մը երախտագետ ըլլամ այս անձնվեր, այս քաջ կտրիճին: Ափսո՜ս, այդ սև վերարկուն կկաշկանդե իմ թևերս: *(Մոտենալով աբեղային)* Տղա՛ս, քու իշխանդ քու առջևդ շատ աղքատ է ու շատ անզոր քեզի փոխարեն մը ընելու, ինչ որ ըսել կրնամ՝ հոս ներելի չէ, ինչ որ տալ կրնամ՝ քեզի պետքը չէ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Մեզի պետք է քու ու զավկիդ երկար արևը:

ԻՇԽԱՆԸ – Աղե՛կ. ես քեզի պարտական մնացի, աղվոր

զգացում չէ, ես սովոր չեմ եղեր պարտական մնալու: Ինչևէ, տո՛ւր ձեռքդ, տե՛ս իմինս, ասիկա երբեք տկար չէ եղած մեր թշնամիներուն դեմ ու երբեք ալ անարդար գործ չէ տեսած, արժանի է, որ սեղմես այդ քու ձեռքովդ, որ այսօր ազատեց աղջիկս ալիքներեն: *(Պինդ կսեղմե աբեղային ձեռքը)*: Մտնե՛նք, վանահա՛յր, տաճարին ներսը:

Իշխանը, վանահայրը, հեգևորդները և վանականներեն շապրերը կմտնեն եկեղեցի:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Կամաց մը բռնելով Աբեղայի թևեն)* Երթա՛նք, մենք ալ երթա՛նք ու քիչ մը հանգստացի՛ր: Դեռ դժգույն ես բոլորովին, և կզգամ մարմինդ, որ դեռ կդողա:

Կես մը գրկած կտանի դուրս:

5

ՂԱՋԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Մոտենալով Ադամ վանականին, խորհրդավոր կերպով)* Հիմա ո՞րքան ժամանակ պետք է ապաշխարե աբեղան, որ տաճարին մուտքը բացվի իրեն համար:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ապաշխարե՞. ինչո՞ւ համար,

ՂԱՋԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Չէ՞ որ ձեռք է տվեր կնկա:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Բայց... բայց այս տեսակ դեպք...

ՂԱՋԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ատիկա միևնույնն է, մեղքը մեղք է միշտ: *(Ավելի խորհրդավոր)* Ես տեսա, երբ իրարու փաթթված դուրս ելան ալիքներուն մեջեն: Իշխանին մարդիկը գրեթե բռնի խլեցին աղջիկը անոր թևերուն մեջեն:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Զայրույթով)* Անմիտ բաներ կխոսիս:

ԵՐՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԱԲԵՂԱՅԻՆ ԽՈՒՅԸ. ԳԻՇԵՐ

Ցած ու փոքր սենյակ մը, պատերը անգաջ քար: Ճակատը տախտակե պարզ մահճակալ, վրան փռված է փոստ մը, չոր ու կարծր բարձ մը, իսկ կոշտ ծածկոցը կիսովին ինկած է գետին:

Սենյակին մեջտեղը հին կարպետի կտորի մը վրա ցածլիկ ու լայն գրակալը, գրակալի վրան ալ մեծ ու բաց ձեռագիր մը:

Սենյակին մեկ կողմը փայտե կոպիտ սեղան, վրան փայտե սև խաչ մը, կավե փարչ մը և յուղի ճրագը, որ կպլպլա: Մյուս կողմը սենյակի մուտքն է:

Մահճակալին գլուխը պատեն կախված է Աբեղայի վերարկուն:

1

Աբեղան նստած է, մահճակալին ծայրը, ձեռքերը կրծքին ծալված և աչքերը շեշտ հառած գետին: Անոր քովը փայտե ցած աթոռակի մը վրա նստած է Կույր վանականը, շիտակ, անշարժ, երկու ձեռքը գավազանին ու գլուխը բարձր պահած:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՞ւր են մտքերդ, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կցնցվի ու կբարձրացնե գլուխը)*:

ԿՈՒՅՐԸ – Նորե՞ն, նորե՞ն:

ԱԲԵՂԱՆ – Այո՛, այո՛, մեղք է. գիտեմ, մեծ մեղք: Ո՛չ, ա՛լ չեմ մտածելու, ալ պետք չէ մտածեմ. երբե՞ք, երբե՞ք. պետք է ջնջեմ գլխես այսօրը, բոլորը, բոլորը, ծովը, հովը, լաստ, ալիք... ա՜խ, այդ ալիքները... *(Հանկարծ վեր կթռչի թափով)* Բայց ինչ հրաշալի բան է եղեր կռվիլը անոնց հետ, երբ անոնք իրենց լույծ կուրծքը դեմ կուտան քեզի, երբ իրենց փրփուրը կզարնեն երեսիդ ու աչքերուդ, որ կուրցնեն քեզի. մեկը կցատկե ուսիդ, մյուսը կգալարի լանջիդ. մեկը կիրե, մյուսը կքաշե, կճնշե, ու

բոլորը, բոլորը ընկճել կուզեն քեզի, իսկ դուն միշտ երեսին, անոնց ելևէջքին հետ կտարուբերիս՝ բազկիդ զարկերուն տակ անոնց բոլոր ճիգերը հաղթահարելով. ա՛, այդ կռիվը...

ԿՈՒՅՐԸ – Կռիվը կյանքի համար է, աբեղա՛, հոս անապատ է:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կոպրված)* Այո՛, անապատ: Մեղա՛ քեզ, Աստված իմ, մեղա՛:

ԿՈՒՅՐԸ – Ձգո՛ւյշ: Լավ հսկե ինքզինքիդ, աբեղա՛, աղոթե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Խաչին առջև, ծունր իջնելով)* Ես կորսված մեղավոր մըն եմ, փրկե ինծի, Տե՛ր. ես ինկած հանցավոր մըն եմ, օգնե ինծի, Տե՛ր, մեղքի մեջ խեղդվող մըն եմ, բռնե ձեռքես, Տե՛ր: Տե՛ս, մեղքի ծովուն մեջ... մեղքի ծովուն մեջ... ծովուն... ծովուն... *(Երկու ձեռքով դեմքը բռնած կելլե ոտքի)*:

ԿՈՒՅՐԸ – Ըսե՛, ըսե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ դեմքը կբանա ու շեշտ կնայի անոր արձանի նման անշարժ դեմքին)*:

ԿՈՒՅՐԸ – Ըսե՛, ըսե՛,

ԱԲԵՂԱՆ – Ըսեմ... ի՞նչը:

ԿՈՒՅՐԸ – Ան, ինչ որ հոդ խո՛րքը, խո՛րքը:

ԱԲԵՂԱՆ – Խո՛րքը, խո՛րքը...

ԿՈՒՅՐԸ – Ըսե՛, ըսե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՞վ կրնա տեսներ այդքան խորքերը, ո՞վ կրնա ըսեր այդքան խորքերը:

ԿՈՒՅՐԸ – Իսկ ես կտեսնեմ, ես կըսեմ:

ԱԲԵՂԱՆ – Դո՞ւն, կո՛ւյր: *(Երգիծանքով)* Հապա ըսե՛, նայիմ, ինչ որ կտեսնես:

ԿՈՒՅՐԸ – *(Հատիկ-հատիկ)* Լաստին վրա, երբ ձեռքիդ թին ջուրը կպատռեր, ով էր հոգիիդ մեջ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Վախցած)* Լռե՛:

ԿՈՒՅՐԸ – Որո՞ւն համար այնպես կթպրտար սիրտդ. շրթուն-

քիդ ինչ բառ էր փակած, երբ շուրջդ ամենքը Աստված կկան-չեին, երբ դեմդ փոթորիկն էր, որ կծառանար:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Սարսափահար)* Երնեկ բաց ըլլային աչքերդ, որ չտեսնեիր, չտեսնեիր...

ԿՈՒՅՐԸ – Երբ բոլոր հայացքները երկինք էին վերացած, երբ ամենքը կսպասեին վերին օգնության, ո՞ւր էին սևեռած քո՛ւ աչքերդ. ո՞վ էր ան, որուն առջևը հոգիդ ծունր էր իջած:

ԱԲԵՂԱՆ – Լռե՛, լռե՛. դուն իրավունք չունիս ամեն բան տեսնելու, կարելի չէ ամեն բան տեսնել:

ԿՈՒՅՐԸ – *(Անողոք)* Ըսե՛, ինչ էր ուզածդ, ինչ կփնտրեիր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Աղերսով)* Չգիտեմ, ոչինչ չգիտեմ, հերի՞ք է:

ԿՈՒՅՐԸ – Իսկ ծովուն մեջ, երբ ա՛ն օձի մը պես վզիդ փաթթված, մարմինը մարմնիդ ու շունչը շնչիդ, երբ դուն ամեն ինչ մոռցած ալիքները կպատռեիր, ըսե՛, նորե՞ն չգիտես, թե ինչ կուզեիր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Երազկոտ)* Ո՛չ, կհիշեմ: Կհիշեմ, ամբողջ էությամբս կցանկայի, որ ալ վերջ չունենար այդ թաց ճամփան, ալ վերջ չունենար այդ վայրկյանը:

ԿՈՒՅՐԸ – Ամբարի՞շտ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Խորտակված)*: Բայց ունեցավ իր վերջը:

ԿՈՒՅՐԸ – Ու հասար ափը: Եվ երբ առին քու բեռդ թևերեդ, ու դուն ուժասպառ ինկար ավազին, արդեն դիակ մըն էիր անկենդան:

ԱԲԵՂԱՆ – Ճշմարի՞տ է. ինծի այդպես զգացի:

ԿՈՒՅՐԸ – Դիակ մըն ես դուն և հիմա: Մարմին մը, ուրկե ելեր է Աստծու շունչը:

ԱԲԵՂԱՆ – Ա՜խ, Աստվա՞ծ իմ, կորուսի հոգիս:

ԿՈՒՅՐԸ – *(Ոտքի ելլելով)* Ինկի՛ր գետին ու կոծե՛. քուրձ հագիր ու ապաշխարե՛, իսկ ամենեն առաջ գնա իսկույն վանահոր մոտ ու խոստովանե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Խոստովանիմ, վանահորը, ինչը, ինչու: Ա՜, ամեն, ամեն բան, բայց այդ մեկը երբեք: Երբեք: Եվ դուն ալ, հայր սուրբ չըլլա, թե...

ԿՈՒՅՐԸ – Ես կույր եմ, խուլ ու համր, բայց գնա՛ ինքդ վանահոր մոտ ու ինքնակամ խոստովանե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կտրուկ)* Վանահորը երբեք:

ԿՈՒՅՐԸ – Կվախնա՞ս:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՛չ, Բայց... բայց...

ԿՈՒՅՐԸ – Իհա՛րկե, դուն կուզեիր պահես թաքուն սրտիդ մեկ հեռավոր խորշին մեջ քու այդ փոքրիկ նոր սրբությունդ, պահես և երկրպագես ծածուկ:

ԱԲԵՂԱՆ – Գթա՛, գթա՛ ինծի, անողո՛ք:

ԿՈՒՅՐԸ – Իսկ դուն քեզի կգթա՞ս, կռապա՛շտ, հիշե պատվիրանը. «Մի՛ եղիցին քեզ այլ Աստուած բաց յինէն»:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կակազելով)* Մի՛ եղիցին... մի՛ եղիցին...

ԿՈՒՅՐԸ – *(Շեշտելով)* «Մի՛ արասցես քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան որ ինչ յերկինս ի վեր է և որ ինչ յերկրի ի խոնարհ և որ ինչ ի ջուրս ի ներքոյ յերկրի...»:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Դողդոջ)* «Եվ որ ինչ ի ջուրս ի ներքոյ յերկրի»:

ԿՈՒՅՐԸ – *(Կամաց-կամաց երթալով դուռը)* «Զի ես եմ տէր Աստուած քո, Աստուած նախանձոտ, որ հատուցանեմ զմեղս յերիս և ի չորիս...»: *(Դուրս)*:

2

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կերթա ծունկի կուգա խաչելության առջև բազկապարած ու ջերմեռանդ)* «Կեցո՛ զիս, Աստուա՛ծ, զի հասին ջուրք յանձն իմ, ընկայ ես ի խորս անդնդոց, ուր ոչ գոյ ինձ հանգիստ: Եկի ես ի խորս... ի խորս... ծովու... և շրջանք... ընկղմեցին զիս...» *(Քիչ-քիչ կթուլնա, կնստի ծունկերուն և գլուխը կկախե կրծքին)*:

3

Խաչն ու սեղանը կամաց կսկսի մշուշապատիլ, ամեն ինչ կխառնի իրարու, և այդ մշուշի ֆոնին վրա հեւզհեւտե կպարզվի աղջկան կերպարանքը: Ամբողջապես սպիտակ հագած, հագուստը պարզ, նորբ ու ձիգ, կարծես ջրեն հանած. մազերը արձակ, խոնավ ու վրան մեկ-երկու թել ծովու խոտ:

Աբեղան թեթև մը գլուխը կբարձրացնե, հանկարծ կտեսնե ու սարսափահար կցատկե ոտքի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Եր-եր երթալով)* Դռ՛ուն... դռ՛ուն...

ԱՂՋԻԿԸ – Այո՛, ես. միթե չէի՞ր սպասեր:

ԱԲԵՂԱՆ – Աստվա՛ծ իմ:

ԱՂՋԻԿԸ – Մինա՞կ ես:

ԱԲԵՂԱՆ – Ես... ես մինակ եմ մի՛շտ:

ԱՂՋԻԿԸ – Ա՜յ, եկա քեզի ընկեր, և եկա այսպես կեսգիշերին, որ մինակ ըլլանք ես ու դուն: Դռ՛ուն, իմ քաջս, իմ արևս, իմ լուղորդս...

ԱԲԵՂԱՆ – Հերի՛ք է:

ԱՂՋԻԿԸ – Ինչո՞ւ: Չէ՞ որ ես քեզմով է, որ հիմա կապրիմ, չէ՞ որ դո՛ւն նորեն կյանքս տվիր ինծի. և ի՞նչ քաղցր է այդ կյանքը, որ դուն տվիր ինծի: Այս քանի՞, քանի՞ տարի ապրեր եմ ես, ամբողջ տասնյոթը տարի, և ես չգիտեի, բնավ չգիտեի, որ չէի ապրեր: Մի՞տքդ է ցերեկը. հոն, ալիքներուն մեջ. նայե՛, մազերս խոնավ են դեռ, բռնե՛, բռնե՛, շոշափե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Եր-եր կերթա հափշտակված՝ աղջկան նայելով)*:

ԱՂՋԻԿԸ – Բայց գիտե՞ս՝ ի՞նչ ուժեղ թևեր ունիս և ինչպե՞ս ճկուն, իսկ ես դեռ այնպես հուզված եմ, դեռ այնպես հոգնած: *(Կռզե նպտի աբեղայի անկողնին)*:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Արգիլել ուզելով)* Օրիո՛րդ:

ԱՂՋԻԿԸ – *(Կնպտի անկողնին ծայրը)* Ես օրիորդ եմ ծառաներուս համար, ես օրիորդ եմ մեր հպատակներուն համար.

իմ տերս ինծի այլ կերպ պիտի կանչե:

ԱԲԵՂԱՆ – Սեդա՛:

ԱՂՋԻԿԸ – Վա՜յ, դուն գիտե՞ս անունս:

ԱԲԵՂԱՆ – Հայրդ քեզի այդպես կանչեց:

ԱՂՋԻԿԸ – Այո՛, Սեդա է անունս: Իսկ ի՞նչ է քու անունդ:

ԱԲԵՂԱՆ – Ինծի աբեղա կկանչեն:

ԱՂՋԻԿԸ – Իսկ առա՞ջ, առա՞ջ, երբ դուն աշխարհն էիր դեռ ու աշխարհինը:

ԱԲԵՂԱՆ – Իմ աշխարհքս վանքն է եղեր միշտ, քանի խելքս կհասնի:

ԱՂՋԻԿԸ – Ասիկա՞: Ա՜, ի՞նչ սառն է հոս, ինչպե՞ս կմրսիմ:

ԱԲԵՂԱՆ – Կմրսի՞ս:

ԱՂՋԻԿԸ – Բան մը տուր վրաս, որ հոգիս տաքնա:

ԱԲԵՂԱՆ – Ես ոչինչ չունիմ:

ԱՂՋԻԿԸ – *(Առանց գլուխը դարձնելու, եւրևը պատեն կախված վերարկուն մատնանիշ ընելով)* Ա՜լ:

ԱԲԵՂԱՆ – Վերարկո՞ւս:

ԱՂՋԻԿԸ – Ինչպե՞ս կմրսիմ:

ԱԲԵՂԱՆ – Վերարկո՞ւս:

ԱՂՋԻԿԸ – Կվարանի՞ս: Բայց չվարանեցար կյանքդ ինծի տալու, չվարանեցար, երբ ետևես կատղած ալիքներուն մեջը նետեցիր քեզի:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՛չ, չվարանեցա: Ան ուրիշ էր:

ԱՂՋԻԿԸ – Այո՛, ան ուրիշ էր: Հոն կռիվ էր ու փոթորիկ, իսկ հոս լուռ է ու խաղաղ, ինչպես գերեզման: Ա՜, ի՞նչ սառն է հոս, ինչպե՞ս կմրսիմ: *(Կելլե ոտքի)*:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կվազե դեպի վերարկուն, ձեռքը կերկարե ու նորեն վարանած կանգ կառնե)*:

ԱՂՋԻԿԸ – *(Խնդրանքով)* Բե՛ր, բե՛ր...

Աբեղան հանկարծ կիլե վերարկուն ու կդառնա դեպի

աղջիկը, որ արդեն աներևույթ է եղած: Աբեղան կմնա քարացած, վերարկուն բռնած ձեռքը առաջ պարզած:

4

Դուրսեն կլսվի ժամկոչին ձայնը, որ մելամաղձոտ ու միալար երգով մը ժամ կկանչե: Ձայնը հեռզհեռե կմոտենա: Աբեղայի ձեռքեն կիյնա վերարկուն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Շրթունքներուն մեջեն)* Հիսո՛ւս... *(Կուզե նորեն չոքի խաչին դեմը, որ խելառի պես եր կցատկե)*: Ո՛չ, ո՛չ: Եթե հանկարծ նորե՞ն երևնա... *(Դեմքը կշրջե անկողնին կողմը)* Ա՜խ, Աստվածս երես դարձուց ինծմե: *(Հեծկլտանքով կիյնա մահճակալին ոտքը ու դեմքը կընթաղե անկողնին մեջ)*:

Դուրսեն կլսվի միշտ ժամկոչին երգը, որ հեռզհեռե հեռու ու հեռու, կթուլանա, կնվաղի ու կհալի:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԱՂԲՅՈՒՐԻ ԳԼՈՒԽԸ
ՀԻՆԱՎՈՒՐՑ ՎԻԹԽԱՐԻ ԾԱՌԻ ՄԸ ՍՏՎԵՐԻՆ ՏԱԿ

Ծերունի վանականը նստած է ծառին տակը փայտե նստարանին ու քուն կերևա: Աղբյուրին մոտիկ խմբված են Ղազար, Մովսես, Դավիթ ու Զաքարիա վանականները և տիրացուն. կխոսին փսփսոքով ու անհանգիստ: Անոնց քովը կեցած է Աբեղան, աչքերը գետին ու կլսե:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Իրա՞վ է, նորե՞ն:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – Ցատկեր է անկողնին վրա, նստեր է կոկորդին ու սկսեր է խեղդել:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Հիսո՛ւս-Քրիստոս:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – Խեղճը հազիվ է շունչը ազատեր:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ի՞նչ հակառակեր է չարը հայր Բարսեղին, աս քանի՞երորդ անգամն է:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ի՞նչ կերպարանքով է եղեր:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – Չգիտե՛մ, Ըսավ միայն, որ ծծումբի ծուխին պես բարձրացեր է ու առաստաղի գերաններուն մեջեն կորսվեր է դուրս:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Անիծվա՛ծը: Նզովվի ինքն ալ, իր կերպարանքն ալ:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – Ա՜ , սարսափելի է, ազատում չկա իր ճանկերեն:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Գիշերները մինչև չնայիմ անկողնիս տակն ու ետևը՝ ես երբեք պառկիլ չեմ կրնար:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ես ալ: Անցած իրիկուն մտնեմ խուցս

ու ի՞նչ տեսնեմ, գորշ սավանին մեջ փաթթված կնկան մը պես կկզեր է անկյունը. լեղիս պատռեցավ. իսկույն խաչ հանեցի, աներևութացավ:

ՂԱՋԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Հա՛, այդ նզովից–արմատները կուգան կնկա կերպարանքով, կուգան խմբերով ու ալ ինչե՞ր ըսես չեն ըներ, ի՞նչ խայտառակություններ, ի՞նչ գայթակղություն...

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Իսկ ինծի կերևնան միշտ մեր գյուղացիներու կերպարանքով: Գինեպան Ուսեփը, մեր դրացի Գափոն, շվի փչող կույր Ակոբը, տհոլ զարնող Մինասը: Կուգան կհավաքվին գլխուս, ձեռքերնին գինի, օղի, ուտելիքներ, խորոված: Խաշվի անմահական հոտը կլեցնե խուցս, կարծես ամբողջ բակը լեցվեր են ու մատաղ կեփեն: Ալ ի՞նչ հրամմեներ, ի՞նչ խնդիրք, ի՞նչ համոզել, որ անպատճառ ուտեմ: Եվ մինչև Տիրամոր անունը չի տամ, չեն չքանար չիքդառնալիքները:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Պատիժ է, պատիժ: Ինչո՞ւ կտանջես մեզի, Փրկի՛չ:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ– Հակառակի պես ալ, կարծես, մտքես կգողնան Տիրամոր անունը. կփնտրեմ, կփնտրեմ, հա՛, հա՛, լեզվիս ծայրն է, բայց չեմ կրնար ըսել՝ «Սուրբ կույս Մարիամ»:

ՏԻՐԱՅՈՒՆ – Ա՜խ, ո՞ւր փախչի մարդ այդ գարշելիներուն ձեռքեն: Ո՞ւր փախչիս, ի՞նչպես փախչիս:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եվ ի՞նչ կուզեն մեզմե, և անպատճառ մեզմե՞:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Անապատ եկողը եկեր է սատանայեն փորձվելու, ինչպես որ ինքը Տերն մեր Հիսո՛ւս Քրիստոս:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Հիսուս Քրիստոս ըլլա մեր զորավիգը:

ԽՈՒՄԲԸ – Հիսո՛ւս Քրիստոս:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – Եվ ամեն տեղ են, ամեն տեղ, ուր ալ որ երթաս: Ա՜յ, ինչ գիտեք, որ հիմա մեկը նստած չի հո՛ս, մեր ետևը: *(Տեղը կփոխե)*: Կամ հո՛ն, քարափին ծերպերուն մեջը, կամ մեր վրան, ա՛յ, սաղարթներուն մութին մեջ: Կտեսնեք... կտեսնեք... մեկը հո՛ն այն մութին խորքը... կշարժվի, մեկն ալ հո՛ս, ա՛յ, աղբյուրին ակնեն, նայե՛, նայե՛, ինտո՛ր կքչքչա... *(Սարսափած եա-եր քաշվելով աղբյուրեն)* Հիսո՛ւս Քրիստոս, Հիսո՛ւս Քրիստոս: *(Դեմ-դեմի կուգա վանահոր հետ)*:

2

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խոժոռ)* Ի՞նչ կա, ինչո՞ւ ես վախցեր, տիրացո՛ւ:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – Հայր սուրբ... (Կիյնա վանահոր ոտքերը):

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Վանահա՛յր, չարը հանգիստ չի տար մեզի:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ուժեղ է խարդավանանքը չարին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Զզվանքով)* Դեռ միշտ այդ հին դևե՞ն կխոսիք ինծի: *(Բարկացած)* Ոտքի՛ ելիր, տիրացո՛ւ:

ՏԻՐԱՑՈՒՆ – *(Դեմքը ծածկած կելլե ոտքի)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Քիչ մը լուռ կնայի անոր, վերջը մյասներուն ու հապիկ-հապիկ)* Չարեն թող վախնա ան, ով չէ տիրեր իր մարմնին ու բնազդներուն. սատանայի իշխանությունը բնազդներու վրա է միայն:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Իսկ ան ո՞վ է, վանահա՛յր, որ տիրեր է իր մարմնին ու բնազդներուն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հպարտ)* Ա՛ն, ով եկեր է այս անապատը, ծերունի՛:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մենք մարդ ենք ամենքս ալ, վանահա՛յր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ո՛չ, հայր սուրբ, ով եկեր է հոս ինծի հետ իմ անապատս, պետք է ավելի վեր ըլլա, քան մարդը: Իսկ չարեն թող վախնա ա՛ն, ով չէ կտրեր իր բոլոր շղթաները աշխարհքին հետ, իր անցյալին հետ, իր հուշերուն հետ, վշտերուն, իր ուրախություններուն:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Իսկ ան ո՞վ է, վանահայր, որ կրցեր է կտրել այդ բոլոր շղթաները:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հպարտ)* Ա՛ն, ով եկեր է այս անապատը, ծերունի՛:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մենք մարդ ենք ամենքս ալ, վանահայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ով մարդ է ու միայն մարդ՝ անիկա աշխարհինն է ու թող դառնա աշխարհին. ահա՛ պատրաստ է հայր Անտոնին լաստը: Ես չկանչեցի ձեզի հոս, որ հավաքվիք ու դևերեն սարսափիք: *(Ոգևորված կբարձրացնե կրծքեն կախված պարզ խաչը)* Հո՛ս Տիրոջ խաչն է, հոս դևեր չկան:

ԲՈԼՈՐԸ – *(Ջերմեռանդ խաչ կհանեն)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հոս կրքեր չկան, հոս բնազդներ չկան, հոս սուրբ հոգին է միայն, հոս մի՛տքն է միայն, վեր խոյացող մի՛տքը դեպի ճշմարտությունը, դեպի Աստված: Այս մեկը աղե՛կ հասկցեք ու սատանաները թողեք աշխարհին: Դե՛, երթաք խաղաղությամբ, և Տերը ըլլա ձեզի բոլորիդ հետ:

ԲՈԼՈՐԸ – Ամե՛ն *(Կցրվին)*:

3

Վանահայրը կեցած է մինակ. կնայի անոնց եւրևեն տխուր գլուխը շարելով, երբ քովեն կամաց մը կմոտենա Աբեղան, կծռի, զգույշ կբարձրացնե Վանահոր փեշը ու կհամբուրե:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հանկարծ կզգա ու կդառնա եւ)* Ինչ կընես, որդիս, ինչ կընես:

ԱԲԵՂԱՆ – Հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ինչ կուզես, որդիս, ինչ ունիս:

ԱԲԵՂԱՆ – Որքան բարձր ես դուն, հայր. որքան, որքան, բարձր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Բարձր կնգտինք մենք բոլորս, որդյակ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Արհամարհոտ)* Ա՜, բոլորս: Քու ձայնդ ինծի կարծես երկնքեն կուգա, հեռուեն, հեռուեն, վերեն: Է, մենք բոլորս: Քանի խելքս կհասնի՝ եղեր եմ քու թևիդ տակը, քու խրատներուդ, քու օրինակիդ. և եղավ ժամանակ մը, երբ կարծեցի, թե ես ալ հասնելու եմ այդ բարձունքները...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իսկ հիմա, որդիս:

ԱԲԵՂԱՆ – Հիմա... հիմա... *(Կտրուկ)* Ես քու որոնած վերին–ներեն չեմ, հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ինչեր կխոսիս, տղա՛ս, կբամբասես ինքդ քեզի, դո՛ւն, իմ ընտրյալս, դո՛ւն, որ այս ամենուն մեջ ամենեն ավելի վեր սավառնողն ես եղեր:

ԱԲԵՂԱՆ – Սավառնողը... գուցե՛, երբ թևերս ազատ էին ու թեթև:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Է, հիմա ինչ եղան թևերդ:

ԱԲԵՂԱՆ – Հիմա... հիմա թևերս թրջվեցան, հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Թրջվեցա՞ն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Խորհրդավոր ու մոտենալով)* Հիմա ես ալ կվախնամ, հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կվախնա՞ս, դո՞ւն ալ, սատանայե՞ն:

ԱԲԵՂԱՆ – Սատանա՞, ո՛չ. ոչ սատանայեն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հապա՞:

ԱԲԵՂԱՆ – Ես... ես կվախնամ... ծովեն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ծովե՞ն:

ԱԲԵՂԱՆ – Ծովե՛ն: Հոն ալիքներ կան, փոթորիկ և՛ հուզում. և՛ կռիվ և՛ ... և... ամեն ինչ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կհասկնամ, որդյակ, անցած օրվան դեպքը ցնցեր է հոգիդ, կանցնի, ինչ կապ քու ու ծովուն մեջ: Թարմ է սիրտդ, գթոտ ու կարեկից ու ազատեցիր քեզի նման մանուկ էակ մը մահեն. օրհնյալ ըլլաս:

ԱԲԵՂԱՆ – Բայց այդ օրեն, հայր, ինծի կթվի թե ծովը... ծովը սիրտն է բնության:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Շեշտ կդիտե Աբեղան ու քիչ մը խիստ)* Դուն նայե երկի՛նք, որդի՛. երկինքը միտքն է բնության, խո՛ր ու խաղաղ:

ԱԲԵՂԱՆ – Այո՛, խոր ու խաղաղ, երբ ծավի պայծառ է երկինքը, իսկ իմ մտքերս ավելի կնմանին թխպոտ օրերուն, երբ հոն ալ ամեն բան պղտոր է ու խառնակ: *(Կոտրված)* Ես քու որոնած վերիններեն չեմ, հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ատիկա ըսողը դո՛ւն ես, աբեղա՛: Դո՛ւն, որ եմ հպարտությունս ես եղեր, որուն հոգին ես եմ խմորեր, որուն մեջ իմ ամենաթանկագին մտածումներս եմ դրեր, իմ սեփական հոգիս եմ դրեր, և որ ինծմե ետքը իմ գործիս շարունակողն է ըլլալու: Համեստությունը ես կսիրեմ, աբեղա, բայց իմ ժառանգս եղողի մը բերնեն ավելի խոյանք ունեցող խոսքեր կուզեի լսեմ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ դեմքը ծածկելով ու հեծկլտալով)* Ա՜խ, դուն դեռ չգիտես... դուն դեռ չգիտես, հայր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Բոլորովին այլայլած կուղղվի և հանկարծ խիստ)* Ինծի նայե՛, տեսնե՛մ, նայե աչքերուս:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կհեկեկա)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Մի՛թե, մի՛թե ճշմարիտ է կասկածս, Աբեղա՛, նայե աչքերուս:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կհեկեկա)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այսպես թո՛ւյլ, այսպես խե՛ղճ... Դո՛ւն, որու հոգին ես որձաքարի պես ամուր կկարծեի, անարատ

ու կույս բացառիկ հոգի մը. ու գլուխդ հպարտ ցցած վեր, դեպի երկինք, աշխարհքի ծովուն մեջ, ինչպես իմ այս կույս ու մենավոր կղզիս այս ծովուն մեջ: Թշվառակա՛ն, խոնարհե՛լ կուզես այդ գեղեցիկ, այդ հպարտ գլուխը ցած, այս ցածի ծովուն դեմ, այն վերերեն, ուր մեր Աստվածն է...

ԱԲԵՂԱՆ – Աստված երեսը դարձուց ինծմե:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Լռե՛, լռե՛, Այդպես խախո՛ւտ, այդպես ողորմելի... առաջին իսկ փորձումի՞ն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ծունր իջնելով)* Հա՛յր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Եր կքաշվի)* Ելի՛ր, ելի՛ր, ես քեզի շատ եմ տեսեր ծունկերուս քովը, բայց ո՛չ այդպես, ո՛չ այդպես: Ես քեզի այդպես չեմ կրնար տեսնել: Ելի՛ր, ելի՛ր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կելլե ոտքի)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Եվ հեռացի՛ր: Գնա՛, եղի՛ր նորեն այնպես, ինչպես որ էիր, ե՛տքը եկուր ինծի: Այնպե՛ս, ինչպես որ էիր... այնպե՛ս, ինչպես որ էիր... *(Խոսքը կկտրե ու կկենա անշարժ ու խոժոռ)*:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Լռռ ու գլխահակ կամաց կհեռանա)*:

4

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Աշխարհքը... աշխարհքն է, որ կուզե մտնե կղզիս: Հո՛ն սատանաները, հո՛ս այդ աղջիկը... և աբեղան... իմ աբեղան... այդ աբեղան... Ո՛չ, անկարելի է: *(Դառնալով դեպի վեր. դեպի կղզիին գագաթը)* Էյ, դո՛ւն, դո՛ւն, ի՞նչպես է քու անունդ, դո՛ւն, ճերմակավո՛ր. ո՛չ, աս պատահմունք մը՞ն է միայն, չուրախանաս, դիպվա՛ծ մը անցավոր ու պատահական. չուրախանա՛ս...

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԺԱՅՌԵՐՈՒՆ ՄԵՋ ԾՈՎԱՓԻ ՄԸ ԿՏՈՐԸ

Ձախ կողմը սեպ-բարձր քարափ, աջ՝ ցրիվ ժայռակույտեր. մեջտեղը տափարակ ավազուտ, ձակատը ծովն է մինչև ժայռերուն ոտքը, խորքը սարերու հեռանկար:

Պայծառ արև իրիկուն է: Ժայռերը, ծառերը, ծովը և ամեն ինչ ողողված են արևի նարինջ -կարմիր շողերուն մեջ, որոնց գույները ամբողջ տեսարանի միջոցին թեթև մը կփոխվին ու կվառին:

1

Քիչ մը ատեն տեսարանը պարապ է: Կլավի աղջիկներու սուր քրքիջ ու աղմուկ: Աջ կողմի ցածլիկ ժայռերեն մեկուն վրա կերևա միգանուշ մը, կնայի աշխույժ շուրջը ու եր դառնալով ձեռքերը խողովակաձև կդնե բերնին ու ձայն կուտա:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Հո՜-ո՜, հո՜-ո՜:

Կից ժայռին կերևա ուրիշ միգանուշ մը, որ ժիր ու թռվռուն ձեռքով կընե ու կկանչե դեպի հեռուն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Ա՛յս կողմը, այս կողմը:

Ու երկոքն ալ ձեռք-ձեռքի թեթև մը կցատկեն ավազուտին վրա:

Մինչ նույն ժայռերու վրայեն ու եր ևեն ներս կթափին հատ-հատ ու խմբով միգանուշները, նորբ ու թեթև, ձկուն ու շարժուն. հագած են բաց-կապույտ կամ բաց-կանաչ՝ ցանցնված փրփուր զարդերով, բոլորն ալ հերարձակ նույն գույնի ժապավեններով: Կցատկեն, կվազեն, կնետվին. ծիծաղ, հրմշտոք:

Նույն ժայռին ծայրը կերևա Աբեղան իր հալածողներուն ձեռքեն փախչողի մը պես: Եր ևեն ուրիշ միգանուշներ:

Աբեղան կնայի ժայռեն, կշտապե վար իջնե, կգայթի ցած

ու նստած կմնա ժայռի ոտքին: Ընդհանուր կայտառ քրքիջ ու զվարթ իրարանցում:

Աբեղան կամաց կելլե ինկած տեղեն մռայլ ու շվար. և հուսահատ շարժումով մը ձեռքով կգոցե աչքերը:

Կլռեն բոլորը ու կանշարժանան:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Կամաց կմոտենա Աբեղային ու կկանչե ականջին)* Սեդա:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կցնցվի ու անմիջապես կբանա աչքերը)*:

Ընդհանուր քրքիջ, որ իսկոյն կզսպվի:

ՄԻԳԱՆՈՒՇՆԵՐ – *(Զանազան կողմերե ու դիրքերե իրար արձագանքելով)* Սեդա... Սեդա... Սեդա...

ԱԲԵՂԱՆ – Կորեք, չքացեք, հանուն Հիսուսի Քրիստոսի, հանուն այս խաչի: *(Ձեռքովը խաչ կհանե անոնց վրա)*:

ԽՈՒՄԲ ՄԸ ՄԻԳԱՆՈՒՇՆԵՐ– *(Շրջապատելով ու հեգնելով)* Ա՜խ, այս սիրուն խեղճ մանչը: Ա՜խ, այս սիրուն խեղճ մանչը: Ալ անզոր է քու խաչը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Նորեն կոտրված)* Ալ անզոր է աղոթքս, ալ անզոր է իմ խաչս:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Ա՜յ, ա՛յ, իզուր, մի՛ տխրիր:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Հոս ուրախ է ամեն իր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Սրտնեղ)* Ա՜, ի՞նչ կուզեք. թողեք ինծի:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Կուզենք հոգիդ առկայծի:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Մենք քեզի գեշ ի՞նչ ենք ըրեր:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Գիտե՞ս, բերեր ենք լուրեր:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Լուրեր, սերեր, սարերով:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Սերը սիրով,
սերը սիրով
օրենքն ա՛ս է
դարերով:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Աչքերը շփելով)* Բայց ո՛չ. սա պատրանք է դևի:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Դևի՞:

ՄԻԳԱՆՈՒՇՆԵՐ – *(Թե-թևի կուպան, մեջ կառնեն Աբեղան, կդառնան շուրջը ու կերգեն պարելով).*

Դևի, դևի, թև-թևի,
պարենք, երգենք թև-թևի,
գուցե սիրտը թեթևի
այս անսերի, անթևի:
Թևեր, թևեր,
սեր ու վեր.
տվեք թևեր,
թռչի վեր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կհարձակվի Երրորդ Միգանուշի վրա)*

Ըսե՛. ըսե՛, դուն ի՞նչ ես,
այդպես անուշ կինչես:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Եր ցատկելով թեթև)*

Չէ՛, ո՛չ դև եմ, ո՛չ փերի.
քեզի ծովեն լուր բերի:

ԱԲԵՂԱՆ – Ուրեմն կա՞ս, կապրի՞ս դուն:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Կապրիմ այնպես, ինչպես դուն:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՞ւր է տունդ, բույնդ ո՞ւր:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Եվ հո՛ս, և հո՛ն, ամենո՛ւր:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Ալենուշներ, միգանուշներ,
մենք բոլորս անուշներ:

ԱԲԵՂԱՆ – Ձեզի երբեք ես չե՛մ տեսեր:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Նախ պետք էր սե՛ր:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Ու կարոտներ, սպասումներ...

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Ընկերները ձեղքելով առաջ կանցնի)*

Բայց ծանոթ ենք ես ու դուն:

ԱԲԵՂԱՆ – Իրար ծանո՞թ, ես ու դո՞ւն:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Հա՛, կհիշիս այն առտուն,
երբ ծովուն մեջ, Սեդան լանջիդ,
փոթորիկը ականջիդ...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ոգևորվելով)* Երբ կռիվ էր ալիքին հետ:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Շարունակելով)*
...Կկռվեիր մեզի հետ,
որ ոտքերդ կից մը տվին
պինդ զարկովը ուժեղին
երկու ծիծիս մեջտեղին...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կարեկցուր)* Ցավեցա՛վ:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Ընկերներուն)* Ցա՛վ, ի՞նչ բան է՝ ցավ: *(Շարունակելով իր խոսքը)*...
Այնպես թափով, այնպես ամուր,
որ դարձա բուռ մը փրփուր:

ԱԲԵՂԱՆ – Դռի՛ն, փրփո՛ւր...

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Քնքուշ փաթթվելով հինգերորդին)*
Անո՛ւշ քուրիկ,
Փրփուրի՛կ,
հա՛ւտ մը, հա՛ւտ մը
համբուրիկ:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Չանչ տալով)*
Ա՜խ, դուք չքրքրիք:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Սրտնեղ)*
Թող տուր ինծի, է՞ հերի՞ք:

ԱԲԵՂԱՆ – Իսկ ե՞րբ թողիր դուն ծովը:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Երբ չէր ինկեր դեռ զովը.
այսօ՛ր, ջերմիկ կեսօրին:

ԱԲԵՂԱՆ – Թողիր ի՞նքդ, կամովի՞ն:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Հայր արևը կանչեց վեր:

ԱԲԵՂԱՆ – Հայր... արևը. հրավեր:

Եվ ինչո՞ւ:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – *(Ծիծաղելով ու զարմանքով ընկերներուն)* Ինչո՞ւ:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Չո՞ւ, չո՞ւ:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Չվելու, չվելու,
հովերուն հետ պաչվելու:

ԱԲԵՂԱՆ – Հովերո՞ւն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Ա՜յ, ա՛յ, եկա՛ն:

ԽՈՐՔԵՆ ԽՈՒՄԲ ՄԸ – Եկա՛ն, եկա՛ն:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Հովիկները, հովիկները, փախեք:

ՈՒՐԻՇ ԽՈՒՄԲ ՄԸ – *(Ոստոստելով)* Եկա՛ն, եկա՛ն հովիկները:

2

Ընդհանուր իրարանցում: Ներս կթափին հովիկները՝ թարմ ու թեթև պատանիներ խռիվ մազերով, հագուստնին գորշ, ծալավոր ու ծածանուտ:

Կթափին ներս տեսարանի խորքեն, կխառնվին միգանուշ–ներում, կփաթթվին անոնց զոյգ–զոյգ կամ խմբերով. և առանց բնավ կանգ առնելու, անոնք ալ իրենց հետ քաշելով, դուրս կելլեն տեսարանի առջևի մասեն, ցատկելով, աղմուկով ու ծիծաղով:

Զոյգ մը անցնելու ատեն.

ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Սպասել ալ որ կուտա՞ք:

ՀՈՎԻԿԸ – Կռվի էինք սարի տակ:

ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Ի՜հ, ատ որո՞ւն հետ նորեն:

ՀՈՎԻԿԸ – Ա՛ն, որ վերը ձյուներեն:

ՄԻԳԱՆՈՒՇ – Կատեմ ատոնք բոլորն ալ, ի՞նչ կոպիտ են, ինչպե՜ս պաղ... *(Կանցնին)*

Փոքր խումբ մը իրար քաշելով.

ՀՈՎԻԿ ՄԸ – Մտնե՛նք թուփին ծոցերը:

ՈՒՐԻՇ ՀՈՎԻԿ ՄԸ – Երթանք ծովուն բացերը:

ՄԻԳԱՆՈՒՇ ՄԸ – Երթա՛նք պարենք, հա՛, պարենք:

ՈՒՐԻՇ ՄԻԳԱՆՈՒՇ ՄԸ– Չէ՞, բերկրանքի համար ենք:

(Կանցնին)

Մեծ խումբ մը թև-թև շղթա կազմած.

ՀՈՎԻԿՆԵՐ – Անուշ շո՛ւնչն եք ծովերու:

ՄԻԳԱՆՈՒՇՆԵՐ – Դուք ալ հույզքը եթերի:

ՄԻԱՍԻՆ – Մենք ջերմ փարած իրարու,
ա՜, ի՜նչ կյանք է անթերի: (Կանցնին)

Վերջին՝ եր մնացած խումբ մը շրապելով.

ՄԻԳԱՆՈՒՇ ՄԸ – *(Եր նայելով Աբեղային)* Եկո՛ւր, եկո՛ւր, տղա՛, դուն ալ եկուր մեզի հետ:

ՈՒՐԻՇ ՄԻԳԱՆՈՒՇ ՄԸ – *(Փաթթվելով իր հովիկին)* Ա՜խ, չի կրնար. ան անզույգ է, անընկեր...

ԽՈՒՄԲԸ – *(Հեռանալով)* Անընկե՛ր...

3

ԱԲԵՂԱՆ – *(Երկար կնայի անոնց եր մինչև աղմուկը կկտրվի: Տխուր գլուխը շարժելով)* Անզույգ ու անընկեր... *(Լռռ քիչ մըն ալ ու հանկարծ սրտին խորքեն)* Ա՜խ, գոնե գիտնայի, որ իզուր չէ այս ճգնությունը... Ի՜նչ կյանք է աս. մոռցված մոմ մը խաչելության առջևը, դժգույն ու մինակ, որ կմխա ու կհալի... *(Ձեռքովը կծածկե երեսը, գլուխը կկախե կրծքին ու կմնա անշարժ)*:

4

Բարձր սեպ քարափի ծայրեն կերևա ճգնավորը, զզզված ու կիսամերկ:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – *(Պոռալով)* Էյ, ո՞վ է հոդ: Ի՞նչ գործ ունիս հոդ փոսիս գլխուն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ապշահար կնայի վեր)*:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Էյ, քեզի կըսեմ, ինչ բանի ես հոդ: *(Արագ ցած կմագլցի ժայռեն, երևնալով ու չքանալով քարերու ցցվածքներուն ետևը: Հասնելով քարափի կեսերուն կանգ կառնե)* Ինչո՞ւ ես եկեր, մարդ, այս անմարդ կողմերը:

ԱԲԵՂԱՆ – Ա՜խ, երևի դուն այն ճգնավորն ես, որ մեզմե շատ–շատ տարիներ առաջ եկեր էր մինակ այս կողգին ճգնելու: Բայց չէ՞ որ անիկա մեռած է արդեն, վաղո՛ւց, վաղո՛ւց:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Իսկ դո՛ւն. դուն մեռած չե՞ս, վաղո՛ւց, վաղո՛ւց:

ԱԲԵՂԱՆ – Ե՞ս:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ունայնությո՛ւն: Դուն ինծի ան ըսե՝ ինչո՞ւ ես եկեր այս անմարդ կողմերը:

ԱԲԵՂԱՆ – Չգիտե՛մ, ինծի բերին:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ո՞վ բերավ քեզի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Մտածկոտ)* Չգիտեմ: Բայց չէ՞ որ քու ճգնարանդ այս ժայռերուն մյո՛ւս կողմն էր, ավելի վե՛ր:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Բայց հոստեղ է իմ փոսս:

ԱԲԵՂԱՆ – Փո՞ս, ինչ փոս:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Նայե՛ ոտքերուդ տակը. ունայնության փոսը:

ԱԲԵՂԱՆ – Ունայնությա՞ն: *(Կնայի ոտքերուն տակը, որ բացված է փորվածք մը գերեզմանի չափ ու ձևով)*:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ձգո՛ւյշ. չքանդե՛ս:

ԱԲԵՂԱՆ – Ճի՞շտ է, ճգնավո՛ր, որ դուն տեր ու թագավոր ես եղեր ամբողջ ընդարձակ աշխարհներու, պալատներու մեջ ես ապրեր հայուրավորներ են ծառայեր քու ամեն մեկ քմայքիդ, վայելքներուդ ու զվարճություններուդ սահման չէ եղեր: ճի՞շտ է, ճգնավո՛ր, ինչ որ պատմեն:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ունայնությո՛ւն:

ԱԲԵՂԱՆ – Կըսեն՝ թողեր ես այդ բոլորը, պալատն ու խրախճան, իշխանությունն ու փառք թողեր ես ամեն ինչ,

հագեր ես սքեմ, գացեր ես մարդոց մեջ ապաշխարանք քարոզելու, քարոզելու գութ, քարոզելու ողորմածություն, քարոզելու խոնարհություն: Ճի՞շտ է, ճգնավո՛ր, ինչ որ կպատմեն:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ունայնությո՛ւն:

ԱԲԵՂԱՆ – Ճի՞շտ է, որ ատկե ալ ես կշտացեր, եկեր ես այս մենության մեջ անդորրություն գտնելու, մտածելու հոգիիդ փրկությունը:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ունայնությո՛ւն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հոգված)* Ճգնավո՛ր, ի՞նչ կխոսիս. ունայնություն և քու ճգնությո՞ւնդ:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – *(Ափարբեր)* Քիչ մը հեռու իմ փոսես, փուլ չի տաս:

ԱԲԵՂԱՆ – Հա՛, այս փոսը: Երևի, գերեզմանդ է, որ վրան այդպես կդողաս: Բայց բաց է ու պարապ:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ունայնությո՛ւն և գերեզմանը: Ես գերեզման չունի՛մ:

ԱԲԵՂԱՆ – Հա՛, իրավ որ. գիտե՛մ: Կըսեն՝ քեզի նետեր ես ծովը, հո՛ն, այն մյուս կողմի բարձր ժայռեն: Չվախցա՞ր հոգիիդ կորուստեն, չվախցա՞ր հանդերձյալ կյանքեն:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Ունայնություն մը՝ն ալ այդ քու հոգիդ ու քու հանդերձյալ կյանքդ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Սարսափահար)* Լռե՛, թշվառակա՛ն, հայհոյա՛նք է խոսածդ:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – Իզուր մի՛ սարսափիր ու քիչ մը հեռու փոսես:

ԱԲԵՂԱՆ – Ալ ի՞նչ փոս. ալ ինչո՞ւ համար, ուրեմն ալ ինչո՞ւ ես փորեր այդ փոսը, ուրեմն ալ ինչո՞ւ կպահպանես այդպես վախով ու դողով, նույնիսկ մահեդ ալ անդին:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – *(Գլուխը շարժելով)* Ա՜, ատիկա՛ է, ատիկա. ունայնություններուն ունայնությունը: Փորեր եմ, փորեր, նայե այս եղունգներովս, ուղեղովս ու սրտովս, փորեր եմ անընդ–

հատ ծնած օրես մինչև, վերջին վայրկյանը, փորեր եմ ու որոներ տակեն բան մը գտնելու համար, կարևոր բան մը. փորեր եմ ու պահպաներ, որ այդչափ աշխատանքս չկորչի. հիմա ալ կպահպանեմ, որովհետև իմ փորածս է. միակ բանը, որ իմս է, իմ ստեղծածս: Միակ բանը, ա՛յ, այդ փոսը, այդ դատարկ փոսը, այդ մի՛շտ դատարկ փոսը, որ ինչքան փորես, այնքան ավելի դատարկ կդառնա: Դատա՛րկ, դատա՛րկ, կհասկնա՞ս, որ երբե՛ր, երբե՛ք չէ լեցվելու ոչինչո՛վ, ոչինչո՛վ: Գնա՛, դուն ալ գնա փորե՛ քու փոսդ ու թող իմինս ինձի: (Կուզե հեռանա):

ԱԲԵՂԱՆ – Կեցի՛ր, կեցի՛ր, մա՛րդ. քեզի հարց մը ալ. դո՛ւն, որ այդքան իմաստուն ես:

ՃԳՆԱՎՈՐԸ – (Կես մը ժայռին ետևեն.) Մա՛րդը իմաստո՞ւն... Ունայնությո՞ւն: *(Դուրս)*:

5

Աբեղան կերթա նորեն փոսին գլուխը և փիսոր ու մռայլ կդիտե մտածկոտ:

Քարերուն մեջեն դուրս կուգա կերպարանք մը ամբողջովին փաթթված մեգի նման քողի մը մեջ: Ծանր–ծանր առաջ կուգա ու կկենա Աբեղային դեմը:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ի՞նչ է, եկա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Գլուխը կբարձրացնե, կդիտե թեթև զարմանքով ու տեսակ մը անփույթ)* Դո՞ւն ալ անոնցմե:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ինծի ինչո՞ւ կանչեցիր:

ԱԲԵՂԱՆ – Կանչեցի՞, քեզի՞:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Հոգիդ կանչեց ինծի ու եկա:

ԱԲԵՂԱՆ – Հոգի՞ս:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ինչո՞ւ է հոգիդ մռայլ: Ի՞նչ կխորհեիր:

ԱԲԵՂԱՆ – Հոգի՞ս:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ըսե՛, ու մի՛ ըլլար այդպես տխուր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Փոսը մատնանիշ ընելով)* Ա՛յ, նայե՛:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ատ ի՞նչ է որ:

ԱԲԵՂԱՆ – Կյա՛նքը:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Կյա՞նքը. այդ նեղ ու մութ փոսը:

ԱԲԵՂԱՆ – Այո՛, ունայնության փոսը:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ա՜խ, վախցեր ես այդ դատարկ փոսեն: Կու-զե՞ս լեցնեմ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Աշխույժ)* Լեցնե՞ս...

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Իսկո՛ւյն, դժվար գործ չէ: *(Կմոտենա, կկենա փոսին գլուխը և կսկսի իր կիսերգը խորհրդավոր կանչող շարժումներով: Եվ վերեն կսկսի մշուշի նման բան մը իջնել վար դեպի փոսը վերջալույսի կարմիր ճառագայթներուն տակ. իջնող մշուշին մեջ աղոտ կնշմարվին կարծես դեմքեր, մարմնի մասեր, տերև, ծաղիկ, կայծեր, գույներ)*:

Իջե՛ք, իջե՛ք,
երազներ,
իջե՛ք զգո՞ւյշ,
երազներ,
շոյո՛ղ, անո՞ւշ
երազներ,
իջե՛ք քնքո՞ւշ
երազներ:
Ծաղիկ, կանաչ,
թարմ հյուսեր,
բախտի կարկաչ
ու հույսեր.
դող ու անցուկ
ու կարոտ,
ծածուկ արցունք
վարանոտ,

խելքի, մտքի
հակասում,
միշտ նո՛ր կյանքի
սպասում...
Իջե՛ք, իջե՛ք,
երազներ,
իջե՛ք զգո՛ւյշ,
երազներ,
շոյող, անո ւշ
երազներ,
իջե՛ք, քնքո՛ւշ
երազներ:
Գգվանք, ժպիտ,
գույն ու բույր,
աչեր վճիտ
ու համբույր.
իղձեր անվերջ,
անմեկին,
տագնապ ու տենչ
մոլեգին.
օրոր, գրգիռ
ու հույզեր,
սրտի թրթիռ,
երգ ու սեր...
Իջե՛ք, իջե՛ք,
երազնե՛ր,
իջե՛ք զգո՛ւյշ,
երազներ,
շոյող, անո՛ւշ
երազներ,

իջե՛ք, քնքո՛ւշ
երազներ:
Աստղեր թովիչ,
բոց ու կայծ,
ցնորքներ վառ
ու առկայծ,
հավատ ուժի,
մեծության,
փառքի, կամքի
գոյության.
շռինդ, թնդյուն,
հպարտանք,
իմաստություն...
բյո՛ւր պատրանք:
Իջե՛ք, իջե՛ք,
երազներ,
իջե՛ք զգո՛ւյշ,
երազներ,
շոյող, անո՛ւշ
երազներ,
իջեք, քնքո՛ւշ
երազներ:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Դե՛, եկուր ու ալ մի՛ ըլլար տխուր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Նայելով)* Լեցա՛վ: Կուզեի ոտքս դնեմ վրան:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Դի՛ր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Մեկ ոտքով կկենա փոսին վրա)* Եվ ես կեցա՛ծ եմ հիմա ունայնության փոսին վրա:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Դուն կեցած ես հիմա երազներու վրա:

ԱԲԵՂԱՆ – Այո՛: Եվ փոսը լեցված է: *(Հանկարծ ոտաիս եւ կցատկե ու անզուսպ)* Հե՛յ, դո՛ւն, հե՛յ, ճգնավո՛ր, հե՛յ, ունայնու–

թյո՛ւն, փոսդ լեցված է, լեցված: Իսկ դո՛ւն, քողակիր հմայո՛ղ, ո՞վ ես դուն:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ե՞ս. ես ալ երա՛զ մը:

ԱԲԵՂԱՆ – Երա՞զ:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Ես ա՛ն եմ, որուն սպասեր ես դուն տարինե՛ր, ու տարիներ առա՛նց գիտնալու, որ կանչեր ես դուն խուցիդ մենությանը մեջ, երկա՛ր, երկար գիշերները առա՛նց բառ մը արտասանելու, որուն պապակեր է քու երիտասարդ ծարավ սիրտդ անվե՛րջ ու անվերջ, առա՛նց խոստովանելու: Ես ա՛ն եմ, առանց որուն անապատ մըն է կղզին և որուն ներկայությանը անապատին մեջ դրախտ կծաղկի: Ահա՛ եկեր եմ ես քեզի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ոգևորված)* Օրհնված ըլլա քու գալուստդ, քողավո՛ր: Ըսե՛, ինչպես կանչեմ քեզի:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Կանչե՝ ինչպես որ սիրտդ ուզե, իմ անուններս հաշիվ չունին: Դուն ծովը շատ սիրեցիր, կանչե՛ Ծովիկ, եթե կուզես:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Երազկոտ)* Այո՛, ծովուն խայտուն ալիքները այս ժայռերու ոտքին միշտ քեզմե են խոսեր ինծի:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Եվ սյուքերը տերևներուն մեջեն, և՛ հավքերը թփերուն տակ, և կարկա՛չը աղբյուրի շրթունքին, ամե՛նը, ամե՛նը, ամե՛ն օր ու ամենուր ինծմե են խոսեր քեզի:

ԱԲԵՂԱՆ – Կուզեմ տեսնեմ քու երեսդ: Բա՛ց:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Թո՛ղ. գուցե զղջաս:

ԱԲԵՂԱՆ – Կուզեմ տեսնեմ քու երեսդ: Բա՛ց:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Աղե՛կ. եկո՛ւր, ի՛նքդ բաց:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Վախով ու դողով)* Ե՞ս:

ՔՈՂԱՎՈՐԸ – Եկո՛ւր, բա՛ց:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Դողդողալով կմոտենա և դողդոջուն ձեռքով կբռնե քողին ծայրը ու կքաշե: Քողը կիյնա աղջկան թևերուն: Կեցած է Սեդան՝ ճիշտ այնպես, ինչպես որ էր առաջին արարին*

մեջ: Աբեղան եւր-եւր կրքաշվի հիացած ու խելագար) Սեդա՜...

ՍԵԴԱ – Ի՞նչ է. ահա՛ ես:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հեւրզհեւրե ավելի ու ավելի հափշտակված)* Օ՜, դո՛ւն. դուն իմ էությանս հմայքը, դուն թագուհի՛ն իմ մտքերուս. դուն իմ սրտիս ծո՛վը, դուն փոթորի՛կը իմ հոգիիս: Արևուն հուրքն ես դուն, ծովերուն հույզքն ես դուն, բնության պարգևն ես դուն ինծի: *(Կնեւրվի գեւրին)* Թո՛ղ, թո՛ղ փաթթվիմ ոտքերուդ, թող համբուրեմ կոխած հողդ, համբուրեմ այդ ճերմակ հագուստիդ անարատ փեշերը... *(Կոզե գալարվի անոր ոտքերուն. աղջկան կերպարանքը կմշուշոտվի ու կաներևութանա: Աբեղան գրկելու դիրքով ինկած է անշարժ այն տեղը, ուր քիչ մը առաջ ունայնության փոսն էր)*:

6

Խորքի ժայռերուն մեջեն կերևան Ադամ ու Սիմոն վանականներ, թևերնուն մեյ-մեկ թաշկինակ՝ մեջը լիքը:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Դժոխքի ճամփա է, դժոխքի ճամփա: Բռնե՛ տեսնեմ ձեռքս:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Օգնելով ընկերոջը, որ վերի ժայռեն վար իջնե)* Նայե՛, հա՛յր Սիմոն, ան ի՞նչ բան է հոն. կարծես մարդ ըլլա գետինը ինկած:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Խաչ կհանե երեսը)* Հանուն Հիսուսի Քրիստոսի: Մա՞րդ, այսքան հեռունե՞ը. դժբախտություն մը պատահած չըլլա՞: *(Կիջնե ժայռերեն, և երկոքով զգույշ կմոտենան)*:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Անոնց ոտքի ձայնեն կբարձրացնե գլուխը ու ապշած կնայի առջևը)* Գնա՞ց... *(Կնայի շուրջը, կես մը կելլե ու կնստի)*:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ա՜խ, դո՛ւն ես, աբեղա՛: Կաղոթեի՞ր, ինչո՞ւ այսքան հեռուները:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Վախցանք:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կելլե ոտքի, կնայի անոնց ցրված արտահայտությամբ և հանկարծ ուշադիր կսկսի գետինը բան մը փնտրելու)*:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ինչ կորոնես, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՛ւր է. ճիշտ հոս պիտի ըլլար: Ո՞ւր է փոսը, ո՞ւր է այն փոսը:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ինչ փոս, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Հա՛, իրա՛վ, մոռցա. չէ՞ որ լեցուց:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Լեցո՞ւց, ի՞նչը, ո՞վ:

ԱԲԵՂԱՆ – Ան... անիկա. երա՛զը:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ժպտուն)* Ա՜խ, երա՛զ ես տեսեր: Քունդ տարեր էր, հա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Երա՞զ... *(Հանկարծ վրա կնեփվի Սիմոն վանականին, շոշափելով անոր մարմինը, պինդ-պինդ թափ տալով անոր թևը)*: Իսկ դո՞ւն... իսկ դո՞ւն... իսկ դո՞ւն...

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Եր-եր քաշվելով)* Տեր Հիսուս-Քրիստոս, դուն խափանես չարը:

ԱԲԵՂԱՆ – Իսկ ասիկա՞, իսկ ե՞ս, իսկ այս վա՞նքը, այս անապա՞տը... Ինչպես իմանամ ո՞րն է քուն, որն արթուն. ա՛ն հոն, անո՞նք, թե՞ հոս, դո՛ւք, ե՛ս...

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Սթափվե՛, աբեղա՛, սթափվե՛: Ինչ երազ, ինչ բան. ա՜յ, անիկա Սիմոն հայր-սուրբը, ասիկա ալ ես՝ մեղավոր ծառաս: Կղզիի գագաթն էինք, իջանք սունկ հավաքելու, քարեքար, ժայռեժայռ հեռացանք մինչև հոս. այս կողմերը սքանչելի սունկեր կան. ամբողջ թաշկինակ մը ժողվեր եմ, նայե՛. հրաշալի սունկե-սպաս պիտի ըլլա:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ)* Իսկ եթե դո՞ւ ինքդ սունկ մըն ես միայն, հրաշալի սունկ մը բուսած ժայռի մը ստվերին, և քունիդ մեջ կերազես միայն, իբրև թե վանական մըն ես ու եկեր ես սունկ հավաքելու:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Խելքի եկուր, աբեղա՛, ինչե՞ր կխոսիս:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Շարունակելով)* Կամ գուցե այն ժայռի ստվերն ես դուն, քարի կտորի մը ստվերը, որ ինկեր ես հոս ու կերազես, թե մեղքերուդ հաղթած սուրբ մըն ես դուն: Ո՞րն է երազը, ո՞րը արթուն, ըսե՛, եթե գիտես, և ի՞նչ բան է ինքը երազը:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Վախցած ու խոսքը փոխելու ջանքով)* Երթա՛նք: Երթա՛նք, աբեղա՛, ուշ է արդեն: Դժոխքի ճամփաներ են, նայե՛. կատարյալ սատանայի սանդուղ:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Երթա՛նք, որ հասնինք իրիկվան հացին: Հսկում ունինք այս գիշեր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Համակերպած)*: Երթա՛նք: Ուտե՛նք սունկե-սպասը ու կենանք հսկումի: Երազ մըն ալ ատիկա՛. բայց երկա՛ր, երկա՛ր երազ մը. չէ՞, հա՛յր սուրբ:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ– Չգիտե՛մ, աբեղա՛, ինչ ըսել կուզես:

ԵՐՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԴԱՀԼԻՃ ՄԸ ՍՅՈՒՆԱՋԱՐԴ ՈՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿ

Աջ կողմը խոր նիշ մը նեղ ու երկար լուսամուտներով: Նիշի առջևը փայտե բազկաթոռ, վրան բարձ, ոտքին տակը բարձ: Քովը՝ ցած ու փոքրիկ կլոր սեղան մը. վրան մեկ-երկու կանացի իրեր և գեղեցիկ ձեռագիր գիրք մը: Հակառակ կողմը երկար դիվան. ամեն կողմ գորգեր: Ճակատը այուներն են, որոնք դահլիճը կբաժանեն խորքի սրահեն. այուներուն մեջ մութ գույնի վարագույրներ:

Անդորր, մեղմ ու ախորժելի:

1

Իշխանուհին նստած է բազկաթոռին, ձեռքը սեղանին ու կխոսի: Դեռ չթոռմած գեղեցկություն, թեթև մը ճերմկած մազեր, սգավոր տիկնոջ արտաքին, պարզ ու ընտիր:

Քիչ մը քովնդի ու եփևոք նստած է գեփինը, գորգին վրա, Դայակը, որ ժիր ու դյուրաթեք, ալևոր ու սևազգեստ պառավ մըն է:

Իշխանուհիին դեմը գլխաբաց կեցած է Գործավարը, ձեռքին ոլորած մագաղաթներ:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Այո՛, իշխանուհին եթե կհաճի:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Աղեկ, ինչպես գիտես, համաձայն եմ:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Իսկ Սեպուհի՞ն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Տղո՞ւս. կկարգադրեմ:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Լա՛վ, Իշխանուհին ուրիշ հրաման ունի՞:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՛չ: Բարևներս բոլորին: Իսկ Անանա թող ինք-զինքը աղեկ նայի, իր այդպես թույլ կազմովը: Կըսես՝

մայրդ շատ խիստ է դժգոհ:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Իշխանուհին պետք չէ որ թողներ մեզի, իր բացակայությունը շատ է զգալի ապարանքին մեջ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Է, ապարանքը կդառնա և առանց ինծի: Այդ տարիքին մեջ մոր կարիքը չնչին է: Ես հասցուցեր, պսակեր, կատարեր եմ իմ պարտքս: Աշխարհին տվեր եմ իմ հարկս, հիմա քիչ մըն ալ իմ հանգիստս ու իմ հոգիս:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Գործավարին)* Թո՛ղ, դո՛ւն ալ, քու ապարա՛նքդ ալ: Տիրուհիս նահատակ մըն է եղեր իր ամբողջ կյանքը, հիմա կուզես, որ նորեն գար ու իյնար կյանքի անիվին տակ: Ո՛չ, ալ հերի՛ք է, հանգիստ է պետք և մեզի, գոնե մեր օրերուն վերջին: Նայե՛, այս անդորր ու լռիկ մենարանը, ոչ մեկ արքունիքի հետ չեմ փոխեր:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Ճի՛շտ է, սիրուն տեղ է Ցամաքաբերդը, սիրուն ու հանգիստ. Սևանի լի՛ճը, դեմի կղզի՛ն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Եվ վերջապես կուզեմ մոտիկ ըլլամ իմ եկեղեցիիս, որ կշինվի. տե՛ս, աչքիս տակը:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Գիտե՛մ իշխանուհիին բարեպաշտությունը. գիտե՛մ անոր գթոտ սիրտն ու առատաձեռնությունը: Հոս ամեն քայլիս անոր ողորմածութենեն կխոսին ու կարեկցությունենեն: Բարերարվածները անչա՛փ, գիտեմ: Իզուր չէ անշուշտ, որ սրբուհի կկանչեն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Ժպտուն)* Իրա՛վ: Թող կանչեն, անունը ոչինչ չի փոխեր: Բան մը պիտի ընեի՞, թե չէ, այս մենավոր խուլ անկյունը:

ՊԱՌԱՎԸ – Մանավանդ տիրուհիիս պես անվերջ հոգա-տարության ու խնամելու սովոր սրտի մը համար:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Կին ըլլալը՝ հոգ ըսել է, Եղիսա՛, իսկ մայ-րը՝ խնամք:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Հրաման կուտա՞մ իշխանուհին, որ մեկնիմ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ճրը կուզես՝ ճամփա իյնաս:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Այսպես, ժամե մը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Աղեկ. Աստված հետդ:

ԳՈՐԾԱՎԱՐԸ – Առողջ մնա իշխանուհին: *(Կծռի, կհամբուրե խոնարհ անոր ձեռքը ու մեջի վարագույրներեն կելլե դուրս)*:

2

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Քիչ մը լուռ. և եւրքը հառաչանքով)* Է, կյանքը որքա՛ն քիչ բան ունի մեզի տալու:

ՊԱՌԱՎԸ – Մի՛ տրտնջար, քիչ ունի թե շատ, ինչ որ ունի քեզի տվեր է:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այդպես կմտածես և դո՛ւն:

ՊԱՌԱՎԸ – Ճշմարտությունը ատ է:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այն ատեն շատ խղճուկ ու աղքատիկ է ինքը կյանքը:

ՊԱՌԱՎԸ – Գո՛ւցե:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ա՛խ, ինչպես տխուր է այսօր սիրտս:

ՊԱՌԱՎԸ – Ամպոտ է օրը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ամպոտ է դուրսը, անձրև է ու թուխպ հոգիիս մեջ: Բեր ինծի ավետարանս:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Ոտքի կելլե ու քիչ մը որոնելեն եւրքը)* Հո՛դ է, թևիդ տակը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Վերցնելով ու բանալով)* Հա՛, մոռցեր էի:

3

ՆԱԺԻՇՏ ՄԸ – *(Սևազգեստ կին մըն է, որ վարագույրը եւրը ընելով կիսոսի խոնարհ)* Վանահայր հայր սուրբն է, կուզե տեսնե իշխանուհին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հայր սո՛ւրբը:

ՆԱԺԻՇՏԸ – Այո՛, իշխանուհի՛: Ինչ կհրամայե իշխանուհին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հո՛ս առաջնորդե: *(Գիրքը ձեռքեն կդնե վար)*:

ՆԱԺԻՇՏԸ – *(Դուրս)*:

ՊԱՌԱՎԸ – Ա՜յ, աղե՛կ եղավ. սիրտդ քիչ մը կբացվի: Դուն միշտ ուրախ ես, երբ քու եկեղեցիեդ կխոսին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Բա՛ց վարագույրը:

4

Պառավը եր կընե սյուներուն մեջի վարագույրը և բռնած ալ կմնա պատկառանքով: Կմտնե վանահայրը ու շիտակ դեպի Իշխանուհին, որ ուրքի կելլե:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Աստծու օրհնությունը քու վրադ, իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Եվ քու, հայր սուրբ: Ինչ լուրեր վանքեն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Աղոթք և օրհնություն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՛չ. եկեղեցի՛ն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Օր-օրի կլրանա ու կդառնա տուն աղոթքի ու ներքնասույզ խոհանքի:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ինչպես եղավ աջակողյան նիշը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այնպես, ինչպես որոշեցինք անցած օր:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ուրեմն երկու սյուներուն ետևը, ուրույն կամարով:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛: Ո՛չ: Ինչպե՞ս թե սյուներուն ետևը: Սյուներուն կո՛ղքը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Սյուներուն ետևը: Չէ՞ որ... սյունը այսպես... Եղիսա՛, հատակագիծը տա՛ս:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Որ քիչ մը հեռուն կեցած էր ձեռքերը կրծքին պատկառանքով, կերթա պատի պահարանեն կբերե ոլորած մագաղաթ մը)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Փռելով մագաղաթն իր փոքրիկ սեղանին վրա)* Նստե , հայր սուրբ: Ա՛յ, նայե՛:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ա՛ս քեզի սյուները, աս ալ կո՛ղքը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Իրա՛վ է: Ինչ կնշանակե, որ այդ կտորը իրականին վրա դեռ չեմ տեսած: Երևակայելը երբեք ան չէ, չնայելով՝ ինչքան, ինչքա՜ն նայեր եմ այս հատակագծին վրա: Գիտե՞ս, հաճախ ամբողջ գիշերներով այդ շենքի մասին կմտմտամ. բոլոր անկյունները, բոլոր մանրամասնությունները, ամեն մեկ քարը: Այնպե՞ս բոլորը մոտ է սրտիս, այնպես կապված է հոգիիս, կարծես ամեն մեկ քարը ես եմ գրեր, ես եմ շիներ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կատակով)* Այո՛, իշխանուհի՛, ես կկարծեի, թե շինողը ես եմ, արդյունքը եղավ՝ որ դուն շինեցիր:

ՊԱՌԱՎԸ – Ճշմարի՛տ է. Մարիամ Աստվածածնի այդ տաճարը իմ Մարիամ իշխանուհիիս ձեռքի գործն է:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Մտածկոտ)* Այո՛, դուն շինեցիր, իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՛չ, հայր սուրբ, ես չշինեցի այդ եկեղեցին, մե՛նք շինեցինք այդ եկեղեցին, մե՛նք, ես ու դուն: Միասին ենք խորհեր, միասին ենք ոգևորվեր, միասին ենք կազմեր ու միասին ալ կերպարանավորեր: Եվ այնպես հյուսված է եղեր այդ բոլորը իրարու, որ այժմ բնավ չգիտեմ՝ ո՞րն է որ ինծմե է ծներ և ո՞րը քեզմե: Կհիշե՞ս, հա՛յր սուրբ, մեր այն միասին խորհումներուն ժամերը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կհիշե՛մ, իշխանուհի՛, բախտավոր բան է կառուցելը, մանավանդ տաճար մը, ուր քու Աստվածդ է բնակելու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Աղվո՛ր ըսիր: *(Երազկոտ)* Կյանքիս ամենեն քաղցր վայրկյաններն են եղած, երբ մենք միասին այս նույն սեղանին երկու կողմը նստած մեր երևակայության մեջ ստեղծեր, կառուցեր ենք այդ շենքը:

ՊԱՌԱՎԸ – Եվ որու ձակտին քանդակվելու է քու անունդ, դարե-դար պատմելու բոլորին քու բարեպաշտությունդ ու աստվածասիրությունդ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Թո՛ղ մոր ու դայակի քու այդ սնափառությունդ, Եղիսա՛. ձգե՛ մեզի առանձին ու մի՛ խանգարեր:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Քրթմնջելով դուրս)*:

5

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այո՛, կյանքիս ամենաքաղցր վայրկյանները, չեմ քաշվիր կրկնելու, ինչ որ ճշմարիտն է, չեմ ուզեր քաշվիլ: Ինչո՞ւ աչքդ կձգես գետին, ո՛չ, պետք չէ որ գետին ձգես: Ես ամբողջ կյանքս շիտակ եմ նայեր ամենուն երեսին և կուզեմ, որ ամենքն ալ, որոնց համար սրտիս խորքը հարգանք ունիմ, շիտակ նային իմ երեսիս:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Չեմ հասկնար ինչ կխոսի իշխանուհին: Ես պատճառ չունիմ ոչ մեկուն առջևը աչքերս գետին ձգելու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Բայց ճշմարտությունն ան է, որ ես ու դուն կվախնանք իրարու աչքի մեջ խոր ու շիտակ նայելու:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Թո՛ղ, թո՛ղ, մինչև ե՞րբ: Ալ լեցվեր է բաժակը: Ինծի համար սաստիկ ծանր է ատիկա ու վիրավորիչ: Ինչո՞ւ. ի՞նչ հանցանք ենք գործեր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Ոտքի ելլելով)* Իշխանուհին թող ինծի ներե. պետք է մեկնիմ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՛չ, ո՛չ, հայր սուրբ, մի՛ փախչիր. և ի՞նչ օգուտ փախուստը, դուն քու հոգիեդ չես կրնար փախչիլ: Նստե՛, նստե՛, պետք է, որ խոսիմ: Ամբողջ տարի մըն է, որ ես հոս եմ, ամբողջ տարի մըն է շրթունքիս է այդ հարցը և որ շարունակ վախցեր եմ տալու. իսկ այդ վախը խոր կվիրավորե

իմ արժանապատվությունս, կարծես երկու մեղավոր ըլլանք դեմ-դեմի կեցած, որոնք ստիպված են ամոթով իրենց հոգին ծածկելու:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ես չեմ հասկնար ինչ ըսել կուզե իշխանուհին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Չես հասկնար...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ըսածներեդ չհասկցա ես ոչինչ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ոչինչ, Հովհաննես:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խայթվածի նման կցնցվի)* Իշխանուհի՛... *(Ու ծանր կելլե ոտքի)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Նույնպես ոտքի ելլելով)* Մի՞տքդ է արքունի ամառանոցը, մեր փոքրիկ ավազանի եզերքին, վերջալույսի այն իրիկունը, ասկե ուղիղ քսանհինգ տարի առաջ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Եվ այդ քսանհինգ տարիներուն ետևեն դեռ կհիշե իշխանուհին այն քանի մը հասարակ խոսքերը, որ փոխանակեր ենք հոն իրարու հետ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հիշեր եմ ես մի՛շտ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Երախտապարտ եմ, իշխանուհի: Մեծ պատիվ մը, որ ես բնավ չեմ հանդգնած երևակայելու: *(Քիչ մը լռո. վերջը հեզգիեզե գլուխը բարձրացնելով)* Միայն... միայն այն Հովհաննեսը, որուն անունը այդքան զարմանալի կերպով դեռ չէ մոռցեր իշխանուհին, այն Հովհաննեսը, ան մեռած է վաղուց: Իսկ հիմա հոս կեցած է վանական մը, գրեթե ծերունի մը, հեռու արքունիքեն ու ամենքեն, որ եկեր է քեզի հետ կառուցվող շենքի ծախքերու մասին խոսելու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հովհաննեսը մեռեր է գուցե քեզի համար, չգիտե՛մ, բայց ո՛չ ինծի: Ան միշտ կենդանի է եղեր հոգիիս մեջ և կենդանի ալ կմնա: Անոր պատկերն է, վանահա՛յր, միակ պայծառ կետը իմ ամբողջ կյանքիս մեջ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Բայց ատ ըսողը կին մըն է, որ ամուսին է ունեցեր:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Տեսակ մը ընդհատելով)* Եվ խիստ արժանավոր ամուսին մը, որ ես միշտ հարգեր եմ խորապես: Եվ խորապես ալ տանջվեր, որ հարգանքե տարբեր բան մը անոր տալու անկարող եմ եղեր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Բայց ատ ըսողը կին մըն է, որ զավակներ է ունեցեր:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Խիստ)* Ես կատարեր եմ պարտքս: Եվ շատ ծանր է եղեր սրտիս, որ պարտավորությունես ավելի ոչինչ չեմ կրցեր տալ զավակներուս: Ունեցեր եմ ամեն ինչ և ամեն ունեցածս տվեր եմ իմ հարազատներուս: Բայց բախտավորություն ոչ մեկուն չեմ տվեր և ոչ մեկեն ալ չեմ ստացեր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կեցած է լռռ և ունքերը կիպած)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Լսե՛, պետք է ըսեմ բոլորը, որ մեր մեջեն վերնա այս անախորժ լարումը մեկ անգամ ընդմիշտ: Նայե՛, ես պառավ կին մըն եմ, և դուն ինքդ ըսիր քիչ մը առաջ, որ ծերունի ես արդեն. վախնալու ոչինչ չունինք, քաշվելու ալ ոչինչ չունինք, քանի որ մաքուր է մեր խիղճը: Այս քողարկումը, զգացումներու այս խեղաթյուրումը վայել չէ մեր դեմքին, ո՛չ քու և ոչ ալ իմ: Լսե՛, ինչ որ շրթունքս երբեք չէ արտասաներ և ինչ որ սակայն լեցուցեր է իմ ամբողջ էությունս: Իմ կյանքիս գորշ երկնքին դուն ես եղեր ինծի համար լույսի աստղը, ապրելու իմաստը, առանց այդ լույսին, առանց այդ մխիթարության, ես չգիտեմ, ինչո՞ւ էի ապրելու:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Ձեռքովը ճակատը սեղմած)* Հերի՛ք է, հերի՛ք է...

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Քու պատկերդ է եղեր իմ դեմս մենությանս վայրկյաններուն: Ինքս ալ աղեկ մը չգիտեմ՝ այն ջերմ աղոթքները, որ սրտես դուրս են հորդեր, ավելի Խաչյալի նկարի՞ն են ուղղված եղեր, թե՞ քու պատկերիդ: Իրա՛վ է, ես

պաշտեր եմ քու պատկերդ իմ Աստծու հետ միասին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Եվ չե՞ս վախցեր Աստուծմե:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Աստված: *(Բարձրացնելով սեղանեն ավե-տարանը)* Աստված սեր է, վարդապետ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Մտրածկոտ գլուխը շարժելով)* Այդպե՞ս... *(Հանկարծ)* Իսկ հիմա՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հիմա՛: Հիմա ալ, տե՛ս, այս լուսամուտը, որ քու կղզիիդ կնայի ու քու լուսամուտիդ, այն քու փոքրիկ լուսամուտիդ, ուր մինչև կեսգիշեր անմար է ճրագը: Դուն երևի կկարդաս ու կաղոթես. ես ալ հոսկե կաշխատիմ քու մտքերդ կարդամ ու քու աղոթքներդ: Միթե այս բոլորը հոգիդ չէ՞ր գիտեր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կտրուկ)* Ո՛չ, բնա՛վ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Իրա՛վ: Միթե քու հոգիդ նույնպես լիքը չէ՞ եղեր ինծմով, ինչպես իմ հոգիս քեզմով:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Լռո՛ էջ)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Պատասխա՛ն տուր, ուրախ չէ՞իր, միթե հո-գիդ ուրախ չէ՞ր, երբ հոս այս մենության մեջ դեմ-դեմի նստած կխոսեինք ժամերով ու կծրագրեինք: Պատասխա՛ն տուր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Անհանգիստ)* Չգիտե՛մ, ես ոչի՛նչ չգիտեմ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Չգիտես, ես գիտեմ, միշտ ալ վստահ գիտցեր եմ, որ կապրիմ միշտ հոգիիդ մեջ, թեև տարիներու այս երկար շարքին մեջ հազիվ ութը-տասը անգամ պատահած ըլլանք իրարու մինչև հոս գալս, և շատ ավելի նվազ մեկ-երկու խոսք փոխանակած ըլլանք իրարու, միշտ տափակ, միշտ անգույն ու միշտ կողմնակի բառերը: Ըսե՛, ճի՞շտ չէ՞, ինչ որ կըսեմ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Թո՛ղ. իշխանուհի՛, հին, անցած-գացած օրեր, ի՞նչ իմաստ քրքրելը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հայր-սո՛ւրբ, եղիր շիտակ ու պատասխան

տուր: Այսօր պետք է մաքրվին հին հաշիվները:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ինչ կուզես, կի՛ն, ինչ կուզես դուն ինծմե: Ամբողջ կյանքիս կեսը տառապանք տվիր ինծի, տառապանք ու դառնություն, ջարդեցիր կյանքս, խորտակեցիր երիտասարդությունս, հիմա ալ մոխիրը քրքրել կուզես:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Իմ խեղճ Հովհաննես...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Արդեն կյանքը տառապանքե զատ ուրիշ ինչ է տվեր ինծի... և քեզմե առաջ, և քեզմե ետքը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ – Ա՜խ, ես զգացեր էի...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Վերջ տանք: Ինչ միտք ունի այդ հին ու մարած մոխիրը խառնելը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Մարա՞ծ... մոխի՞ր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛, այդ անողոք հուշերն ալ մյուս բոլոր աշխարհային ցավերուս հետ սրտես դուրս քամեցի այն օրը, երբ վրաս առի այս վերարկուն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Սրտեդ դուրս քամեցի՞ր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛, երբ մարեցան բոլոր աշխարհիկ կայծերը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՛չ, չմարեցան այդ կայծերը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՛չ, կըսեմ քեզի, չմարեցան այդ կայծերը: Աշխատեցար, որ մարես. աշխատեցար, որ խաբես քեզի, օրոր ըսիր հոգիիդ ու համոզեցիր քեզի, թե մարեր ես. բայց չմարեցիր, չէիր կրնար:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խիստ)* Իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Ցած ձայնով)* Եթե մարեցիր, հապա ինչ է այս եկեղեցին, հապա ինչ է այս մեր եկեղեցին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Սարսափած եւ քաշվելով)* Լռե՛, լռե՛, իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ճշմարտությո՛ւնը, վարդապե՛տ: Մենք այդ

եկեղեցին չենք շինած քու բարձրյալ Աստծուդ համար, ինչպես որ միշտ կըրկըներ ես. մի՛ խաբեր քեզի, այդ եկեղեցին շիներ ենք մենք մեզի համար, մեր սիրու Աստծուն համար:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խորտակված)* Մարիա՛մ...

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այո՛, այդ քու եկեղեցիդ նվիրված է ո՛չ թե Մարիամ Աստվածածնին, ան նվիրված է քու Մարիամ իշխանուհիդ: Ըսե՛, ճիշտ չէ՞:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կեցած է լռռ ու գլխահակ)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ըսե՛, ճիշտ չէ՞:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Լռռ է ու գլխահակ)*:

6

Անկյունը հանկարծ կերևա ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ըսե՛, ճիշտ չէ՞:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կցնցվի, կուղղվի ու հայացքը ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԻՆ հառած կքարանա)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ի՞նչ եղավ քեզի:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ըսե՛, որո՞ւն է նվիրված այն եկեղեցին, այն քու նո՛ր շինած եկեղեցին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Լռռ է)*:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ըսե՛. պե՛տք է որ ըսես, պե՛տք է խոստովանիս:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խորտակված)* Այո՛: Ճի՛շտ է, Այդ... եկեղեցին նվիրված է... հի՛ն աստվածներուն:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – Ի՛մ աստվածներուս:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Քո՛ւ աստվածներուդ:

ՃԵՐՄԱԿԱՎՈՐԸ – *(Կաներևութանա)*:

7

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ճի՛շտ է: Ես ողորմելի ու մեծամիտ մարդ մըն եմ. գոցեր եմ աչքերս ու կկարծեմ, թե կթռչիմ, պարզեր եմ թևերս գոռոզ վեր ու կարծեր եմ, թե հասա երկնքին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Մի՛ խոսիր այդպես: Մեր սրտերուն այդ կապը, մեր այդ ամբողջ սերը եղեր է սուրբ, ջերմ ու ազնիվ, ինչպես ջերմեռանդ աղոթքի մը մրմունջը, ինչպես ընտիր կնդրուկին բույրը, որ դեպի երկինք կմխա:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Աչքերը միշտ հառած դեպի Ճերմակավորին երևցած կողմը)* Ո՛չ, ո՛չ: Ճշմարիտ է այս բոլորը, բայց դեռ մի՛ հաղթանակեր. կանուխ է դեռ. դեռ կտեսնվինք... *(Ու արագ դուրս, առանց իշխանուհիին կողմը նայելու)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Շվար ու վախով)* Հովհաննե՛ս, Հովհաննե՛ս, հայը սո՛ւրբ... *(Թոլցած կիյնա իր աթոռին)*:

ԵՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՎԱՆԱՀՈՐ ԽՈՒՅԼ

Ճակատը քառակուսի ցած լուսամուտ մը՝ հասարակ տախտակե փեղկով: Լուսամուտին մեկ կողմը քանի մը շարք դարակ՝ լիքը ամեն մեծության ու ձևի ձեռագիրներով ու մագաղաթներով: Գրադարանին ու լուսամուտին առջևը փայտե սեղան մը՝ վրան նորեն գրքեր ու այլ մանր իրեր: Դռոը կողմնակի, գրասեղանին դեմը:

1

Բաց լուսամուտեն արևի առատ պայծառ ոսկի շերտ մը ինկած է սենյակի հատակին ու սեղանին: Սեղանին առջևը լույսի այդ ողողումին տակ նստած է վանահայրը՝ երկու արմունկը սեղանին ու գլուխը թաղած ափերուն մեջ:

Քիչ մը ատեն լուռ է: Կամաց կբացվի դռոը ու կմտնե Վարպետը՝ աշխատավորի փոշոտ ու աղտոտ հագուստներով: Քայլ մը կընե դեպի սեղանը ու կկենա:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Ինծի կանչեր էիր, վանահայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Անշարժ է)*:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Հայր–սուրբ, կանչեր էիր ինծի:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Ծանր կբարձրացնե գլուխը ու կնայի դիմացինին)* Հա: *(Քիչ մը լուռ)* Դե՛, ըսե՛ նայիմ, հիմա ի՞նչ պիտի ընենք:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Ի՞նչը, հայր–սուրբ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Մենք հիմա ի՞նչ պիտի ընենք այդ շենքը:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Եկեղեցի՞ն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Գլուխը կշարժե դրական)*:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Այսինքն ինչպես: Արդեն գիտես, հայր սուրբ, որ մինչև Աստվածածնի տոնը ավարտած կըլլա գմբեթը, մնացածը երկրորդական բաներ են:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Մտածկոտ)* Մինչև... Աստվածածին:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Ինչն է, որ քեզի հոգ կպատճառե, վանահայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ուրեմն... մինչև Աստվածածին կըլլա ավարտած: Հը՛մ. այդպես հաստատ գիտե՞ս:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Ես իմ խոսքիս տերն եմ, հայր սուրբ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Տաք ու կտրուկ)* Ես ալ, ես ալ իմ խոսքիս տերն եմ, վարպե՛տ:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Ուրեմն...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Քանի՞ տարի է, որ դուն վարպետ ես:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Ես, ինչ գիտնամ, քսան մը կըլլա:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ուրեմն քսան տարի է, որ կշինես ու կշինես, իսկ երբեք պատահե՞ր է, որ շինելեդ ետքը քանդես:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Քանդե՞մ, իմ շինածս. ինչո՞ւ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ինչո՞ւ այդպես զարմացար: Չէ՞ որ շինելն է դժվարը, քանդելը դյուրին է միշտ:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Այո՛, ուրիշի շինածը: Իր շինածը քանդելը շատ դժվար է, հայր սուրբ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հայացքը լուսամուտեն դուրս նետած ու երազկոտ)* Դժվար է, դժվար, իհարկե. երբ մանավանդ կապված է հին հիշողություններու, հույզերու, վշտերու, երբ կապված է անցյալիդ, երիտասարդ օրերուդ, չէ՞, վարպե՛տ: Դժվար է, իհարկե: *(Լռո՛ ու ակնապիշ կմնա քիչ մը՝ աչքերը լուսամուտեն դուրս, և հանկարծ գլուխը շրջելով՝ խիստ ու կտրուկ)* Փակե՛ սա փեղկը:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Փակե՞մ, լուսամո՞ւտը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո , այո՛, լուսամո՛ւտը:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Բայց ի՞նչ ախորժելի արև է, ինչպե՞ս ուրախ ու տաք:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ու փակես պիտի ճիշտ ատոր համար:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Բայց...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Արև՜... Մեզի անպատճառ պետք է արև, ուրախ ու տաք արև: Մենք դեռ արևապաշտներ ենք. արև ... Չենք կրնար ապրիլ առանց ախորժելի արևի, առանց ուրախ ու տաք արևի: Գոնե լուսամուտ մը, գոնե ճեղք մը, գոնե գողունի ներս սպրդած ճառագայթ մը... *(Հանկարծ բռունցքը զարնելով սեղանին)* Ո՛չ: Գոցե՛, կըսեմ քեզի, ի՞նչ ես քարացեր:

ՎԱՐՊԵՏԸ – *(Վարանքով կերթա կգոցե փեղկը)*:

Սենյակը գրեթե մութ է:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այդպե՛ս: Պետք է խցվի այդ անցքը, ուրկե արևը նայի ներս, ուրկե ցամաքը կնայի ներս, ուրկե աշխարհքը կնայի ներս:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Բայց բնակարանդ դարձավ խավար ու մռայլ, ինչպես դամբարան:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ըսե՝ ինչպես եկեղեցի:

ՎԱՐՊԵՏԸ – *(Ուսերը կցնցե)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ինչո՞ւ կվախնաս խավարեն: Խավարը խավար է կարճատես աչքերուն: Բոլոր մեծ հղացումները խավարի ծոցն են գոյացեր, բոլոր մեծ խորությունները միայն խավարի մեջ կարելի է տեսնել: Եվ այդ ձեր պաշտած լույսը միթե ծնունդը չէ՞ խավարի, ծնունդ մը ու մահկանացու մը: Խավարն է միայն, որ կա ու կմնա անմահ ու հավիտյան: *(Ելած է ոտքի, կիսոսի մտածելով)*:

2

Վանահայրը լռած է ու մտասույզ. լռո՛ ե՛ նաև Վարպետը. կմտնե՛ Աբեղան ու կկենա դռան քովը լռո՛ ու խոնարհ:

ՎԱՐՊԵՏԸ – Վանահայրը նոր հրաման ունի՞ ինծի տալու:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛. միայն ո՛չ այս վայրկյանիս, նախ ուրիշ հաշիվ ունիմ մաքրելու: Գնա առայժմ: Շնորհակալ եմ քեզմե. Տերը քեզի ետ *(Դառնալով Աբեղային)* Դո՛ւն ինչու ես եկեր, աբեղա՛:

3

ԱԲԵՂԱՆ – *(Նախ կսպասե մինչև Վարպետի հեռանալը. վերջը գլուխը ավելի խոնարհելով)* Քեզի խոսելիք ունիմ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ամեն մարդ ինք պիտի բանա իր ճամփան, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Գիտե՛մ, գիտե՛մ, որ ալ փակ է ինծի համար քու հոգիիդ ճամփան: Կհասկնամ, որ ասկե ետքը ես քեզի համար անարգ ու անարժան արարած մըն եմ, իսկ դուն ալ ինծի համար... *(Կլռե)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ըսե՛, մի՛ քաշվիր:

ԱԲԵՂԱՆ – Կըսեի, եթե գիտնայի: Ինքս ալ չգիտեմ, կզգամ միայն, որ մենք իրարու անհաշտ թշնամի ենք:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Թշնամի՞... Եվ հիմա ատիկա ըսելո՞ւ համար է, որ եկեր ես ինծի:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՛չ: Ես եկեր եմ ուրիշ բան մը հայտնելու:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Խոսե՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Դուն ըսեր ես, որ հո՛ս, այս կղզին երբեմն ուրիշ աստվածներ են ապրեր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Իր ցնցումը զսպելով)* Ճտքը:

ԱԲԵՂԱՆ – Ըսեր ես շատ-շատ տարիներ մեզմե առաջ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ճտքը:

ԱԲԵՂԱՆ – Ըսեր ես՝ հիմա մեռած են բոլորը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Լռո՛ Է)*:

ԱԲԵՂԱՆ – Մեռա՛ծ, վաղո՛ւց մեռած:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Լռո է)*:

ԱԲԵՂԱՆ – Ահա՛ եկեր եմ քեզի ըսելու, որ սխալ ես, այդ աստվածները մեռած չեն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Ահաբեկ ու ապշած)*: Իսկ դո՞ւն... իսկ դո՞ւն ատիկա ուրկե գիտես:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ցած ու խորհրդավոր)* Ես... ես տեսա՛:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Տեսա՞ր, դո՞ւն, իմ մեջս, ինչպե՞ս տեսար:

ԱԲԵՂԱՆ – Քո՛ւ մեջդ, ինչպես թե՝ քու մեջդ: Ո՛չ. ես տեսա հո՛ն... դուրսը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ո՞ւր:

ԱԲԵՂԱՆ – Հո՛ն, հին ճգնարաններուն շուրջը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ տեսար հոն, ճգնարաններուն շուրջը:

ԱԲԵՂԱՌ – Տեսա՛ այն մյուս... հին աստվածներուն արարածները:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Արարա՞ծ...

ԱԲԵՂԱՆ – Կսխալիս, վանահա՛յր: Քեզի կըսեմ՝ հին աստվածները կապրին. ու հին աստվածներուն հետն ալ իրենց հին կյանքը: Երբ մենք հո՛ս, մեր մութ ու նեղ եկեղեցիներուն մեջ գետնատարած կապաշխարենք, անոնք հո՛ն կապրին ազա՛տ. կապրին տաք ու պայծառ արևի տակ, կապույտ ծովուն վրա, ծփուն օդերուն մեջ, ավազուտ ափին, կապրին իրենց զվարթ ու եռուն կյանքը, լի, շարժուն ու հարափոփոխ: Մենք կաղոթենք, անոնք կապրին: Այս ծովը, այս սարերը, այս կղզին, անոնցն է այս բոլորը, մե՛րն է միայն այս խուցերն ու եկեղեցին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ո՛չ: Մերը չէ նաև ո՛չ այս խուցերը իրենց կեղծավոր լուսամուտներով, ո՛չ ալ եկեղեցին: Անո՛նցն է, բոլո՛ր ալ անոնցն է:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Նախ ապշած, ետքը վախով)* Հա՛յր, ատիկա ըսողը դո՞ւն ես:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Մեր Աստվածը հոս ոչի՛նչ չունի, ոչի՛նչ:

ԱԲԵՂԱՆ – Հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Անոնցն է այս բոլորը: *(Մոտենալով Աբեղային ու ցած)* Ու քանդվի՛ պիտի այս բոլորը, աբեղա՛: Մինչև Աստվածածին հոս քար մը քարի վրա չի պիտի մնա ո՛չ այս խուցերեն, ո՛չ եկեղեցիեն:

ԱԲԵՂԱՆ – Հայր, կծաղրե՞ս ինծի: Գեշ կատակ է ըրածդ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ծաղր մըն է եղեր իմ ըսածներս մինչև այսօր ու գեշ կատակ մըն է եղեր ըրածներս մինչև հիմա: Բայց ասկե ետքը ալ լուրջ է: Փոխվի պիտի այս կղզիին վրա ամեն բան: Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ չի պիտի մնա հոս, ո՛չ արդի շենքերեն, ո՛չ արդի հոգիներեն:

ԱԲԵՂԱՆ – Իսկ հին աստվածնե՞րը, հայր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Պնդե՛ գոտիդ, որդի՛ս, կանչե՛ կամքդ ու դո՛ւրս վանե մեջեդ բոլոր այդ հին աստվածները: Քանդե՛, քանդե՛, եթե պետք ըլլա, քանդե ամբողջ հոգիդ: Քու հոգիդ ազնիվ է, արժե այդ աշխատանքը: *(Դուրս)*:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՄԵՀՅԱՆԻ ՄԸ ԳԱՎԻԹԸ

Երկու կողմը երկու շարք բարձր ու հաղթ սյուներ: Ճակատը մեջտեղը լայն ու մեծ կամար մը որ ծածկված է վարագույրով: Կամարին երկու կողմերը նույնպես սյուներ են, որոնց եզրը քիչ մը փարաձություն ու քարե պատ: Կամարի մութ–վարդագույն վարագույրին վրա ոսկենկար ճանանչավոր արև մը:

Վարագույրին առջևը տեսարանին խորքը դրված է քարե փոքրիկ բագին մը, որ կմիա: Բագնի աջ ու ձախ կողմեն երկար քարե սեղաններ քիչ մը ծուռ դիրքով ու քարե նստարաններ. սեղանները մեջտեղի բագնին հետ միասին պայտի ձևը կկազմեն:

Սյուներուն առջևը բարձր աշտանակներ ու առկախ ջահեր: Բագինը, սյուները և աշտանակներուն մեջքը բոլորն ալ գալարված է ծաղիկներու ու կանաչի շղթայով:

1

Վառ է միայն երկու ջահ բագնին երկու կողմեն, խորքը. այնպես որ ահագին բարձր շենքը դողդոջուն կես–մութի մը մեջ է:

ՍԵԴԱ – *(Ձախ կողմի առջևի սյուներուն եզրևեն եզր–եզր ներս կմտնե, միշտ նույն հագուստով, թեքված քիչ մը դեպի առաջ ու երկու ձեռքովը արտանց կանչելով)* Եկո՛ւր, եկո՛ւր...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Երևնալով)* Սեդա՛, Սեդա՛...

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր:

ԱԲԵՂԱՆ – Տո՛ւր ինծի իմ հանգիստս, տո՛ւր ինծի իմ աղոթքներս. տո՛ւր իմ վստահությունս ըրածիս, կյանքիս, ուժիս: Ամեն, ամեն ինչ կփլի շուրջս:

ՍԵԴԱ – *(Միշտ եզր–եզր դեպի աջ երթալով)* Եկո՛ւր, եկո՛ւր:

ԱԲԵՂԱՆ – Ալ չկա ինծի հանգիստ ո՛չ խուցիս մենությանը մեջ, ո՛չ դուրսը, ո՛չ ալ եկեղեցիին կամարներուն տակը: Սաղմոսներուն մեջեն քու ձայնդ կլսեմ, մութ կամարներուն տակեն քու աչքերդ ինծի կժպտին, խունկի հոտին մեջեն քու թաց մազերուդ բույրը կզգամ... Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ կտանջես ինծի:

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր, եկո՛ւր:

ԱԲԵՂԱՆ – Ե՛տ տուր ինծի իմ հպարտությունս, իմ մեծամիտ խորհրդածություններս, ե՛տ տուր ինծի իմ հավատքս, իմ Աստվածս. տո՛ւր, ե՛տ տուր ինծի իմ Աստվածս...

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր... եկո՛ւր... *(Ու կքաշվի, կաներևութանա աջ կողմի այուներուն եզին):*

2

ԱԲԵՂԱՆ – Գնա՛ց նորեն: Նորե՛ն մինակ... *(Շենքի մեջտեղն է. կկենա, գլուխը կբարձրացնե, կնայի չորս դին ու գարմանքով)* Աս ո՞ւր եմ ես: Աս ո՞ւր բերավ ինծի:

Դուրսեն կլսվի հեռավոր աղմուկ ու ձայներ: Շրապ ներս կմտնե ծերունի պաշտոնյա մը՝ ձեռքին լույս ու արագ կվառե ջահերն ու մոմերը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ մոտենալով)* Ծերունի՛, ի՞նչ շենք է աս. ո՞ւր եմ ես:

ԾԵՐՈՒՆԻՆ – Վա՜յ, վախցա, արևը վկա: Ո՞վ ես դուն:

ԱԲԵՂԱՆ – Եկեղեցի՞ է, ի՞նչ բան է սա:

ԾԵՐՈՒՆԻՆ – Եկեղեցի՞, ի՞նչ հիմար լեզու կխոսիս: Ջարդ-վածներու, խաչվածներու տեղը չէ հոս, հանգիստ եղիր:

Դուրսի աղմուկը հետզհետե կմոտենա:

ԱԲԵՂԱՆ – Ի՞նչ ուրախ է հոս, ի՞նչ տոնական:

ԾԵՐՈՒՆԻՆ – Անշո՛ւշտ, կյանքը ուրախության համար է տված մեզի:

ԱԲԵՂԱՆ – Եվ ատիկա ըսողը ալևոր ծերունի մըն է:

ԾԵՐՈՒՆԻՆ – Այո՛, ծերանալը ծանր բան է, բայց հոգիս առույգ է դեռ ու սիրտս երիտասարդ. դեռ կրնամ վայելել կյանքը և վայելեմ պիտի արևս վկա, քանի շունչ կա շրթունքիս: Իհարկե, ըլլալ քեզի նման երիտասարդ, ա՜, մեծ բախտ է: Ափսո՜ս որ ետ չեն դառնար այդ խեթ ու զուսպ օրերը: Ըհը՛, եկա՛ն *(Կերթա դեպի աղմուկը)*

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կքաշվի եր–եր ու կծածկվի սյուներու ստվերին երևը)*:

3

Ձախ կողմի խորքի սյուներուն մեջեն ներս կմտնեն Իշխանը իր զենքնկերներուն հետ՝ երեսուն հոգիի չափ. այդչափ մըն ալ մեհենական աղջիկներ, այլև խումբ մը գինակիր պատանիներ՝ ջահեր բռնած: Շենքը կողողվի լույսով: Այրերը սաղավարտ ունին, վահան, մեջքերնուն սուր: Կանայք հագված են թեթև ու սպիտակ, մազերնուն մեջ իբրև զարդ խրած ունին ասպղ մը:

Ամենեն առաջ ներս կմտնեն քանի մը ջահակիր ու խումբ մը աղջիկներ ուրախ ու ոգևորված: Եր-քը Իշխանը՝ շրջապատված իր մեծերեն: Անոնց երևեն ալ զինվորականներն ու աղջիկները խառն, ուրախության բացականչություններով. ջահակիրներ քովերեն ու երևեն:

ԱՂՋԻԿՆԵՐՈՒ ԱՌԱՋԻՆ ԽՈՒՄԲԸ – *(Սյուներեն ներս ոտք դնելուն պես)* Կեցցե՛ն հաղթողները... Կեցցե՛ն քաջերը...

ԲՈԼՈՐ ԿԱՆԱՅՔ – Կեցցե՛ն, կեցցե՛ն հաղթողները:

Իշխանը կերթա կանգ կառնե բագնին առջևը, բոլորը կրխնին անոր երևը: Աջ կողմի խորքի սյուներուն մեջեն դուրս կուգա քուրմ մը՝ հերմակներ հագած, ուրիշ երկու քուրմ աջեն ու ձախեն:

ՔՈՒՐՄԸ – *(Գալով իշխանին ընդառաջ)* Բարի գալուստ իշխանին: Բարի գալուստ մարտնչողներու:

ԻՇԽԱՆԸ – Եկեր ենք մեր զենքերը դնելու Քաջն Վահագնի բագնին ոտքը ու իր սուրբ ծագումը երկրպագելու:

ՔՈՒՐՄԸ – Իր սուրբ ծագումը ձեզի զորավիգ, ձեր թևերը միշտ ամուր, ձեր սուրերը միշտ հատու, ձեր վահանը անխորտակ: Լույս ու արև Վահագնի օրհնությունը ձեզի հետ, դո՛ւք, որ հաղթողներն եք կյանքի կռվին մեջ. ձերն ըլլա միշտ հաջողությունն ու հաղթանակը:

ԶՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ – Հաջողությունը մեզի հետ. հաջողությունն ու հաղթանակը:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – Քաջն Վահագնի օրհնությունը ձեզի հետ:

ՔՐԻՐՄԸ – Դեռ բավական ժամանակ կա մինչև մեր լույս Տիրոջ ծնունդը, իշխա՛ն: Նստեցե՛ք ու հանգստացե՛ք: Նստեցե՛ք Մեծն Վահագնի ու Մեծն Աստղկան սեղանը: Նստեցե՛ք ու վայլեցե՛ք, դո՛ւք, որ կռվողներն եք կյանքի մեծ կռվին մեջ, կռվողներն ու հաղթողները. ձե՛րն է հաղթությունը, ձե՛րն է վայելքը:

ԶՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ – Մե՛րն է հաղթությունը, մե՛րն է վայելքը:

ՔՈՒՐՄԸ – Բացե՛ք, աղջիկնե՛ր, Տիրոջ սեղանը, բացե՛ք Վահագնի ու Աստղկան սեղանը: Բերե՛ք գինի անապական և ուրախություն, բերե՛ք ձեր գեղեցկությունն ու ձեր նազանքը, բերե՛ք, մինչև արժանանանք երկրպագելու լուսածին Վահագ–նին ու փրփրածին Աստղկան: Բացե՛ք, աղջիկնե՛ր, վայելքի սեղանը: *(Իր երկու ընկերներուն հետ կելլե դուրս)*:

4

Իշխանն ու իր զենքնկերները կհանեն սաղավարտին ա վահանները, կուտան զինակիրներուն, որոնք կառնեն ու այուներուն մեջեն կտանին դուրս: Աղջիկներուն մեկ մասը կվազե ձախ այուներեն դուրս, կբերեն ծաղիկներ, առատ շաղ կուտան քարե սեղանին, կբերեն սեղանի բազմաձյուղ աշտանակներ և

գինիով լեցուն արծաթե ավազաններ. կբերեն ոսկի ու արծաթ թասեր, բաժակներ և եղջյուրե գալարուն ըմպանակներ:

Այդ պատրաստության միջոցին է, որ կխոսվի:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԶՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – *(Առաջ գալով)* Բայց կռիվ էր, տմ՛ք կռիվ:

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐ ՄԸ – Թող անպակաս ըլլա կյանքեն սուրբ կռիվը:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԸ – Սարսափելի ջարդ կերան:

ՈՒՐԻՇ ՄԸ – *(Կատակով)* Կմեղքնա՞մ. թող խնայեի՛ր:

ԻՇԽԱՆԸ – Ատ ո՞վ է, որ խնայելու մասին կխոսի: Երբե՛ք, որդիներս, կյանքի կռվին մեջ չխնայեք երբե՛ք և ո՛չ ոքի: Խնայելը թուլություն է, մեղքնալը պարտություն: Զարկե՛ք, ով ձեր դեմն է, ով ձեր ճամփան կգոցե: Ով որ քեզի կարգիլե՝ քու թշնամիդ է:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԸ – Զարկե՛ք, հաղթողը մենք ենք:

ՈՒՐԻՇ ՄԸ – Ի՜նչ լավ է հաղթող ըլլալը:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԸ – Հաղթող ըլլալ ու կռվեն դառնալ:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Երթալով սեղանին գլուխը)* Դե՜, հիմա եկե՛ք նստինք, Տիրոջ սեղանը. արդար հատուցում մեր դաժան կռվին:

Աղջիկ ու զորական խառն կնստին: Աղջիկներեն շատերը կմնան ուրքի, կմուտենան ու կծառայեն մեկուն-մյուսին, մեկ-երկուքը կերթան կուգա: Ջինակիրները կշարվին իրենց տերերուն ետևը ու կարձանանան:

Բազմության կեսը նստած է արդեն, կեսը դեռ ուրքի, որ կխոսվի:

ԶՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – *(Բաժակը վերցնելով)* Կեցցե՛ կռիվը:

ԿՈՂՔԻ ԱՂՋԻԿԸ – Կեցցե՛ կռվողը:

ԴԵՄԻ ԶՈՐԱԿԱՆԸ – Կեցցե՛ գեղեցկությունը:

ՈՒՐԻՇ ՄԸ – Կեցցե՛ սերը:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – Կռիվը կյանքն է աշխարհի:

ՋՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ – Սերը վայելքն է աշխարհի:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Ծիծաղելով)* Կեցեք, կեցեք. մի՛ շտապեք, է՛յ, դո՛ւք, կոի՛վ, է՛յ, դո՛ւք, սեր: Մի՛ բռնկիք այդպես շուտ: Նստեցեք հանգիստ. հպատակվինք հին կարգին: Թասերը պատրաստ, մեր մեծ Աստծուն ձոն եմ ձոնելու:

Աղջիկները գինի կլեցնեն թասերը մեջտեղի գինիի ավազաններեն: Խոր լռություն:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Վերցնելով գինիի մեծ եղջյուր մը՝ կերթա կկենա բագնին առջևը, դեմքը դեպի վարագույրը դարձուցած ու գինին բարձր պահած)* Քեզի՛, ով մեծդ Աստված, Վահագն արի, դուն արևը աշխարհի, դուն կյանքն ու աշխույժ, դուն կռիվ և ուժ, դուն լույս ու զտող, ազնիվը զատող, փառքը ազատող, դուն, որ հաղթեր ես վարի, խավարի, ամեն մռայլի, այլև երկնքին, սև ամպ ու թուխպին, դևին, վիշապին, աշխարհի ափին, քեզի՛, այգածին, ճառագայթածին, քեզի կձոնեմ այս վայելքի եղջյուրը՝ լիքը ազնիվ արբեցնող գինիով, դո՛ւն, որ ապրելու ու կռվելու արբեցումը կուտաս մեզի: Տե՛ր, ընդունե՛ մեր ձոնը: *(Մեկ-երկու կաթիլ կթափե կրակին, ուժեղ ու պայծառ բոց)*:

ՁԱՅՆԵՐ ԱՄԵՆ ԿՈՂՄԵՆ – Ընդունվա՛ծ է... ընդունվա՛ծ է... ընդունվա՛ծ է...

ԻՇԽԱՆԸ – *(Դառնալով իր տեղը)* Հաղթողի ձոնը հաղթողի բագնին վրա մի՛շտ է ընդունված: Խմե՛նք: Կեցցե՛ կյանքն ու իր կռիվը:

ԲՈԼՈՐԸ – *(Աղմուկով ու իրարանցումով, նստած, կեցած, թասեր իրարու բախելով)* Կեցցե՛ կյանքն ու իր կռիվը:

Կիսմեն ու կնստին. լռություն:

5

ԱԲԵՂԱՆ – *(Դողդողուն քայլերով առաջ կուգա, ամչկոտ վարանքով հայացքը գետին, ձեռքը առաջ մեկնած)* Տվեք թաս մըն ալ ինծի: Ես ալ կուզեմ:

Ընդհանուր զարմանք ու խոր լռություն:

ԻՇԽԱՆԸ – Դո՞ւն հոս ինչ գործ ունիս, սևազգեստ:

ԱԲԵՂԱՆ – Տո՛ւր թաս մըն ալ ինծի, ես ալ կուզեմ:

ԻՇԽԱՆԸ – Այս եղջյուրեն խմել ուզողը կռվեն պետք է, որ գա:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Աղաչավոր)* Մեկ թաս մը միայն, իշխան, ի՞նչ մեծ բան է որ: Անգամ մը միայն, մեկ ումպ մը միայն քու այդ կռվի ու վայելքի եղջյուրեդ:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Արհամարհոտ)* Տիրոջ սեղանին վրա, ա՜յ թշվառ, ոչինչ չի ստացվիր աղաչանքով, գնա մուրացիկներուն սեղանը:

ՋՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – *(Ծաղրով)* Էյ, բարեկա՛մ, ո՞ր հովերն են քեզի այս կողմը նետեր:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԸ– Գինիի հոտ է ինկեր ծոմ պահողին քիթը:

ԻՇԽԱՆԸ – Տարին տասը չափ ցորեն նվիրեր եմ ես իմ կալերես ձեր անապատին, գնա նստե ու կեր:

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐ ՄԸ – *(Ծաղրով)* Ու աղոթե՛ քու ասավածներուդ մեր մեղքերուն համար:

ՀԱՍՏ ՋՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – Մեղք... *(Փորը բռնած սաստիկ կխնդա)* Աղոթե՛, աղոթե՛ մեր մեղքերո՛ւն համար... մեր անթիվ մեղքերուն...

Ընդհանուր հոհոց:

ԱԲԵՂԱՆ – Իշխա՛ն, դուն ինծի չե՞ս ճանչնար:

ԻՇԽԱՆԸ – Ա՛յսպես ալ աներես մարդ: (Բարկացած) Պիտի հեռանա՞ս, թե չէ:

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐԸ – Ես կճանչնա՛մ քեզի, ես: Դուն այն ցած

վախկոտը չե՞ս, որ սուրդ նետեր ես գետին ու փախեր ես կյանքի կռվեն:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՋՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – Դո՛ւրս, հայդե՛, ցա՛ծ արարած:

ՈՒՐԻՇ ՄԸ – Դո՛ւրս, վախկո՛տ:

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐԸ – Դուն այն մեծամիտ տխմարը չե՞ս, որ կարհամարհես մեր վեհն Վահագնի նվիրած ամենեն վեհ նվերը՝ կյանքը, և քու թշվառ գլուխդ չես ուզեր խոնարհել անոր լույս պատկերին առջևը:

ԲՈԼՈՐԸ – Կորսվե՛, կորսվե՛ դուրս:

ՄԵԿԸ – Կորսվե դուրս այս սուրբ վայրեն:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԸ – Աստվածուրա՜ց:

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐԸ – Դուն այն ամբարտավանը չե՞ս, որ երկրպագել չես ուզեր մեր փրփրածին Աստվածուհիին, ո՛չ անոր նվերը եղող սիրուն, ո՛չ ալ կնոջ գեղեցկությանն ու հմայքին:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – Դո՛ւրս այդ ամբարտավանը:

ԱՂՋԻԿ ՄԸ – Ապո՛ւշ...

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐԸ – Դուն այն սրբապիղծը չե՞ս, որ կարհամարհես մարմինը, Վահագնի ու Աստղկան այդ հրաշալի կերտվածքը:

ԱՂՋԻԿ ՄԸ – *(Քովի տղան մատնանիշ)* Արհամարհե՞լ այս մարմինը. այս առո՛ղջ, այս ճկո՛ւն, այս ուժե՛ղ մարմինը:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – Սրբապի՛ղծ...

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԸ – *(Քովի աղջիկը մատնանիշ)* Այս քնքո՛ւշ, այս գեղեցի՛կ, այս հոյակա՛պ մարմինը:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԸ – Սրբապի՛ղծ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ամեն հարձակման ավելի ու ավելի խորտակված, ավելի ու ավելի գլուխը վար կկախե ու քայլ-քայլ կքաշվի ետ: Վերջին խոսքերուն մտած է արդեն իր նախորդ տեղը՝ այուներուն ետևը ու ալ չերևար)*:

6

ԻՇԽԱՆԸ – Թողեք, թողեք կորչի: Ես ձոն ունիմ ձոնելու: Առեք թասերը:

Բոլորը կլեռնեն:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Եղջյուրը առած կերթա նորեն բագնին առջևը ու գինին վեր բարձրացնելով)* Քեզի՛, ո՞վ վեհդ դիցուհի, ո՞վ փրփրածինդ Աստղիկ, դո՛ւն, որ անարատ ես ու սքանչելի, քու ելած փրփուրիդ նման. դո՛ւն վերին գեղեցկություն, դո՛ւն գերագույն հմայք ու քնքշություն, քու տված լույսիդ նման: Դո՛ւն, որ աղբյուրն ես սիրու, հույսերու և հուզումներու, քեզի օրորող ալիքներուն նման, քեզի՛, ծովածի՛ն, քեզի՛ կնվիրեմ այս վայելքի եղջյուրը՝ լիքը ազնիվ ու արբեցնող գինիով, դո՛ւն, որ գեղեցկության ու սիրու վայելքը, հեշտանքն ու արբեցումը կուտաս մեզի: Ընդունե՛, դիցուհի՛, իմ ձոնս: *(Մեկ-երկու կաթիլ կթափե կրակին. ուժեղ ու պայծառ բոց)*:

ՁԱՅՆԵՐ ԱՄԵՆ ԿՈՂՄԵՆ – Ընդունված է... ընդունված է... ընդունված է...

ԻՇԽԱՆԸ – *(Դառնալով իր տեղը)* Հաղթողի ձոնը մի՛շտ է ընդունված գեղեցկության բագնին վրա: Խմե՛նք: Կեցցե գեղեցկությունն ու սերը:

ԲՈԼՈՐԸ – *(Աղմուկով ու ծիծաղով, կապակներով, ըմպանակ-ները իրարու բախելով)* Կեցցե՛ գեղեցկությունն ու սերը:

Կիմեն ու կնապին. լռություն:

7

ԱԲԵՂԱՆ – *(Դուրս կելլե իր անկյունեն և վճռական կմոտենա Հասպ զինվորականին, ձեռքը կդնե անոր ուսին ու կտրուկ)* Տե՛ղ տուր ինծի:

Ընդհանուր զարմանք:

ՀԱՍՏ ԶՈՐԱԿԱՆԸ – Նորեմ, այ մուրացկան:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ավելի կտրուկ ու խեթ)* Ես ալ կուզեմ նստիմ այս սեղանին:

ՀԱՍՏ ԶՈՐԱԿԱՆԸ – Քեզի տեղ չկա այս սեղանին:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Գրգռված ու դողալով)* Ես պետք է նստիմ այս սեղանին:

ՀԱՍՏ ԶՈՐԱԿԱՆԸ – Տեղ չկա՝ ըսինք քեզի. սուր չունեցողին հոս տեղ չկա. ինչ ես կպեր, ձիու ճանճ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ կփաթթվի Հաստ զորականի մարմնին, կվերցնե նստարանեն, կգլտորե գետին)*:

Նախ ընդհանուր անբարեհաճ հուզում ու իրարանցում, որը սակայն հանկարծ տեղի կուտա բռռն ու միահամուռ ծիծաղի մը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ծունկը կդնե նստարանին ու բռունցքը սեղանին զարնելով)* Ես պետք է նստիմ այս սեղանին:

ՀԱՍՏ ԶՈՐԱԿԱՆԸ – *(Վեր կթռչի կապտած, կքաշե սուրը ու կվազե Աբեղային վրա)* Անդի՛ն, անզգա՛մ, չեմ ուզեր պղծել այս սուրբ մեհյանին գավիթը քու պիղծ արյունովդ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հասպատ ու ծանր քայլերով կմոտենա անոր: Վայրկյան մը շեշտ կդիտեն իրար մոլեգին: Հանկարծ Աբեղան բոլոր ուժովը կզարնե դիմացինի թևին, որուն սուրը կիյնա վար: Աբեղան իսկույն կիլե ու նորեն ծունկը դնելով նստարանին)* Ահա՛, իշխա՛ն, և իմ սուրս:

Ընդհանուր ոգևորություն, աղմուկ, հիանում:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – *(Իրարու)* Ինչ ուժ, ինչ ուժ...

ԱՂՋԻԿ ՄԸ – Ինչ երկաթի ձեռք:

ՀԱՍՏ ԶՈՐԱԿԱՆԸ – Ո՛չ, իշխա՛ն, դուն տեսար բռնությունը, դուն բոլորը տեսար, իմի՛նս է այդ սուրը:

ՁԱՅՆԵՐ – Ո՛չ, ո՛չ, ալ ո՛չ:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԶՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – Քու մեջքդ դպավ գետին:

ԻՇԽԱՆԸ – Սուրը անորն է, որուն ձեռքը որ է:

ԲՈԼՈՐԸ – Ապրի՛ մեր արդար իշխանը:

ՁԱՅՆԵՐ – Ապրի՛ մեր նոր ընկերը:

ՄԵԿԸ – *(Մոտենալով պարտվածին)* Կներես, բարեկա՛մ, բայց կտեսնես, որ քեզի այլևս տեղ չկա հոս:

ՀԱՍՏ ՁՈՐԱԿԱՆԸ – Աղե՛կ, ես կերթամ, բայց մենք դեռ կպատահինք, սևազգեստ. կա՛մ սուրս կուտաս ինծի, կա՛մ կյանքդ:

ԱԲԵՂԱՆ – Կյանքս՝ գուցե:

8

ՁԱՅՆԵՐ – Գինի տվե՛ք հաղթողին:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԸ – Վերցուր անոր թասը: Հիմա ան ալ քուկդ է:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կառնե Հասպ զորականի ըմպանակը և կնետե անոր եր՛կնեն)* Ես չեմ ուզեր ուրիշին խմուկը:

ԱՂՋԻԿ ՄԸ – *(Թևը երկարելով)* Ա՛ռ, քա՛ջ, ի՛մ թասս:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – *(Երկնցնելով իրենց թասերը)* Ա՛ռ իմ թասս... ա՛ռ իմ թասս... առ իմի՛նս...

ԱԲԵՂԱՆ – Իշխա՛ն, քի՛չ մը առաջ ես քու եղջյուրդ խնդրեցի, այն եղջյուրը, որով ձոնդ ձոնեցիր:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Եղջյուրի միջինը կթափե ու կուտա մոտի աղջկանը լուրջ ու հանգիստ)* Լեցո՛ւր ու տուր իրեն:

ԱՂՋԻԿԸ – *(Կկապարե ու կուտա քնքշանքով խորապես սրտանց)* Ա՛ռ:

ԻՇԽԱՆԸ – Առաջին թասը, նորե՛կ, գիտցի՛ր, միշտ Վահագ–նինն է. այդպես է աշխարհի հին օրենքը:

ԱԲԵՂԱՆ – Առաջին թասը... ձեր այս կյանքի սեղանին առաջին թասը ես կխմեմ... կյանքի ու աշխարհի օրենքովը... ես կխմեմ կռվի կենացը, կռվի՛, որ վերն է խավարին ու ամպերուն մեջը, ինչպես որ կըսեք, կռվի՛, որ դուրսն է, աշխարհի վրա,

ուրկե դուք կուգաք. կռվի՛, որ հո՛ն է, ծովուն մեջ, փոթորկի ատեն, ուրկե ես կուգամ:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – *(Սաստիկ հեգաքրքիր, փսփսոքով իրարու)* Ծովե՛ն... ծովե՛ն...

ԱԲԵՂԱՆ – Թող օրհնվա՛ծ ըլլա կյանքի կռիվը: (Կխմե):

ՁԱՅՆԵՐ – Անո՛ւշ, անո՛ւշ... Հաջողությո՛ւն, հաղթանակը միշտ քեզի՛...

ԻՇԽԱՆԸ – Աղե՛կ: Լեցո՛ւր երկրորդ թասը:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – *(Իրար անցած)* Գինի՛, գինի՛:

ԱՂՋԻԿԸ– *(Նորեն կլեցնե ու կուտա սրտանց)* Ա՛ռ:

ԻՇԽԱՆԸ – Երկրորդ թասը, նորե՛կ, գիտցի՛ր, միշտ Աստղի–կինն է և այսպես է աշխարհի հին օրենքը:

ԱԲԵՂԱՆ – Երկրորդ թասը... այո՛, Աստղիկի՛նն է. ա՛ն, որ ինչպես կըսեք, ծնավ գեղեցիկ հորդ փրփուրեն, դուրս ելավ սիրարծարծ հուզվող ու եռացող ալիքներեն. ա՛ն, որ փոթորկի անդունդներուն մեջը կգալարի ու կհափշտակե քեզի: Իշխա՛ն, այս թասը ես կխմեմ քու աղջկանդ կենացը: *(Կխմե)*:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – Սեդա՛ն... Սեդա՛ն...

ԻՇԽԱՆԸ – Աղջի՛կս...

ԲՈԼՈՐԸ – *(Սաստիկ հուզված, վախով ու սպասողական դիր–քով կնային իշխանին կողմը)*:

ՀԱՍԱԿԱՎՈՐ ՁՈՐԱԿԱՆ ՄԸ – Իշխան, քո աղջի՛կդ...

ԻՇԽԱՆԸ – Կեցի՛ր, ա՛յ տղա, կարծես քու դեմքդ ծանոթ է ինծի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Թեթև հեգնանքով)* Հիմա, իհարկե՛, իշխա՛ն, հի՛մա պե՛տք է, որ ճանչնաս:

ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ – *(Իրարա փսփսոցով)* Ո՞վ է, ո՞վ է, ո՞վ է, որ:

ՔՈՒԻՐՄԸ – *(Կերևա վարագույրին առջևը)* Պատրաստ եղեք, հաղթողնե՛ր, ու թողեք սեղանը: Արևելքը շիկներ է, ծովը ծիրան է հագեր, ու թարմ բնությունը թափ կուտա քունը աչքերեն Մեծ

Աստծուն երկրպագելու: Լուսատուն ու լուսաստղը գրկելու են հիմա իրար, պատրաստ եղեք դուք ալ երկրպագելու:

ԱՄԵՆՔԸ – *(Իսկոյն վեր կցատկեն իրենց տեղերեն, զինակիրները շտապ կբերեն սաղավարտներն ու վահանները իրենց տերերուն, որոնք կհագնին ու կերթան բագնին առջևը երկու զուգահեռ տողաշար կկազմեն երեսները վարագույրին, աջ՝ զորականները, ձախ՝ աղջիկները)*:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Մոտենալով Աբեղային)* Տո՛ւր ինծի ձեռքդ ու երթանք երկրպագելու. երկրպագելու մեր վեհ աստվածներուն:

ԱԲԵՂԱՆ – Երկրպագելու... նո՞ր աստվածներուն:

ԻՇԽԱՆԸ – Հի՛ն աստվածներուն. մի՛շտ հին ու մի՛շտ նոր ու մի՛շտ հավիտյան: Եկո՛ւր:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Անշարժ ու համառ կեցած է. աչքերը գետին)*:

ԻՇԽԱՆԸ – Եկո՛ւր, կըսեմ քեզի, շո՛ւտ. դո՛ւն, որ խմեցիր կռվի կենացը, դո՛ւն, որ խմեցիր իմ Սեդայիս կենացը, պե՛տք է, որ գաս: Տո՛ւր ձեռքդ ինծի: *(Կբռնե անոր թևեն ու տեսակ մը կես-հրելով կտանի առաջ այդ տողաշարին մեջեն: Բագնին մեկ կողմը ինքը կանցնի, մյուս կողմը կմնա Աբեղան)*:

9

Վարագույրին ետևեն կլսվի շեփորին կանչը մեկ-երկու ելևէջ, որուն կհաջորդե քուրմերու ուրախ ու հաղթական երգը: Երգի միջոցին կբացվի կամաց-կամաց ճակտի վարագույրը, և տեսարանի մնացած բոլոր մասերը հետզհետե կթաղվին մութի մեջ:

Խորքի բեմը, որ ավելի ալ բարձր է, կներկայացնե Սևանի գագաթն իր ավերակով: Աջ՝ կեցած են քուրմերը, բոլորն ալ ճերմակազգեստ, կուրծքերնուն ոսկի արև մը. ձախ՝ կեցած են քրմուհիներր, բոլորն ալ ճերմակազգեստ. հերարձակ ու մազերնուն մեջ խրած խոշոր ասպղ մը: Հեղ մը քուրմերը

կերգեն, հեղ մը քրմոհիները, վերջը բոլորը միասին:

Նոր բեմի խորքը հորիզոնն է, ծովուն ու երկնքին իրար կպչող ծիրը: Երկինքը շառագույն է, տեղ-տեղ դեղին. ծովը լերթ-կարմիր, տեղ-տեղ ծիրանի: Երգի միջոցին հետզհետե կնշմարվի հսկա արևի մը սկավառակը, որ կբարձրանա կամաց-կամաց: Երբ կեսին չափը դուրս է եկած ջուրեն՝ արևը կբացվի ոսկրեի մը պես ու կափարիչը կիյնա ջուրին երեսը՝ արևի ցոլքին նման: Ոսկրեին մեջը վառ կփայլի աչք խփիր տվող արծաթ-մարգրիտ փայլով մը: Եվ այդ վառ փայլին մեջ կեցած է հաղթական Վահագնը մերկ, բարձր, շիտակ, հաղթ ու առողջ, աջ ձեռքը առաջ պարզած, մազերն ու մորուքը ասորական ձևի և շեկ, աչքերը բոցոտ: Անոր ձախ կողմը թեթև թեք է ինկած նազանքով ծովային խոտերու ու ծաղիկներու վրա Ասղղիկը, սա թեթև մը փաթթված է Վահագնին ու գլուխը հենած անոր մարմնին, ինքը՝ մերկ, ձկուն, նուրբ, մազերուն մեջ ահագին ադամանդե ասղղ մը ու մարմնին վրա մեկ-երկու թել ծովային նուրբ ու երկար սեզ:

Երգեցողությունը կտևե մինչև ոսկրեի լրիվ բացումը: Երբ երգը հանկարծ կկտրվի, կլսվի նորեն շեփորին կանչը ու բոլոր բազմությունը իսկույն կթափվի գետին խորը երկրպագությամբ: Քուրմերն ու քրմոհիները կխոնարհին մինչև մեջքը: Ոտքի կմնա միայն Աբեղան՝ ողիղ և անշարժ:

ՔՈՒՐՄԸ – *(Խոմբին մեջեն, ահեղ)* Երկրպագե՛ք, դո՛ւն, շվարած:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Անշարժ է)*:

ԻՇԽԱՆԸ – *(Սարսափահար ու կիսաձայն)* Երկրպագե՛ք, ան-մի՛տ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Անշարժ է)*:

ՍԵԴԱ – *(Կերևա հանկարծ բարձր բեմի սանդուղներուն վրա, հանգիստ առաջ կուգա. կկենա ողիղ Աբեղային դեմը, քնքուշ ու*

հրամայական) Երկրպագե՛, երկրպագե՛ ծուվուն ու իր աստծուն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Նախ գլուխը կթեքե. եւքը ծունկերը քիչ-քիչ կծալլվին ու հանկարծ կիյնա գետին)*:

Սաստիկ դղրդյուն մը և մեկ անգամեն կկորչի ամեն բան, կտիրե խորին մութ ու լռություն:

10

Երբ թանձր մութը կսկսի փարատիլ՝ տեսարանը փոխված է: Հետզհետե բացվող աղուտ լույսին մեջեն կնշմարվի հասպ ու ցած սյուներու զույգ շարք մը տեսարանին ճիշտ մեջտեղը: Եկեղեցի է: Խորքը կերևա միայն երկու վառ մում, որուն առջևը երկու վանական սաղմոս կկարդան փոխնիփոխ: Անոնց եւրևը կիսաշրջանով կեցած են վանականները երեսնին դեպի խորանը:

Մռայլ ու մութ, ընթերցումը տխուր ու միալար:

Լռիկ աղոթող վանականներու շարքին մեջ հանկարծ խլրտում մը կիյնա:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – *(Սյուներուն կռնակեն ծռվելով դեպի եւր, փսփսոքով)* Ձո՛ւր, ջո՛ւր, երեսին ջո՛ւր:

Ձախ կողմի խորքի սյուներուն մեջեն կերևան երկու վանական, որոնք Աբեղայի թևերը մտած ու բարձրացուցած կբերեն առաջ: Աբեղան թույլ ու անզգա: Մովսես վանականը կգա անոնց եւրևեն՝ օգնելով:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Արագ դուրս աջ կողմի սյուներուն մեջեն, կմոտենա Մովսեսին, երբ Աբեղան արդեն անցուցած են, և կիսաձայն)* ինչ է, ինչ կա, ինչ եղավ:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Միշտ կիսաձայն)* Աբեղան մարեցավ: Կեցեր էր առջևս կաղոթեր, մեյ մըն ալ տեսա գլուխը կախեց, քիչ մը ծռեցավ ու բոլոր ուժովը ինկավ գետին:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Խեղճ աբեղա, երևի գիշերը շատ է ձգներ: Տարեք աղբյուրը, տարեք աղբյուրը: *(Եվ ինքը կդառնա եւր իր նախորդ տեղը)*:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Կշտապե գացողներուն եւրևեն)*:

Ու նորեն ամեն ինչ հանդարտ է, ու նորեն որոշ կլսվի սաղմոսասացներուն միալար, թախծոտ ու ձանձրացած ձայնը:

ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՂՄՈՍԱՍԱՑ – «Ոչ գոյ բժշկութիւն մարմնոյ իմոյ յերեսաց բարկութեան Քո»:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԱՍԱՑ – «Ո՛չ է խաղաղութիւն ոսկերաց իմոց յերեսաց մեղաց իմոց»:

ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՂՄՈՍԱՍԱՑ – «Անօրէնութիւնք իմ բարձրացան քան զգլուխ իմ, որպես բեռն ծանրացան ի վերայ իմ»:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԱՍԱՑ – «Նեխեցան և փտեցան վերք իմ յերեսաց անզգամութեան իմոյ»:

Սաղմոսի միջոցին կամաց-կամաց, շատ հանգիստ տեսարանը կգոցվի, այնպես որ վերջին քանի մը բառը կլսվի դեռ գոցվելեն ետքը:

ԵՐՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՍԵՆՅԱԿԸ

Փոքրիկ, կոկիկ, ցած առաստաղով սենյակ մը ամբողջովին գորգերու մեջ: Ճակատը բազմոց, մոտիկը ցածլիկ աթոռակ մը: Անկյունը ճերմակ ֆոնի վրա սև սիրուն խաչելություն մը ճերմակ նեղ սեղանին, երկու կողմը երկու ամանի մեջ վարդի թարմ փունջեր: Առաստաղեն կախված է արաբական գունավոր լապտեր մը:

Մուտքը աջեն ու ձախեն:

1

Իշխանուհին կեցած է բազմոցին առջևը ձիգ ու անշարժ: Քիչ մը հեռուն, անոր դեմը, դռան մոտիկ կեցած է Վանահայրը: Երկուքն ալ հայացքնին նետած են գետին:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հանգիստ ու պաշտոնական)*... Ա՛ն է կապեր մեզի իրար, ան ծնունդն է մեր երկուքի, անիկա մեր կապն է. իսկ մեր մեջը չի պիտի ըլլա ո՛չ մեկ կապ. մեր մեջեն պետք է խզվի ամե՛ն կապ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Գլուխը բարձրացնելով ու նույնպես հանգիստ)* Վարդապե՛տ, այդ եկեղեցին ո՛չ ոք քանդել չի կրնար: Ո՛չ դուն, ո՛չ ես՝ ո՛չ մեկը, անոր հիմը մեր սրտերուն մեջն է դրված:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խիստ)* Անոր հիմը, իշխանուհի՛, մեղքի վրա է դրված:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ինչպե՞ս թե՝ մեղքի:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛, մեղքի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Հպարտ)* Մեղքը միշտ օտար է եղեր ինծի և միշտ ալ օտար պիտի մնա ինծի:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կի՛ն, նորե՛ն խաբել կուզես:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Ապշած)* Խաբեմ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛, խաբես ու կեղծես:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ես:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Դո՛ւն, դո՛ւն: Ի՞նչ կզարմանաս, դո՛ւն, որ ամբողջ կյանքդ խաբեր ես ու շարունակ կեղծեր: Խաբեր ես տարիներ ու տարիներ այն մարդը, որ իբրև իր կինը իր տունն է տարեր քեզի, խաբեր ես քու զավակներդ, որոնք շոյանքի կարոտով գիրկդ են վազեր: Խաբեր ու կապեր ես բոլոր շրջապատողներուդ աչքերը, խաբեր ես և ինծի, թեև, այո՛, առանց խոստում մը տալու, առանց բառ մը արտասանելու, խաբեր ես և քեզի՛, քեզի քու աչքիդ նահատակ ես նկարեր, դուն, որ մարդդ մեռեր է թե չէ, վազեր եկեր ես հոս՝ ինծի հետ նոր շենք շինելու, քու կեղծիքիդ աստծուն նոր տաճար կառուցանելու: *(Քիչ մը լռո՛ւ)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Կեցած է ձիգ ու հպարտ, ունքերը կիտած. ո՛չ շարժում, ո՛չ ծպտուն)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իհարկե, չէ՞ որ քու աստվածդ սերն է: Ո՛վ սոփեստություն: Ի՞նչ է սերը, ինչի՞ սեր է Աստված, արուի՞ ու էգի՞: Կին, մեղանչանք է քու անունդ, կեղծիք է քու հոգիդ ու զգայարանքներդ, քու աշխարհդ: Մեղքի վրա է շինված այդ եկեղեցին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ըսի՞ր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ըսի, ինչ որ պարտական էի ըսելու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Դե՛, բա՛ց է դուռը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Վիրավորված)* Իշխանուհի՛:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ի՞նչ է: Գնա՛, գնա՛ քանդե:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ատիկա իմ պարտքս է և ես գիտեմ, բայց պետք է, որ դուն ալ կատարես քու պարտքդ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այսի՞նքն: Ի՞նչ է ուզածդ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Պետք է անմիջապես հեռանաս հոսկե,

Ցամաքաբերդեն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հեռանամ... այդպես կիրամայես:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ըսի, ինչ որ պարտական էի ըսելու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Կիրամայես... *(Հանկարծ բռոն բարկությամբ)* Եվ ո՞վ ես դուն, ի՞նչ գործ ունիս հոս, հո՛ս, իմ դեմս, ո՞վ ես դուն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ես... ես վանական մըն եմ, իշխանուհի՛, քաշված անապատը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Անապատ մըն ես դուն ինքդ և օտա՛ր, օտար հոգիիս, ինչպես ամենքը: Ամբողջ կյանք մը ապրեր եմ ես օտարներու մեջ, օտար եմ եղեր ես ինքս բոլորին, օտա՛ր ու մինակ, մինա՛կ պալատներու ամբոխին մեջ, միս–մինակ իմ իսկ պալատիս, իմ սեփական ընտանիքիս մեջ, մինա՛կ, մի՛շտ: Եվ հոգիիս միակ լուսավոր աստղը եղեր է այն մտածումը, որ հեռո՛ւ, հեռո՛ւ կա ուրիշ հոգի մը, իմինիս պես մինակ, իմինիս պես լքված, իմինիս պես կարոտ, եղբա՛յր հոգի մը, որ կհասկնա ինծի ու իմ կրած ծանր խաչս, որ մոտիկ է ինձի ու կսիրե ինձի: *(Լռո՛ւ)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կեցած է անշարժ ու լարված, բռունցքները սեղմած՝ տեսակ մը կռվի պատրաստ դիրքով)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այդ սարսափելի, այդ հավիտենական, այդ խելագարցնող մենության ձեռքեն փախած, եկեր ապաստաներ եմ հո՛ս, վերջապես միասին ըլլալու, միասին ըլլալու հոգիի մը հետ, միասին ապրելու. միասին ստեղծելու շենք մը, այն միակ հոգիին հետ, որ ինծի կհասկնա, որ հեռուեն ինծի հետ է եղեր ամբողջ կյանքս: Եվ ահա թե ինչպես կհասկնա ինծի այդ միակ հոգին: Ես կի՛ն, ես մե՛ղք, ես է՛գ ու խաբեբա՛: *(Զայրացած)* Գնա՛, հեռացի՛ր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ավարտե՛, ու կերթամ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ոչի՛նչ չունիմ քեզի հետ ավարտելու: Ապ–

րեր եմ միշտ մինակ ու օտար, մինակ ու օտար ալ կիջնեմ գերեզման: Անմտություն է ճակատագրին հետ կռվիլը: Գնա՛, գնա քանդե՛, փո՛ւլ տուր այն քարերը. իմ տաճարս արդեն փուլ եկավ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խոժոռ)* Ներե՛, իշխանուհի՛, եթե ավելորդ խոսք ըսի: Ես ավելի ինծի կխոսեի, քան քեզի՛: Ես ուզեցի, որ ճշմարտությունը մերկ կանգնի մեր առջև, ես ուզեցի բանամ մեր երկուքիս ալ աչքերը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Եվ բացի՛ր, շնորհակա՛լ եմ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կցավիմ, եթե բաց աչքով տեսածդ ա՛ն չէ. ինչ որ կուզեիր: Աշխարհիս երեսին եթե տեսնել կուզես, ինչ որ սրտիդ ուզածն է՝ պետք է նայիս փակ աչքերով:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ճշմարի՛տ է:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այդ ճշմարտությունը ես քեզմե սորվեցա... ասկե ուղիղ քսանհինգ տարի առաջ: Ներե՛, իշխանուհի՛: Եվ կարծեմ մեր մեջ ալ մաքրվա՛ծ է ամեն հաշիվ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Իմ բոլոր հաշիվներս՝ ա՛լ մաքրված են կյանքի մեջ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Մաքրե վերի՛ն հաշիվներդ: Մնաս բարո՛վ, իշխանուհի՛:

Իշխանուհին կեցած է լուռ ու անշարժ, մինչ Վանահայրը հանդարտ ու գլխահակ կելլե դուրս: Իշխանուհին կամաց ու տեսակ մը ակամա կսահի վար ու խորտակված կնստի բազմոցին, ձեռքերը անուժ մեկը բազմոցին վրա նետած, մյուսը՝ գոգը. անկյանք հայացքը կեցի մը հառած:

2

ՊԱՌԱՎԸ – *(Մտնելով հակառակ դռնեն)* Մինա՛կ ես:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Տխուր գլուխը ճոճելով)* Մինա՛կ, մինա՛կ...

ՊԱՌԱՎԸ – Գնա՞ց:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՞վ:

ՊԱՌԱՎԸ – Վանահայրը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Չգիտեմ:

ՊԱՌԱՎԸ – Ինչ ըսավ որ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ո՞վ:

ՊԱՌԱՎԸ – Վանահայրը:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Չգիտեմ: *(Քիչ մը լռռ)* Բեր ինծի այն...

ՊԱՌԱՎԸ – Ինչը, իշխանուհի:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Հատակագիծը:

ՊԱՌԱՎԸ – Եկեղեցիին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Տխուր գլխով կընե)*:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Դուրս կելլե իր եկած դռնովը և իսկոյն ալ կվերադառնա կոպտա ոլորը)* Ա՛ռ: *(Ինքը կքաշվի դեպի խաչելությունը)*:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Կբանա հատակագիծը, կնայի քիչ մը, կբարձրացնե, կհամբուրե և հանգիստ ու կանոնավոր շարժումներով կսկսի պատռել՝ զապելով հեկեկանքը, մինչդեռ կուրծքը ուժգին կելևէջե, և արցունքները առատ կթափին, առանց ծպտուն մը հանելու)*:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Եր նայելով ապշած)* Ատ ինչ կընե իշխանուհին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – *(Ձայնը դողդոջուն)* Չեմ տեսներ: Կպատռեմ:

ՊԱՌԱՎԸ – Կպատռեմ, ինչու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Ալ... ալ վերջացավ:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Ուրախ)*՝ Վերջացավ. ավարտեցավ եկեղեցին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Այո՛, ավարտեցավ:

ՊԱՌԱՎԸ – Ինչ կըսես: Դե՛, աչքը լույս իշխանուհիիս. ալ ինչու՞ ես վշտացեր:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ – Վշտացեր, ո՞վ, ես, ամենևին: Չեմ տեսներ՝ պառավ, ինչպես ուրախ եմ, ինչպես բախտավոր: Չեմ տեսներ՝ կուլամ:

ՊԱՌԱՎԸ – *(Հուզված ու երկյուղած)* Այո՛, իշխանուհիս կուլա... *(Առջևը չոքելով)* Կուլա՛ տիրուհիս: Ես քու լացդ դեռ չէի տեսեր, այնքան վշտեր, այնքան ցավեր էիր տեսեր: Եվ ի՛նչ տարօրինակ լաց է եղեր ուրախության լացը:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԱԲԵՂԱՅԻ ԽՈՒՅԸ. ԳԻՇԵՐ. ՃՐԱԳ

1

Աբեղան պառկած է անկողնին, սնարին կողմը նստած է Կույր վանականը արձանի նման շիտակ: Ոտքին կողմը՝ անկողնի եզերքին նստած է Սիմոն վանականը, որ անընդհատ համրիչ կշրջե շուտ–շուտ հորանջելով:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – *(Կեցած է սեղանին մոտիկ, կիսաղա ճրագին հետ ու կիսոսի ծանր–ծանր, խորհրդածելով)* Եվ ինչքա՜ն, ինչքա՜ններ են սակայն այդպես անմիտ: Ա՜յ, ամբողջ այդ դուրսինները: Դժբախտնե՛ր: Փա՜ռք քեզի, Աստված, որ լուսավորել ես մեր միտքը:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Հորանջելով)* Փա՜ռք քեզի, Աստվա՛ծ:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Մեյ մը ատոնց հարցնող ըլլա՝ ո՛վ մարդ, ի՞նչ ես գտեր այդ ձախողություններու, այդ տաժանակիր աշխատանքի, այդ կարոտություններու, այդ կռվի ու դառնության հովտին մեջ, որուն աշխարհք անունը կուտան: Այդպես ալ հիմար հաշի՛վ: Քանի մը խղճուկ վայելքներու, քանի մը չնչին հաճույքներու համար մարդ առնե ու զոհե իր հանդերձյալ կյանքի հավիտենական երանությունը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Պառկած տեղեն առանց դիրքը փոխելու՝ հատիկ–հատիկ)* Հայր սուրբ, տեսե՛ր ես դուն երբեք արևի ծագումը:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Ի՞նչ:

ԱԲԵՂԱՆ – Եղե՞ր ես դուն երբեք արևին տաճարը:

Երկու վանականները ապշած կնային իրարու:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Կմոտենա անկողնին ու ձեռքը հիվանդի ճակատին դնելով)* Սառն է: Արթո՞ւն ես, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Ես արթո՛ւն եմ: Ես արթնցա, երբ արևը ծագեցավ: Իսկ դո՞ւք, դո՞ւք...

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Մենք կխոսինք, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Կլսեմ՝ կխոսիս: Գնա՛, դիտե արևին ծագումը:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Ձեռքով նշան կընե, որ հիվանդը հանգիստ թողնե ու պատասխան չի տա. և ինքը ոտքի ելլելով)* Իրա՛վ կըսե, հա՛յր սուրբ, ո՛ւշ է արդեն, երթանք, որ ինքն ալ հանգստանա: Գիշե՛ր բարի, աբեղա՛: Այս գիշեր քեզի խոր քուն, վաղը ամեն բան անցած կըլլա: *(Դեպի դուռը)*:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆԸ– Առողջությո՛ւն քեզի, աբեղա՛: *(Դեպի դուռը)*:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Առանց դիրքը փոխելու, հապիկ-հապիկ)* Քեզի կըսեմ՝ տեսնո՞ր ես դուն երբեք արևին ծագումը:

2

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Ականջ կդնե, որ ոտքի ձայները հեռանան, վերջը քիչ մը ավելի ծռվելով դեպի անկողինը, խորհրդավոր ու կիսաձայն)* Ես... ես տեսեր եմ այդ արևին ծագումը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Աշխույժ վեր կթռչի իսկույն ու կիսովին կնստի հենվելով թևին, մատը կույրին ուղղած)* Դո՞ւն... դո՞ւն... դուն տեսնո՞ր ես: Դո՞ւն, կո ույր...

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Ծանր գլխով կընե)*:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ցած ձայնով ու ձիգ ցալով)* Եվ երկրպագնո՞ր ես:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Ծանր գլխով կընե)*:

ԱԲԵՂԱՆ – Դո՞ւն, դուն տեսեր ես արևին տաճարը, քու այդ աչքերո՞վդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Այո՛, տեսեր եմ իմ աչքերովս ու հա-

ներ եմ այդ աչքերը, որ ալ չտեսնեմ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Սարսափած)* Հաներ ես աչքերդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Կարդալու շեշտով)* Այն անդամը, որ քեզի կգայթակղեցնե, կտրե ու դուրս նետե քեզմե, այսպես է գրված:

ԱԲԵՂԱՆ – Եվ դուն հաներ ես աչքերդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Այո՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Հաներ ես, քո՛ւ աչքերդ, քու այդ ձեռքերո՛վդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Ոչ, ո՛չ ձեռքովս, հաներ եմ կամքիս ուժովը:

ԱԲԵՂԱՆ – Կամքի՞դ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Դիմե՛ հավատքիդ, ու սարերը կելլեն իրենց տեղեն. աչքն ի՞նչ է, որ իր տեղը մնա:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Քիչ մը մտածելե եւրքը դարակույսով)* Եվ դուն կըսես թե՝ երկրպագեր ես արևի՞ն:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Այո՛, մեղանչեր եմ, աբեղա՛: Եվ ճիշտ ատոր համար է, որ կհասկնամ քեզի, կտեսնեմ քու հոգիդ ու կըսեմ քեզի՝ «զգույշ, դևն է, որ արթնցեր է մեջդ, մեջիդ սև դևը»:

ԱԲԵՂԱՆ – Ա՞տ է քու հասկցածդ: Ինծի քաշողը ինքը լույսն է ու գեղեցկությունը, ինծի քաշողը աստվածներն են:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Բոլոր դևերն ալ երբեմն աստված են եղած, աբեղա՛: Ընկճված աստվածներն են ատոնք. պետք է, որ ընկճես:

3

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կմկնե փխոր ու կքուն)* Ողջո՛ւյն ձեզի:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Կելլե ոտքի)*:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Մոտենալով անկողնին)* Ի՞նչպես ես: Նոր եկա ցամաքեն, ըսին՝ ինծի կանչեր ես:

ԱԲԵՂԱՆ – Այո՛, կզգամ ծովուն թարմությունը, որ հագուստներեդ կբուրե:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Նոր ելա լաստեն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հիացումով)* Լաստե՞ն... լաստե՞ն...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Խոժոռած)* Ինչո՞ւ ես կանչեր ինծի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Քիչ մը լռո)* Հայր, ես երկրպագեցի հին աստվածներուն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Դաժան ու խիստ)* Շատ բնական է:

ԱԲԵՂԱՆ – Ի՞նչ...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Անշո՛ւշտ, անշո՛ւշտ. կսպասեի՛: Չէ՞ որ քեզի խոստացավ իր տակի ձին, իր ձեռքի սուրը ու իր սեփական աղջիկը. գուցե և օր մըն ալ, ո՞վ գիտե, իր իշխանական ցուպը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Սաստիկ վիրավորված)* Հայր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Անշո՛ւշտ, շատ բնական է: Այդ բոլորի համար արժե աստված մը ուրանալ: *(Հանկարծ ու բարկությամբ)* Բայց ինծի՞, ինծի՞ ինչու ես կանչեր հոս:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանդիմանորեն)* Հապա ո՞վ կանչեի, վանահայր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Սխալվեր ես: Կանչե՛ հայր Անտոնը:

ԱԲԵՂԱՆ – Վանահայր...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Հայր Անտոնին լաստը միայն կհանե քեզի հոն, ուր քու սիրտդ է:

ԱԲԵՂԱՆ – Կվռնդես ինծի դո՛ւրս:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ես կղրկեմ քեզի քու տենչացած աշխարհը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Դառն ու հանգիստ)* Կղրկես ինծի իմ աշխա՞րհը: Իսկ ո՞վ իրավունք տվավ քեզի ուզած ժամանակդ դուրս քաշես ինծի աշխարհեն, ուզած ժամանակդ ետ նետես աշխարհ: Ո՞վ քեզի իրավունք տվավ, որ կապես հոգիս, կապկպես զգացումներս: Ո՞վ քեզի իրավունք տվավ, որ հիմա ելեր ես երեսիս հանդիմանություն կկարդաս:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կոտրված)* Իրավ ես: Ես ուզեր եմ անկարելին: Ես ուզեր եմ ազատեմ քեզի այն երկար գալարուն ճամփեն, որու դառնություններուն ու տառապանքներուն մեջեն միայն կհասնին մարդիկ այս սուրբ մենարանը: Ես ուզեր եմ անկարելին: Հանե քուրձերդ ու գնա:

ԱԲԵՂԱՆ – Երթամ. ինչո՞ւ, և ո՞ւր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Աշխարհ:

ԱԲԵՂԱՆ – Աշխարհ... *(Անխոս գլուխը կշարժե. և ապա չարախնդորեն)* Ո՛չ, վանահայր, հոս է իմ աշխարհս. աշխարհքը, այ, այս կղզին է. ես հոս ճանչցա հին աստվածները, հոս ալ պիտի երկրպագեմ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Նախ զարմանքով կդիտե, վերջը ծանր ու վճռական)* Ո՛չ այդ մեկը չեմ թողներ, աբեղա՛:

ԱԲԵՂԱՆ – Կթողնե՞ս. դո՞ւն ես այդպես կամեցեր: Ես ուրիշ աշխարհ չեմ տեսած, ես հոս եմ շիներ իմ աշխարհս:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ– *(Կտրուկ)* Լսե՛: Հոս մենարան է ու սրբավայր, ուր այլևս աշխարհիկ հյուր մըն ես դուն, պատահական ուխտավոր մը: Իսկ ուխտավորներուն իրավունքը, գիտե՞ս, երեք օր է միայն: *(Դեպի դուռը)*:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Եկեղեն)* Վանահայր, շատ ես խիստ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կիսովին նայելով)* Ո՛չ, հայր սուրբ, հիվանդ էր, ու զիջող եղա: Չի լսեցի՞ր, ամբողջ երեք օր տվի իրեն: Բայց երեք օրը չի լրացած պետք է հայր Անտոնին լաստը ցամաքը հանե այդ տղան: *(Դուրս)*:

4

ԱԲԵՂԱՆ – Լա՛ստը... լա՛ստը:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Մոռցի՞ր, մոռցի՞ր այն լաստը, աբեղա՛: Մոռցի՞ր քեզի աշխարհին կապող այդ երերուն կամուրջը, մոռցի՞ր այդ իրարու կապված երկու գերանի կտորը...

ԱԲԵՂԱՆ – Իրարու կապվածՀ... այո՛... իրարու կապված:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Դեռ ուշ չէ՛. խեղդե՛ մեջդ այդ հուշերը, ընկճե հին դևը, ու այս բոլորը թող դառնա հիվանդություն մը, որ եկավ վրադ ու անցավ: *(Թևերը տարածելով անոր վրա)* Ապավինե՛ Աստծուն, աբեղա՛: *(Կերթա դեպի դռոը և կես ճամփեն)* Գիշերը եթե պետք ունենաս՝ զարկ պատը, գամ քեզի օգնելու:

ԱԲԵՂԱՆ – Ինծի ի՞նչ կրնաս օգնել դուն, կո՛ւյր, դո՛ւն, որ հաներ ես քու սեփական աչքերդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Խարխափելով մոտքը կփնտրե)* Կօգնեմ կերպ մը, աբեղա՛, խարխափելով, խարխափելով... Զա՛րկ պատը, եթե պետք ունենաս: *(Դուրս)*:

5

ԱԲԵՂԱՆ – *(Նստած է անկողնին մեջ ծունկերը գրկած. քիչ մը ատեն լռոը ու անշարժ, վերջը հեգնոտ ու գլուխը շարժելով)* Խարխափելով... խարխափելով... և կըսե՝ մոռցի՛ր լաստը:

ՍԵԴԱ – *(Դռան մեջեն հազիվ կնշմարվի)* Մոռցի՛ր, մոռցի՛ր լաստը...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ցնցվելով ու շշուկով)* Սեդա՜...

ՍԵԴԱ – Մոռցի՛ր և Սեդան:

ԱԲԵՂԱՆ – Ես մոռնամ քեզի՞:

ՍԵԴԱ – Մոռցի՛ր ինծի, ես քու մեջի սև դևն եմ:

ԱԲԵՂԱՆ – Դուն իմ հոգիիս ճերմակ թևն ես: Նստեր էի անապատի ավազին վրա տխուր, չոր ու մինակ, դո՛ւն էիր, որ եկար թև տվիր կյանքիս, բնությունը տվիր զգայարանքներուս ու ծովը սրտիս. ծո՛վը, ուրկե արևները կծնին, ուր ես անգամ մը գրկեր եմ քեզի:

ՍԵԴԱ – Մոռցի՛ր, մոռցի՛ր այդ բոլորը. դեռ ուշ չէ՛. եղի՛ր նո-րեն ա՛ն, ինչ որ էիր. մտածե՛. դեռ ամբողջ երեք օր տվին քեզի:

ԱԲԵՂԱՆ – Ո՛չ, Սեդա, ո՛չ, ետ դարձ չկա. ո՛չ կրնամ, ո՛չ կուզեմ: Ես երկրպագեցի քու աստվածներուդ, ես ձոնեցի քու աստվածներուդ, ես խմեցի վայելքի եղջյուրեն: Ես հիմա միայն քեզի ծարավ եմ, ես հիմա միայն քու գիրկդ կուզեմ:

ՍԵԴԱ – *(Քիչ մը առաջ գալով գրկաբաց)* Եկո՛ւր, ես քու կի՛նդ եմ:

ԱԲԵՂԱԴ – *(Ինքն ալ անկողնին վրայեն առաջ ծռելով)* Սեդա՛... բայց չէ՞ որ դուն երազ մըն ես:

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր, դո՛ւն ալ դարձիր երա՛զ մը:

ԱԲԵՂԱՆ – Երա՞զ մը:

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր նորեն հո՛ն...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Վախցած ու հափշտակված)* Ծո՛վը...

ՍԵԴԱ – Հո՛ն, ուր անգամ մը գրկեր ես ինծի...

ԱԲԵՂԱՆ – Ուր դուն թևերուս մեջ կդողայիր քու մարմնիդ բոլոր մասնիկներովը...

ՍԵԴԱ – Ուր ալիքները կդողային ու փոթորիկը կգոռար...

ԱԲԵՂԱՆ – Ու զարկերուս տակ փրփուրը կեռար...

ՍԵԴԱ – Հո՛ն եկուր, հո՛ն, եթե նորեն գրկել կուզես ինծի, միայն հո՛ն: Եկո՛ւր, հենց որ նորեն ջրերը հուզվին, հենց որ նորեն ծովը փրփրի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հեգզհեգրե ծունկի գալով անկողնին վրա)* Այո՛, երբ որ ջրերը հուզվին, երբ որ ծովը փրփրի...

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր, փաթթվինք իրարու ու տանիմ քեզի գրկիս մեջ անդունդե անդունդ, մթնոլորտե մթնոլորտ, տանիմ քեզի դեպի նոր անծանոթները, դեպի այն նոր աշխարհները, որոնց մասին դուն ու քու աշխարհքդ գաղափար անգամ չունիք: Եկո՛ւր:

ԱԲԵՂԱՆ – Կուգա՛մ: Առաջին անգամ, երբ քեզի գրկեցի, բացվեցան ինծի որքա՞ն, որքա՞ն անծանոթներ. գա՛մ նորեն քեզի գրկելու և թող բացվին նո՛ր անծանոթներ:

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր, տանիմ քեզի հեռո՛ւ, հեռո՛ւ քու կյանքիդ նեղ սահմաններեն, տանիմ քեզի նո՛ր գոյության, նոր ձևերու, նոր էության...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Վերացած)* Նո՛ր, նո՛ր կյանքի, նո՛ր էության:

ՍԵԴԱ – Եկո՛ւր, ձուլվիս ծովին, ձուլվիս լույսին ու ջերմության, ձուլվիս ինծի ու Աստղկան, ձուլվիս Վահագնին ու աստվածներուն...

ԱԲԵՂԱՆ – Ա՜խ շո՛ւտ, ա՜խ, շո՛ւտ:

ՍԵԴԱ – *(Եր-եր քաշվելով)* Հե՛նց որ ջրերը հուզվին, հե՛նց որ ծովը փոթորկի...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Խեղդված ձայնով)* Հե՛նց որ ջրերը հուզվին, հե՛նց որ ծովը փոթորկի...

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ԱՌՁԵՎԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿԸ

Նույնը, ինչ որ առաջին արարի երկրորդ տեսարանը: Ցերեկ է:

1

Վանականները խոնված են ու կխոսին հուզված: Աբեղան լուռ ու կեդրոնացած է ծառի մը հենած:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – *(Ապշած)* Ի՞նչ կըսես, ի՞նչ կըսես...

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ– Ո՞վ էր լսեր այս տեսակ բան:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ծաղրով)* Հա՜, հա՜, հա՜, վանահայրը խոռվեր է եկեղեցիեն:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Վերջ տուր այդ անպատկառ ծիծաղիդ:

ՈՒՐԻՇ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Բայց իրա՛վ է, որ ալ ժամ չի գար:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՞ւր է հիմա ինքը:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Քաշվեր է իր խուցը: Կկարդա՛մ, կաղոթե՛մ, ո՞վ գիտե:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Ա՜, այդ կարդալը, կարդալը: Չէ, այս բոլորեն աղվոր հոտ չի գար:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ծերունի՛, մտածե՞ր ես՝ ինչ կխոսիս:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Հեռանալով)* Ես բան չըսի:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մեր մեծավո՛րն է, մեր առաջնո՛րդը:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Ես բան մը չըսի: *(Դուրս)*:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Եպևեն դուրս ելլելով)* Կեցի՛ր, հայր սուրբ, կեցի՛ր:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Մտածկոտ)* Ճիշտ է. ամբարտավանությունը մեղք է մահացու:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մարդս պետք է հեզ ըլլա ու խոնարհ:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Խոնարհ, խոնարհ...

Ու երեքը միասին կելեն դուրս:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Տեսակ մը ինքնիրեն)* Վանահայրը խոռվեր է եկեղեցիեն... *(Ծիծաղը ափին մեջ խեղդելով անոնց ետևեն կելլե դուրս)*:

2

ԱԲԵՂԱՆ – *(Միշտ իր ծառին տակը՝ անշարժ)*:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Նախորդ խումբեն միակ մնացողը. նախ քիչ մը կմնա մեջտեղը մտածկոտ, ետքը բան չհասկցողի շարժումով կօրորե գլուխը ու կմոտենա Աբեղային)* Լսեցի՞ր, աբեղա՛, լսեցի՞ր:

ԱԲԵՂԱՆ – Կլսեմ, կլսեմ... թո՛ղ ինծի, մի խանգարե՝ որ լսեմ:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Զարմացած)* Ի՞նչը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Խորքը մատնանշելով)* Ա՜յ, ականջ դի՛ր:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ի՞նչ է որ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Խորհրդավոր)* Ջրերը կհուզվին, ջրերը հուզվիլ են սկսեր:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Է՜, ի՞նչ ընենք. երևի, գիշերը փոթորիկ ենք ունենալու:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Սաստիկ հուզվելով)* Փոթորի՞կ, փոթորի՞կ...

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Անտարբեր)* Գուցե՛, եղանակները փոխվեցան:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ բռնելով ընկերոջը թևեն)* Ուրեմն այս գիշե՞ր... կկարծես՝ այս գիշե՞ր...

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Այդ ինչպե՞ս կդողաս: Խե՜ղճ աբեղա,

այն փոթորիկեն ի վեր, երևի, աչքդ վախցեր է: Հանգստացի՛ր, հանգստացի՛ր: Եկո՛ւր երթանք եկեղեցի, աղոթե՛, սիրտդ կթեթևի:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծ)* Եկուր երթանք ափը:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ա՞փը:

ԱԲԵՂԱՆ – Եկո՛ւր, տեսնել կուզեմ փոթորկին գալը: Բայց... բայց առանձին չեմ կրնար: Գիտե՞ս, կքաշե, կարծես կքաշե, կքաշե... *(Ամուր կսեղմվի ծառին)*:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Աբեղա՛, ավելի աղեկ է՝ երթաս ու պառկիս: Դեռ իզուր ես ելեր ոտքի: Տե՛ս, աչքերդ կատարյալ տենդ ունին դեռ: Երթա՛նք, տանիմ քեզի խուցդ:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ծառին քսվելով կամաց մը կիջնե ու կնստի)* Թո՛ղ, թո՛ղ, թո՛ղ ինծի: Թո՛ղ, ես տեսնել կուզեմ փոթորկին գալը:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Կեցած է Աբեղայի գլխուն՝ չիմանալով ինչ ընե)*:

3

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – *(Ներս վազելով)* Վանահա՛յրը, վանահա՛յրը:

Կլսվին ձայներ, զապված աղմուկ ու մեկ-մեկ, երկու-երկու՝ խառն կմտնեն վանականները խոժոռ ու մտախոհ: Կուգան ու լուռ կշարվին իրարու քով: Վանական մը կառաջնորդե Կույրը:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Բայց ի՞նչ կա, է՛. ի՞նչ է պատահեր:

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Ըսի՝ չգիտեմ, վանահայրն է պատվիրեր:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Սո՛ւս, եկա՛վ:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Արթնցնելու պես)* Ոտքի՛, աբեղա՛, վանահա՛յրն է:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կնայի շուրջը ու կելլե ոտքի)*:

4

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կռգա խորքեն ծանր ու փխոր: Բոլորը գլուխ կուտան: Լուռ երկար նայվածք մը կնետե խումբին վրա)*: Բոլո՞րդ եք:

ՁԱՅՆ ՄԸ – Այո՛, վանահա՛յր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Կնայի բարձր քարի մը: Սպասողական լռություն)* Բան ունիմ ձեզի ըսելու: *(Կմտածե)*: Կտեսնե՞ք այս եկեղեցին, որ գրեթե ավարտած է արդեն և ուր բավական ժամանակե ի վեր մեր աղոթքները կխնկենք մեր Աստծուն, այս եկեղեցին... այս եկեղեցին նվիրված չէ՛ մեր Աստծուն:

Ընդհանուր զարմանք ու շարժում:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ի՞նչ ըսիր, վանահա՛յր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այս եկեղեցին նվիրված չէ՛ մեր Աստծուն: Այս եկեղեցին, երբ ես կշինեի, ես դեռ կտրված չէի աշխարհեն... *(Շշուկներ)* Ես կկարծեի, թե կտրված եմ: Մենք բոլորս ալ, որ թողեր ենք աշխարհը ու եկեր անապատ, մեր հոգիին խորքը դեռ մեծ կտոր մը աշխարհք էինք բերեր մեզի հետ. ներքին վայելքի ծածուկ կարոտ մը, քողարկված հաճույքներու բարակ ծարավ մը, մեր անցած կյանքի, կռվի ու հուզումներու, ամբողջ նուրբ ու կպչուն ցանց մը. և ակամա վերհուշներ: Այս բոլորը դեռ մեզի հետ էր, երբ այս եկեղեցին կշինեինք: Այդ ծածուկ, քողարկված հուզումներն են շիներ այս եկեղեցին, աշխարհեն անապատ եկած, մեզի հետ ներս սպրդած աշ–խարհի այդ կտորն է շիներ այս եկեղեցին: Աշխարհինն է այդ եկեղեցին, մեր Աստծունը չէ՛: Ատոր կամարներուն տակ մենք այլևս աղոթել չենք կրնար, այդ կամարները պետք է քանդվի՛ն:

ՁԱՅՆԵՐ – *(Ապշած, սարսափած)* Քանդվի՞ն... քանդվի՞ն:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մեր եկեղեցին քանդվի՞:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Մեր նոր եկեղեցին քանդվի՞:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Այո՛. պետք է քանդե՛նք ու շինենք նորը:

ՁԱՅՆԵՐ – *(Զարմանք ու հեգնություն)* Նո՞րը... նո՞րը...

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Շինենք նո՞րը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Նո՛րը: Եվ այդ նոր եկեղեցին պիտի շի-նենք մե՛նք ինքներս: Աշխարհեն եկած դրամը աշխարհիկ զգացումներու նվերն է, աշխարհեն եկած վարպետները աշ-խարհիկ հասկացողություն է, աշխարհի արվեստը: Մարդս ի՛նք միայն կրնա շինել իր Աստծուն նվիրված տաճարը, ի՛ր մեջքովը, ի՛ր ձեռքերովը, ի՛ր խելքովը: Թե ինչ ձև է ունենալու մեր նոր եկեղեցին, դեռ ես ինքս ալ որոշ չգիտեմ, ա՜յ, կնստինք միասին ու կխորհինք. կխորհինք ու կստեղծենք:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Հեգնոտ)* Մենք ի՞նչ արհեստավոր-ներ ենք, վանահա՛յր, մենք ի՞նչ կրնանք շինել, դիցո՛ւք, եթե ուզենք ալ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կա՛մքը, ծերունի՛. ուզե ու կշինես, եթե մա-նանեխե չափ հավատք ունենաս քու կամքիդ:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Է՜, անցեր են այն ժամանակները:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ո՛չ, չե՛ն անցեր. դեռ չե՛ն եկեր այդ ժամա-նակները, իմ նոր եկեղեցիիս մեջեն պիտի երթանք դեպի այդ ժամանակները:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Լսե՛, վանահա՛յր, լսե՛ ինծի, ես ծերունի մարդ եմ: Դուն շատ ես կարդացեր ու խախտեր ես ուղեղդ: Քու բռնած ճամփադ ծուռ ճամփա է: Մի՛ չարչարեր գլուխդ, այդ ճամփան հերետիկոսներուն ճամփան է:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հպարտ)* Այդ ճամփան առաքյալներու ճամփան է. այդ ճամփով է անցեր ինքը Քրիստոս:

ՂԱՋԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՞ւ... կլսե՞ք:

Շշուկ ու վրդովում:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Մի՛ խոսիր այդպես անմիտ, վանահա՛յր:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՛չ ալ այդպես մեծամիտ:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եվ ձգե հանգիստ մեզի ու մեր եկեղեցին, մեզի պետք չեն նոր ձևի շենքեր, այս ձևն է մեզի մեր պապերեն ավանդ հասեր:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Մենք ո՛չ քարտաշ ենք, ո՛չ վարպետ:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եվ չենք եկեր հոս պատեր քանդելու, պատեր շինելու:

ՈՒՐԻՇ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Մենք եկեր ենք հոս հանգստանալու:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Այո՛, հանգստանալու ու աղոթելու:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Եվ ինչո՞ւ քանդենք մեր նոր շինած սիրուն աղոթատեղին. ոչինչ չեմ հասկնար, մի՞տքն ինչ է, ինչո՞ւ:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Որուն վրա այսքան ծախս է թափվեր, այսքան աշխատանք:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եվ ի՞նչ ըսենք իշխանին, իշխանուհիին, որոնք հոգացեր են բոլոր ծախքը,

ՁԱՅՆԵՐ – *(Խառն)* Իհարկե՛, իհարկե՛... իշխանը... իշխանուհին...

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եվ ո՞վ կուտա այն ատեն տասը չափ ցորենը, պարենը, այսքան նվերը:

ՁԱՅՆԵՐ – *(Խառն)* Իհարկե՛... իհարկե՛... ցորենը... պարենը...

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Հանգիստ թո՛ղ մեզի ու մեր ապրուստը:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Քու շինելիք եկեղեցիդ հաց կուտա՞ մեզի:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Որքան ալ ըլլա մեր սեղանը սակավ, բայց հաց պետք է, որ ապրինք:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Որ կյանքի հոգը չխեղդե մեզի:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Որ մեր աղոթքը չխանգարի:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Ուշքի եկո՛ւր, վանահա՛յր, քանի կանուխ է ու թո՛ղ մեր անապատը խաղաղ ու հանգիստ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Նախ շվարածի պես է այս փարափին փակ, եւրքը գլուխը վեր կառնե, կնայի շրջապատողներուն տեսակ մը ապշությամբ)* Դուք... հո՛ս իմ շուրջս, ե՞ս... հոս կեցած ձեր մեջը... Ես ձեր վանահայրը, դո՛ւք իմ միաբանությունս, ի՛մ իսկ հիմնած: *(Ժպտուն)* Միաբանությո՛ւն, ի՛նչ միություն ձեր ու իմ մեջ... *(Աչքերը շփելով)* Կարծես կապը կիյնա աչքերես: Ի՞նչպես է եղեր, որ ես չեմ հասկցեր այսքան պարզ բանը, այսքան ակնհայտնի: Մինչև հո՛ս, մինչև անապատ կրցեր ենք մենք միասին: Մինչև հոս ես կրնայի բերել ձեզի, մինչև հոս կարելի է բերել մարդը, բայց հոսկե անդին... հոսկե անդին մարդ ի՛նքը պիտի երթա: Ճշմարիտը դո՛ւք եք. այդ եկեղեցին պետք է, որ մնա. ա՛ն է ձեր եկեղեցին, գացե՛ք, գացե՛ք ներս, ան կուտա ձեզի անվերջ աղոթքներ ու մխիթարանք. ան կբանա ձեզի արքայության դռները, կազատե ձեզի բոլոր սատանաներեն, ան ձեզի ձեր հացն ալ կուտա ու ձեր հանգիստը, գացե՛ք, գացե՛ք ներս ու խաղաղությունը թող ըլլա ձեզի հետ: Իսկ իմ փնտրածս ատիկա չէ. իմ փնտրածս աշխատա՛նքն է, ներքին անդուլ ու անկաշկանդ որոնումը՝ ներքին անվերջ նվաճումները բարձունքեբարձունք, պարիսպեպարիսպ, տա–րակույսներու անդունդներուն վրայեն, ելքերով ու անկում–ներով. անդադար խոյանք մը դեպի ճշմարտությունը: Գացե՛ք, գացե՛ք ներս դուք ձեր եկեղեցին, ես ալ երթամ շինեմ ի՛մ եկեղեցիս. բայց այս անգամ ե՞ս, միայն ե՞ս և կերտվածք մը, որ վայել ըլլա իմ Աստծուս բնակությանը, որու կամարներուն տակ իմ խնկելիք աղոթքիս ո՛չ մեկ բառը կեղծ չինչե, ո՛չ մեկ բառի արձագանքը դատարկ չինչե:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ծաղրով)* Ատ ո՞ւր պիտի շինես, վանահա՛յր, քու նոր կերտվածքը:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ծաղրով)* Եվ ինչե՞. գրանի՞տ պիտի ըլլա, թե՞ մարմարե:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Գրանիտ ու մարմար, որձաքար ու ամեն տեսակ քար ես կթողեմ աշխարհի աստվածներուն: Իմ տաճարիս հիմքը իմ բանականությունս պիտի ըլլա, սյուները իմ կամքս է, ու գմբեթն ալ ըլլալու է հավատքս:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Շատ խախուտ է, վանահայր, նոր շենքիդ հիմքը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Անփույթ)* Խախուտ է՝ կփլի:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եվ այն ատեն...

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կշինեմ նորը:

ԾԵՐՈՒՆԻ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Բայց ատիկա վերջ չունի:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Կուզեիր, որ վերջ ունենար: Քանի կապրինք՝ շինենք պիտի, պիտի շինենք մեր Աստծուն իր տաճարը, շինենք ու փլի, շինենք ու քանդենք, շինենք ու շինենք միշտ, բայց երբեք, երբեք չավարտենք: Հենց որ ավարտի, ալ տաճար չէ Աստծու, այլ... *(Եկեղեցին մատնանիշ)* կռատուն:

ՂԱՋԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Կապաղի)* Կհայհոյե, կհայհոյե մեր Աստծուն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ամենեն ստոր հոգիները միայն հայհոյել կրնան այն Աստծուն, որուն երբեմն երկրպագեր են: Բայց կտեսնեմ՝ ալ մենք իրար չենք հասկնար: Մնաք բարով, ձեր Աստվածը ձեզի հետ:

Կուզե երթա՝ Աբեղան առաջ կուգա ու ճամփան կկտրե:

ԱԲԵՂԱՆ – Կեցի՛ր:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ է: Գուցե կուզես նորեն ինծի հե՞տ, աբեղա՛: Եկո՛ւր, քու հոգիդ թռիչք ունի, ես գիտեմ:

ԱԲԵՂԱՆ – Կեցի՛ր: Ըսե՛. քու այդ նոր շենքեդ երևա՞ պիտի արևի ծագումը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Մոռցի՛ր արևն ու իր ծագումը, որ ծագի քեզի ծագումներուն ծագումը, որ արևե քեզի արևներուն արևը:

ԱԲԵՂԱՆ – Կեցի՛ր: Ըսե՛, քու այն նոր շենքեդ լսվի՞ պիտի,

տեմ, այս աղմուկը... *(Խորքը մատնանիշ ընելով)* Կլսեմ:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Ինչ աղմուկ, այդ լսվողը ծովն է ալեկոծ:

ԱԲԵՂԱՆ – Այո՛, ատիկա՛:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Քու փնտրածդ, մանո՛ւկ, մարդու կառուցած առաջին եկեղեցին է, նախնակա՛նը:

ԱԲԵՂԱՆ – Չէ՛, ալ ինծի չես խաբեր քու այդ արհամարհոտ բառերովդ: Խոսե շիտակ. ըսե՛. հասնելո՞ւ է քու եկեղեցիդ ծովուն ձայնը:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – Իմ եկեղեցիս չէ հասնելու ո՛չ մեկ արտաքին հուզում, ո՛չ մեկ արտաքին աղմուկ: եթե կուզես ինծի հետ՝ հույսդ կտրե արևեն ու ծովեն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Ձամփա դալով)* Անցի՛ր այն ատեն:

ՎԱՆԱՀԱՅՐԸ – *(Հեռանալով)* Ափսոս, աբեղա՛, քու միտքդ երբեմն թևեր ուներ: (Դուրս):

ԱԲԵՂԱՆ – *(Եփևեն)* Ափսոս, վանահա՛յր, քու սիրտդ երբեմն թևեր ուներ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Երկու ձեռքերը առաջ պարզելով)* Ես... ես կուզեի քեզի հետ...

ՁԱՅՆԵՐ – *(Շշուկով)* Կո՛ւյրը... կո՛ւյրը...

ԵՐՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԲԱՐՁՐ ԾՈՎԱՓ

Աջ ու ձախ ժայռեր: Քարքարոտ գետինը քիչ-քիչ կբարձրանա ու ճակտին կկազմե ծովուն սեպ շրթունքը: Գիշեր է. ալեկոծություն:

1

Ժայռի շրթունքին ալիքներուն կապտաղի ելևէջը:

Ալիքները, որոնք կնոջ մարմին ունին, կերևան միայն մինչև մեջքը ու կաշխատին կախվին ժայռեն, բայց վայրկյան մը միայն, իսկոյն վար կթափվին նորեն շառաչելով:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԱԼԻՔՆԵՐ – *(Բերնե-բերան ու ընդհատ-ընդհատ)*

– Պիտի կորչի՞ ս:
– Տեղ տուր լանջիս:
– Քարի՛ն փակչիս:
– Ա՜յ, հասա՛նք, հասանք,
– Հոսա՜նք է, հոսանք:
– Ի՞նչ վազեր ենք ափե-ափ:
– Ի՞նչ ցատկեր ենք չափե-չափ:
– Չա՞փ. ի՞նչ չափ:
– Անչա՜փ. անչա՜փ:
– Չա՜փ, չա՜փ:
– Աս թռչիլ է , վազել չէ:
– Աս եռալ է, ցատկել չէ:
– Կեցի՛ ր, կեցի՛ր ու կանչե:
– Չէ՛, չէ՛, անցի՛ր. աս ա՛ն չէ:
– Ա՛ն է:

– Ան չէ՛:
– Է, մեկ չէ՞:
– Կանչե՛, կանչե՛:
– Մենք պարապ չե՛նք:
– Ոչի՛նչ, կանչե՛նք:
– Կանչե՞նք:
– Կանչե՛նք:

ԽՈՒՄԲ ՄԸ ԱԼԻՔ *(Միաբերան)*

Հե՛յ, ականջե՛.
հույզ ու տենչ է ամեն լանջե,
կշառաչե.
քեզի ծո՛վն է, որ կկանչե,
հե՛յ, ականջե՛:

ՈՒՐԻՇ ԽՈՒՄԲ ՄԸ – *(Հեգնանքով ու հեռանալով)*

Ա՜, չէ՛, չէ՛, չէ՛.
նստե հողին ու քեզ տանջե:

ՆԱԽՈՐԴ ԽՈՒՄԲԻՆ ՁԱՅՆԸ – *(Ավելի հեռուեն)*

Հե՛յ, ականջե՛.
հույզ ու տենչ է ամեն լանջե...

Ու քիչ մը ատեն ժայռի շրթունքին լռություն կտիրե, և ավելի որոշ կլսվի բացերեն փոթորկի խոր ու խուլ աղմուկը:

2

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կողմնակի ժայռերուն մեջեն կնեւրվի ներս. մազերը խռիվ, հագուստը խառնակ, աչքերը մոլար)* Եկա՛, եկա՛... *(Ու հանկարծ կկենա, կշփե ճակատը, կնայի եր ու կսկսի բարկացած շեշտով մը)* Դե՛, մնա՛ս բարով, կղզի՛, մնաս բարո՛վ, անապատ, մնաք բարո՛վ, դուք ալ մութ–մութ կամարները տաճարին, մնա՛ք բարով, իմ աղոթքներս ու խնկումը հոգիիս. մնաս բարո՛վ և դո՛ւն, ո՛վ անողոք ու վրեժխնդիր Աստված,

որուն ուղղեր եմ իմ տենչերս ու աղոթքներս: Դուն ալ մնաս բարով, խցի՛կս, իմ՛ մենավոր ու լռիկ խցիկս, ալ չեմ դառնալու քեզի: Ա՜յ, դեռ կվառի հոդ՝ ծոցիդ մեջ՝ ճրագիս աղոտ լույսը. առտվան դեմ մինակը, մինակը մարի պիտի ու ալ երբեք չի պիտի վառի: Թո՛ղ մարի:

Հովի ուժեղ թափը:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կցնցվի՝ կդառնա ծովուս ու թևերը կարոտակեզ առաջ պարզելով)* Դե՜, բա՛ց գիրկդ, Սեդա՛, բա՛ց թևերդ. ահա՛ հույզքը ջրերուն, ահա վազքը փոթորկին. բա՛ց թևերդ ու նորեն փարած քու խնկելի մարմնիդ, նորեն շունչդ շնչիս, ալիքներուն մեջեն, անցնիմ այն նո՛ր ու մե՛ծ անծանոթին, նոր գոյության ու նոր կյանքին. ա՛ն, որ խոստացեր ես ինծի: Բա՛ց գիրկդ, Սեդա՛...

3

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Վերի ժայռին վրայեն շիտակ անոր առջևը կցատկե ու կկտրե ճամփան հևալով)* Կեցի՛ր: *(Կործքը սեղմելով)* Շունչս... շունչս...

ԱԲԵՂԱՆ – *(Հանկարծակիի եկած ու խոժոռ)* Մեկդի՛ ճամփես:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Կեցի՛ր, դժբախտ, կեցի՛ր: Վախցի՛ր Աստուծմե:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կռվի պատրաստվելով)* Մի՛ կտրեր առջևս:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Քու առջևդ մութ է ու անդունդ:

ԱԲԵՂԱՆ – Ե՛տ քաշվե, մա՛րդ:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Վախցի՛ր այդ մութեն ու անդունդեն:

ԱԲԵՂԱՆ – *(Կատղած)* Է՜, հերի՛ք է, հեռո՛ւ գացեք ձեր ան-դունդներովն ու մութերովը, հեռո՛ւ ձեր անվերջ վախերովը: Վա՛խ լույսերեն ու բերկրանքեն. վա՛խ մութեն ու տանջանքեն, վա՛խ աստվածներեն ու դժոխքեն: Հեռո՛ւ, բա՛ց ճամփաս: Հոն ո՛չ մութ կա, ո՛չ անդունդ: Ծովն է միայն ու փոթորիկը իմ առջևս:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Մահն է քու առջևդ, թշվառակա՛ն:

ԱԲԵՂԱՆ – Մահն ալ ձեր վախն է ու ձեր վախի հնարածը:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Աստվա՛ծ իմ, խելագար է:

ԱԲԵՂԱՆ – Մահը ա՛ս է, հո՛ս ա՛լ, այս ձեր անապատը, այս վախի ու մեռելության կյանքը, իսկ հոն ազատն է. հույզն ու շարժումը. հոն կյանքն է, և ես կուզեմ կյանքին գիրկը... *(Հանկարծ ուժով մը կիրե, կնետե գետին)* Հեռո՛ւ ճամփես: Ես կուզեմ ապրի՛մ, ապրի՛մ: Սեդա՛... *(Կնետվի ծովը)*:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Կես մը գետնեն բարձրանալով, սարսափահար ու խեղդված ձայնով)* Կորա՛վ, կորա՛վ իր հոգին...

4

Ժայռերուն մեջեն հետզհետե կհասնին վանականները՝ հագուստ ու մազեր հովերուն:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՞ւր է, ո՞ւր է:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Գտա՛ր. ճի՛շտ է. տեսա՛ր:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ո՞ր կողմը անցավ:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ներս ցատկելով)* Ո՞ւր է. ո՞ւր է:

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Ծովը մատնանիշ)* Ա՜յ, հո՛ն...

ԽՈՒՄԲԸ – *(Սարսափելով, կիսաձայն)* Ծո՛վը...

ՍԻՄՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Կորա՛վ իր հոգին:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Ա՛յ անիծված է այս ժայռը. հոսկե ճգնավոր մըն ալ նետեր է ինքզինքը ծովը:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Ուրիշ վանականի մը թևեն կախված, շնչասպառ ու սաստիկ հուզված, թևերը անկարգ խարխափող շարժումներով առաջ պարզած՝ կմտնե ներս)*:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Եկավ իր կո՛ւյրը, իր կո՛ւյրը...

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Կկենա անշարժ ու ամբողջ հասակովը ուղղվելով, ընդհանուր լռության մեջ)* Իրա՛վ է, իրա՛վ է:

ԲՈԼՈՐԸ – *(Քար լռություն, գլուխները կկախեն վար)*:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Ձեռքերը վեր բարձրացնելով)* Ուրեմն... Աստվա՛ծ իմ:

ՂԱԶԱՐ ՎԱՆԱԿԱՆ – Այո՛, Աստվա՛ծ: Աստծու վրեժն էր ասիկա: Եկեղեցին քանդել ուզելը անպատիժ չի մնար: Մեծի վրեժը ինկավ ամենեն փոքրի գլխուն:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ա՜խ, մեր խեղճ, մեր բարի, մեր մաքուր աբեղան:

ԱԴԱՄ ՎԱՆԱԿԱՆ – Հեզ ու բարի, համեստ ու սուրբ:

ԽՈՒՄԲ ՄԸ – Ան սուրբ էր, սուրբ:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԱԿԱՆ – Եզե՛րքն իջնենք, եղբա՛րք, գուցե գտնենք դիակը. գոնե դիակը:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Երթանք, բերենք լաստը:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Դժվար է, բայց պետք է, որ բերենք լաստը:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Լա՛ստը:

ԱՆՏՈՆ ՎԱՆԱԿԱՆ – Ձարմանք բան է. ինքը ազատեց ուրիշի մը կյանքը ծովեն ու իր կյանքը տվավ ծովուն:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԱՆԱԿԱՆ ՄԸ – Երթա՛նք, երթա՛նք, որոնե՛նք:

ՄՈՎՍԵՍ ՎԱՆԱԿԱՆ – *(Աչքերը վեր հառած ու մարգարեական շեշտով մը)* Լսեցե՛ք, եղբա՛րք: Եթե Աստվա՛ծ ողորմի ու դիակը գտնենք, պետք է տանինք թաղենք նոր եկեղեցիի սեմին: Ձոհի նոխազը կմորթեն տաճարի սեմին:

ԴԱՎԻԹ ՎԱՆԱԿԱՆ – Տերը կխոսի քու բերնովդ: Թաղենք եկեղեցիի սեմին:

ԽՈՒՄԲԸ – *(Հեռանալով)* Թաղե՛նք, թաղե՛նք եկեղեցիի սեմին:

Բոլորը դուրս, կմոռցվի կույրը, որ կմնա մինակ:

5

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – *(Խորտակված գլուխը կշարժե)* Գացեք... թաղեցեք... ձեր եկեղեցիի սեմին, հին աստվածներու սեմին. ա՛մ, կարող են հզո՛ր, այդ հին աստվածները. դեռ շա՛տ են հզոր...

ՁԱՅՆ ՄԸ – Իզո՛ւր հանեցիր աչքերդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – (Խորին հուզումով ու ահաբեկ) Ո՞վ է ատ, որ կհանդգնի...

ՁԱՅՆԸ – Իզո՛ւր հանեցիր աչքերդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – (Վախեն ետ-ետ երթալով) Որո՞ւն ձայնն ես դուն... կուզեի նայիմ աչքերուդ խորքը...

ՁԱՅՆԸ – Իզո՛ւր հանեցիր աչքերդ:

ԿՈՒՅՐ ՎԱՆԱԿԱՆԸ – Իզո՞ւր...

ԳՐՔԵՐ ՈՒ ՄԱՐԴԻԿ

(«Die zeitgenössische Französen», von M. Nordau,
Մաքս Նորդաու, Ժամանակակից ֆրանսացիները)

I

Թեև գրքի անունը «Ժամանակակից ֆրանսացիներ» է, բայց այդքան էլ խիստ առնելու չէ բառը: Այդտեղ կան մի-երկու հինավուրց ծանոթներ էլ, Բալզակի ու Միշլեի նման, որոնք դարու մյուս կեսիցն են մեզ նայում: Կա նույնիսկ մի գերմանացի, այն էլ Շիլլերը, որ իր մարքիզ Պոզայի թևը մտած կարծես զարմանքով չորս կողմն է նայում, թե ինչպե՞ս է ընկել այդ ֆրանսական սալոնը:

Գալով «Ժամանակակից» ֆրանսիացիներին՝ բոլորը չեն այդտեղ հրավիրվածները, բայց և այնպես՝ բավականաչափ, և ամենքն էլ այնպես տիպիկ, որ դրանց ասածին ու խոսածին քիչ ականջ դնելուց հետո դժվար չէ ըմբռնելը վերջին քսան-քսանհինգ տարիների ֆրանսական գրականության դեմքն ու ոգին:

Ավելի ոգին, քան դեմքը, որովհետև Նորդաու շինող քննադատներից չէ, որոնք իրանց ուսումնասիրած հեղինակի, երբեմն և ամբողջ մի ժամանակաշրջանի ցայտուն, հաճախ և գեղարվեստական պատկերն են տալիս: Սա քանդող քննադատներից է, փորփրող, փնտրող, ու փնտրածը ներքին արժեքն է, ներքին էությունը, բանաստեղծորեն խորը. գրվածքի կենսունակությունը, երկերի ոգին, հեղինակի հոգին:

Եվ հոգու այդ խորերից գեղարվեստական ստեղծագործության վրա նայողի համար՝ բնականաբար շատ քիչ բան է դիմանալու արդի ֆրանսական գրականությունից: Ավելացնեմ

իսկույն՝ և ընդհանրապես ամեն գրականությունից:

II

Նախ գալիս է վիպասանների մի խումբ:

Այդ առաջնության պատիվը գուցե նրա համար է, որ Ֆրանսայում իրոք վեպն էր գրականության տիրողն ու ղեկավարողը վերջին տասնամյակներին: Ասենք ոչ միայն վերջը, այլ ամբողջ դարը, այլև ընդհանրապես ամբողջ իրանց գրականության ընթացքում, վեպը, պատմվածքը ֆրանսական գրական ձևն է par excellence: Ֆրանսացին, և գրեթե բոլոր խավերը, մի մասնավոր սեր ունի ասելու, պատմելու, մանավանդ կասկածավոր, խաճված, սկանդալի ու պիկանտ դեպքեր: Նրանց քնարերգությունն անգամ հաճախ այնքան է մոտենում վեպին, որ դժվար է ջոկելը, որովհետև պատկերն է տիրում, ոչ թե զգացումը: Իսկ դրաման Ֆրանսայում, թե՛ իր թույլ շենքով, թե՛ իր ծավալուն մշակումով, բեմի լույսին հանած վեպ է ուղղակի, և շատ թատերական անուն հանած երկեր, հայտնի է, որ նախ գրված են եղել իբրև վեպ:

Վերջին վիպասաններից Նորդաուի այս հատորը խոսում է Էդմոն դը Կոնգուրի մասին, Անատոլ Ֆրանսի, Մոպասանի, Բարրեսի ու Ֆրանսուա դը Նիոնի: Եվ իր հանած եզրակացությունները վերջնական կետում նպաստավոր չեն դրանցից և ոչ մեկին:

Բոլորովին մի կողմ թողնելով ինքնամոլ, տափակ-հոգի ու շինծու բառերի որսորդ Կոնգուրին ու իր «Joural»-ը, մի-երկու խոսք մյուսների մասին:

Մոպասանի դիտելու պայծառ ընդունակությունը և արտահայտության գրավիչ գեղեցկությունը դուրս է ամեն կասկածից: Բայց ի՞նչ է նրա դիտածը, ի՞նչ է նրա գրվածների մշտական նյութը, և գրեթե միակ նյութը: Սեռական սեր, այն

էլ ընդհանրապես ցած ու հաճախ հիվանդոտ տեսակի: Նրա հերոսների երկար շարքը, երբ առաջիցդ անց ես կացնում, երբ տեսնում ես այն գրական տաղանդն ու ընդունակությունը, որ վատնված է այդ վատուժները նկարելու, ակամա մի տեսակ զայրույթ ես զգում: Մեզ հետաքրքիր չեն, մեզ պետք չեն, մեզ չեն ոգևորում այ́ն մարդիկը ու մարդոց այն կողմը, որ նրանց անասունին է կապում: Մեզ գրավողը, տևական կյանքի իրավունք ունեցողն ու գեղարվեստորեն հետաքրքիրը մարդ-կայինն է միայն. ինչ որ մարդը մարդ է շինում, այսինքն ինչ որ ջոկում ու բարձրացնում է մեզ անասունից:

Մի ուրիշ անպայման մեծ տաղանդ ու մի թարմ գրիչ է Անատոլ Ֆրանսը: Իր մասնագիտությունը՝ երգիծանքը (Jronie) և ի՜նչ գեղարվեստական հմտությամբ է գործածում այդ նուրբ զենքը, որ, ինչպես բոլոր շատ նուրբ ու բարակ զենքերը, երկսայրի է սակայն: Ծաղրելն ու հեգնելը, այն էլ շարունա́կ ու միա́յն ծաղրելն ու հեգնելը, մարդու մեջ անհրաժեշտաբար սպանում է կարեկցությունը. ծաղրողը կամ չունի, կամ հետզ-հետե ստիպված է խեղդելու իր գութը, որպեսզի ավելի սուր ու ավելի անխնա կերպով կոխել կարողանա իր երգիծանքի սառն նշտարակը: Գործիքի այդ սառնությունը քիչ-քիչ հեղինակից անցնում է ընթերցողին, և ընթերցման ավարտումից հետո մի պաղ տպավորություն է մնում մեջդ, չնայելով, որ կարդալիս կարծես քեզ շատ գոհ էիր զգում ու ժպտում: Երգիծանքի թերությունն է դա: Դիտող աչք ու դիտող ականջ ունենալուց առաջ՝ դիտող սիրտ ունեցող մարդիկը ամեն կերպ խույս են տալիս այդ զենքից ու գործ են դնում միայն հումորը, որ երգիծանքի կտրուկությունը չունի գուցե, բայց չունի և նրա սառն թույնը: Թարմ, կենսալից ու կյանքի խորքը դեռ չնայած երիտասարդն է միայն գործածում այդ զենքը, կամ միայն չար մարդիկ: Որ Անատոլը վերջիններից չէ, վկա են գալու իր նոր

գործերը, բայց նրա նախկին երկերը կմնան սառն, որչափ էլ մեծ հաճույքով ժպտենք նրա նրբությանն ու տաղանդին:

Գալով Barrés–ի ու François de Nion–ի այսպես ասված վեպերին, այդտեղ կարելի է գտնել ամեն բան: Դա մայրաքաղաքի ծնունդ ու մայրաքաղաքի համար շինված գրականությունն է: Այդտեղ կա պատմություն, կան լրագրական մանրալուրերից քաղած իրողություններ, կա հասարակական կյանքի պատկեր, թեև շատ միակողմանի, կա զանազան հարցեր ու գիտական թեորիներ, կա սրախոսություն, գուցե և տաղանդ, և՛ հակասություններ, և՛ անբնականություն, և՛ այս բոլորը խառնված իրար առանց ընդհանուր կապի, առանց ներքին միության: Ինչ որ այդ հաստ խառնուրդին մեջ մեկ կողմ է թողնված, դա գեղարվեստն է, մանավանդ խոր գեղարվեստը: Մենք էլ նրանց թողնենք մի կողմ:

III

Ինչպես հայտնի է, բանաստեղծները ամեն տեղ աղմկոտ, չհավան ու մեծ–մեծ փրթող ժողովուրդ են: Այնպես որ «օրինավոր» մարդկանց ընկերության մեջ խիստ մեծ զգուշությունով են ներս թողնում: Երևի այդ է պատճառը, որ Նորդաուն այս անգամ միայն նրանց «երեք իշխաններին» է կանչել. Վերլեն, Մալարմե ու Leon Dierx: Ես այսպես բացատրեմ, դուք հասկացեք ինչպես ուզում եք:

Այս եռապետության երրորդ անձը, ինչպես ընդհանրապես պատմության մեջ բոլոր եռապետությունների երրորդ անունը, մի պատահական անմեղ մարդ է, որ հանգամանքների բերմամբ ընկել է հրապարակ: Ես նույնիսկ չգիտեմ ինչպես կարդամ իր անունը. դա անշուշտ միայն իմ տգիտությունս է ցույց տալիս, մխիթարվում եմ սակայն այն շաբլոն մտածումով, թե գոնե ես միակը չեմ: Ահա՛ ինչպես է սկսում Նորդաուն իր

հոդվածը.

«Ֆրանսայի վաթսուն լիրիկները կանչված էին, իբրև կայսրընտիր, Մալարմեի մահից հետո թափուր մնացած գահին մի գահակալ ընտրելու: Սրանցից տասնևհինգ հոգի, այսինքն՝ ձայների ամենաբարձր թվով, որ մի անվան վրա հավաքվել էր, ընտրեցին Leon Dierx–ին: Ընտրության արդյունքը մի ընդ–հանուր զարմանք եղավ և՛մեծամասնության համար, որով–հետև Dierx –ին չէին ճանաչում, և՛ փոքրամասնության համար, որովհետև Dierx –ին ճանաչում էին»:

Բայց այս մի քանի տողերի մեջ ուրիշ շատ ավելի հե–տաքրքիր ու բազմիմաստ բաներ կան թաքնված, և մարդ բո–լորովին մոռանում է Dierx–ին, որ ինչպես երևում է մի խի՛ստ արտասովոր քաղցրահնչյուն բառախաղաց է, ու մի խի՛ստ սովորական բանաստեղծ:

Այդ կտորը կարդացողի համար պարզ է լինելու իմիջիայլոց, թե ինչպե՞ս մի Վերլեն կամ Մալարմե դարձել են իշխան: Չէ՞ որ ասված է, «ամեն ժողովուրդ իր իշխանին է արժանի»:

Վերլենը: Որպեսզի առողջ գլուխս ավետարանի տակ չդնեմ, Վերլենի մասին բոլոր հաջորդ տողերը, այլև բոլոր բառերը քաղում եմ Նորդաուի հոդվածից: Ով կռիվ ունի, թո՛ղ գնա նրա հետ կռվելու:

Նախ մա՛րդը. ախտավոր, հարբեցող, ստորին կրքերի ձեռքը գերի ընկած մի թուլամիտ էակ, աղքատ, թափառաշրջիկ ու մեկուսի, որ ունի իր արցունքի, խղճի խայթի ու սթափման վայրկյանները: Մի միստիկ, որի մշուշոտ ու երազկոտ գի–տակցությունը աստվածն ու սուրբերն են ողողում, և որը ընդհանրապես առած իրան շատ լավ է զգում:

Ահա և գործը. անկապ խոսքերի ու խառնակ պատկերների մի խճողում, բացակայում որոշ մտքի ու մտածության: Խղճա–հարության անմխիթար վայրկյաններին ստորության ու

ոչնչության զգացումի արցունքից գոյացած մի քանի մարգրիտ: Ամենալավերը երեք-չորս հատ, ոչ ավելի, բայց որոնց մեր դարը տալու է հաջորդ դարերին, իբրև թանգարանում պահ-վելիք թանկագին գոհարներ:

Անշո՛ւշտ, մի բանաստեղծի համար քիչ չէ դա, բայց մի իշխանի՞ համար: Է՛, չէ՞ որ մեր դեմոկրատ դարում շատ ավելի աղքատ իշխաններ ենք ճանաչում:

Իսկ ինչ վերաբերում է Մալարմեին, թե՛ իր իշխանությունը և թե՛ իր բանաստեղծությունը, ce nést que pour rire.

Նա հայտնի էր իբրև մեծ բանաստեղծ, երբ դեռ ոչինչ չէր տպած, որ իհարկե ոչի՛նչ, բայց երբ դեռ ոչինչ գրա՛ծ էլ չէր: Նա մինչև անգամ զարմանում էր, որ մարդիկ ա՛յդ աստիճան հասարականում են, գրում են ու տպում, թեև դա արգելք չեղավ, իհարկե, որ ինքն էլ տպի իր ցնդի-փնթի ոտանավորները և «տակից-գլխից դուրս տված» արձակները: Չակերտների մեջ գրածս իր գրքի անունն է (Divagations), ի՛ր դրած և ո՛չ իբրև կատակ, այնպես որ կարծեմ մեկնությունները ավելորդ են: Կարգին մտածելը խուժանին է վայել, հասկանալի լինելը տափակ գլուխներին, ընտրյալները զառանցում են միայն ու բերնին եկածը «դուրս տալիս»: Եվ նա քիթը բռնած քամի-ներին՝ դուրս է տալիս և հպարտանում, երբ իր ասածը հա-սարակ մահկանացուները չեն հասկանում: Արդեն բոլոր դարերի ընկնավորները, լինին մեհենական, թե ոչ, նույն սիստեմն են ունեցել խոսելու ու նույն հպարտությունը իրանց աստվածային բացառիկության:

IV

Ամեն ժամանակ իր գրական գերիշխող ձևն ունի, արդյունք օրվա տնտեսական-հանրային պայմանների ու մտավոր ուղղության: Մեր ժամանակի ձևը դրաման է: Գեր-

ման լեզուներով խոսող ժողովուրդների մեջ ավելի վաղ է կատարվել այդ տիրապետությունը և ավելի կտրուկ: Հիմի էլ, այսպես մի տասնյակ տարի է, սկսած է նույնը Ֆրանսայում, թեև քիչ տատամսոտ ու խարխափելով կարծես: Դեռ չի խոսում իշխողի լեզվով և չունի դեռ իշխողի հեղինակությունը, բայց ունի հավակնությունը և հրամայական ժեստեր անում է արդեն:

Թվով քիչ չեն դրամայի արդի զինվորները, բայց ինչպես միշտ, «շատերն են կանչված ու քիչերը ընտրված»: Դրանց մեծ մասը հին կարգերով են վարժված ու հին զենքերով զինված, Դոնեի ու Հերվիոյի նման, բայց կան և նոր խիզախներ, «նոր հավեր, որոնք երկաթե ձվեր են ուզում ածեն», ինչպես առածն է ասում, սրանից է Բրիո (Brieux), Գյուրել, այլև Միրբո իր «Վատ հովիվներովը»:

Paul Hervie և Maurice Donnay այն վարքագիր հեղինակներից են, որոնք կոչում են զգում գրելու, անշուշտ ոչ «Հարանց վարքը», այլ դժբախտաբար «որդոցը», իրանց ժամանակինը: Նրանց ջանքն է, բեմ հանեն փարիզյան վարքն ու բարքը, այն էլ միայն մի որոշ շրջանի: Իրանց նյութը գրեթե բացառաբար ամուսնական անհավատարմության շուրջն է դառնում, երբեմն զուտ, երբեմն էլ բարոյախոսական քարոզներով համեմած, որ իհարկե ավելի դժվարամարս է դարձնում: Գործողության տեղը՝ միշտ փարիզյան սալոնը: Իսկ հերոսները, ա՜հ, ի՜նչ հերոսներ, կոմս, մարքիզ, երեցփոխան, դրամատեր, մինիս–տր, բարձրագույն պաշտոնյաներ, մի խոսքով բոլոր խո–շոր կենդանիները՝ մորթուց դատելով: Իսկ նե՞րսը. խե՜ղճ Ֆրանսա, եթե հավատանք այդ հարգելի վարքագիրներին, ֆրանսական վերին շրջաններում բոլորն էլ ցածհոգի, աղտոտ մարդիկ են, ո՛չ մի սրբություն չճանաչող, ո՛չ մի մարդկային արժանավորության գին չտվող, բացի քաղաքավար ձևերից

ու կեղևից, որոնց միակ ձգտումը փողն է, իսկ կյանքի նպա-տակակետը՝ կանանց ներքին շրջազգեստը:

Սա գրական այն ժանրն է (roman rose), որի վիպասանական ձևը ողողում է գրավաճառանոցների ցուցափեղկերը և «բարձր շրջանի» ընթերցանության նյութն է կազմում (Gip, Lavedan, Hermand):

Մասնավորապես Հերվիո ու Դոնե մեծ հաջողություն են վայելում փարիզյան բեմի վրա: Հաջողության գլխավոր պատճառները արտաքին են: Նախ՝ առատ շաղ տված կատակներն ու սրախոսությունները, որոնց մի բավական մեծ մասը շատ ցած տեսակի ապրանք է սակայն, երկրորդ արժանիքը՝ լեզուն ու ոճը՝ թեթև, մարգարտահեռ, կենդանի, իսկ դա շատ գնահատված բան է Ֆրանսայում, ուր մեծ կարևորություն են տալիս երաժշտականության. մոռանալու չէ, որ կլասիկները խաղալիս ավելի երգում են, քան խոսում: Եվ վերջապես երրորդն էլ այն, որ դրանք շնորհք ունեցող մարդիկ են, օգտվում են բոլոր գրական ու բեմական միջոց-ներից և մեջեմեջ էլ տալիս են իսկապես ցնծող ու սիրուն տեսարաններ:

Գալով թերություններին՝ անճիշտ ու խեղաթյուրված է այդ վարքագիրների նկարած վարքը. Փարիզի սալոնաբնակները ո՛չ այդ տեսակ ապուշ են, ո՛չ այդ տեսակ հրեշ: Տկար ու շինծու է նույնպես դրանց դուրս բերած մարդկանց հոգեկան աշխարհը, այլև խախուտ ու թաց ամբողջ գրվածքի շենքը:

V

Մեզ համար ավելի հետաքրքիր են նորերը, նոր հովերը:

Ամենից տարօրինակ Ֆրանսուա դը Գյուրելն է:

Տարօրինակ ու մի տեսակ հնարովի իր ընտրած նյութերը, որոնց ազնվականության ծակերից երևում է բացառիկ լինելու

սնափառությունը: Ինքը դը Գյուրել ազնվական է:

Տարօրինակ է ու անշնորհք իր նյութերը մշակելու եղանակը: Բոլոր գրությունները կարծես բռնի ու զոռով են ստեղծված, բայց երբ գիրքը մի անգամ կա, մնացածը նկարված է վարժ ու վարպետի ձեռքով:

Տարօրինակ ու չգիտես ո՞ր աշխարհից են եկած նրա մարդիկը. ո՛չ արյուն ունեն, ո՛չ ոսկոր:

Տարօրինակ է ընթերցողի կրած տպավորությունը, նրա գրածները կարդալիս շարունակ մտածում ես, որ սարքած բան է այդ բոլորը, ու կեղծ, բայց և այնպես զգում ես, որ տակը մի բան կա, ինչ-որ կարծես մի արժեքավոր բան: Դը Գյուրել բանաստեղծ է:

Տարօրինակ է վերջապես իր երկերի բախտը, որոնք մեկը մյուսի հետևից ընկնում են բեմ հանելիս, բայց ընկնում են «պատվով»:

Բեմին դիմացավ «Նոր կուռքը», որ համեմատաբար ավելի «այս աշխարհից» է ու ավելի էլ բեմական: Նյութը երկու հավիտենական ախոյաններն են՝ կրոնն ու գիտությունը:

«Գիտությունը շինել ենք մի կուռք, որը սակայն սնանկ է ինքը ու մեր հոգու հարցերին ու պահանջներին բավականություն տալ չէ կարող. ճշմարիտ աստվածը կրոնքն է», ահա միտքը երկու խոսքով: Դը Գյուրել ֆրանսացի է ու ազնվական, հետևաբար կաթոլիկ, և այդ կաթոլիկ տգիտության աչքովն է նայում գիտությանը:

Շատ ավելի բեղմնավոր, շատ ավելի «մոդեռն» ու շատ ավելի հռչակավոր է Բրիոն, որի հռչակը սակայն, որ չէ ծնում ո՛չ հեղինակի գեղարվեստական մեծությունից, ո՛չ գրվածքի ուժից, ո՛չ էլ հոգեբանական խորությունից, այլ ամենից առաջ որովհետև ժամանակի էտիկետը ունի իր վրա ու զբաղվում է օրվա հարցերով:

Դրամայի դրոշակները արդի եվրոպական գրականության մեջ «օրվա չարիքը» քրքրողներն են, որոնք գեղարվեստի ու գիտության վերջին խոսքն են ուզում ասեն միաժամանակ: Եվ ճիշտ դրա համար էլ ոչինչ չեն ասում:

Նրանց երգը գեղարվեստական է կա՛մ իր արտաքինովը միայն, կա՛մ, այսպես ասած՝ պատահաբար, գրչից դուրս է պրծել մի խոր ու իրական գիծ, մի ճշմարիտ մարդ, մի ազդող տեսարան. իսկ էակա՛նը այն հարցն է, հանրային այս կամ այն երևույթը, որ հեղինակը ուզում է լուսաբանե ու քննադատե: Ուրիշ խոսքով՝ ժուռնալիստներ են դրանք ու հրապարակախոսներ, և մեծ մասով շա՛տ վայրիվերո, որոնք սխալմամբ մտել են գեղարվեստի դռնեն ներս, իսկ լավագույն դեպքում՝ ստեղծագործող տաղանդով օժտված մարդիկ, որ ընկել են հասարակական գիտությունների պարտեզը ու մի բան գողացած ուզում են դուրս գան, բայց ցանկի մացառների մեջ խճճված պատռտում են ու քրքրում իրանց էլ, իրանց գեղարվեստն էլ ու այն մի կտոր գողունի գիտությունն էլ:

Բրիոն այս վերջին տեսակի ներկայացուցիչն է, գուցե և լավագույն ներկայացուցիչը: Բայց ո՛չ լավը կօգնե այդտեղ, ո՛չ լավագույնը, որովհետև գործը ինքն է հիվանդ: Գեղարվեստական երկով կատարված ուսումնասիրությունը, վերլուծությունն ու քննադատությունը անհրաժեշտորեն միակողմանի է, նեղ ու ծուռ փաստերը խեղաթյուրված, պատճառները թերի, որովհետև նա անկարող է երևույթի բոլոր կողմերը և բոլոր հարցերը մեջ քաշելու ու անխուսափելի կերպով ստիպված է ամբողջ հարցը այս կամ այն անհատի բախտին կապելու, իսկ օրենքներն ու հանրային երևույթները անհատի հետ գործ չունեն: Խոշոր հարցերը ճմլվում են, ընդհանուր շարժումը կծկվում, հանրային աղետը գալիս կենտրոնանում է մի քանի մարդկանց գլխին: Գեղարվեստը ուրիշ հնար

չունի, եթե ուզում է կարդացվի, եթե ուզում է ազդե: Բայց դրածը դուրս է գալի սուտ:

Նկարել կյանքը իր հոսանքներով ու շարժումներով, պատկերել նրա կռիվը, տառապանքը, պրկումները, հաղթանակը, տալ մարդու հոգին, իր հույսը, երազները, անկումը, ձգտումը, պայքարը – մի խոսքով ներկայացնել ինչ որ մարդն է ու մարդկայինը, որ գեղարվեստի գործն է ու միակ գործը: Բայց մեկնություններ տալ, քննադատել, ապացուցանել, պարսավել ու քարոզել գիտական այսինչ խնդիրն ու թեորին, տնտեսական կամ քաղաքական այնինչ հարցը, գրությունը, ուղղությունը, դա գեղարվեստի գործը չէ: Իսկ երբ բռնի նրա վիզն եք փաթաթում, դառնում է կատաղած մեղու, որ իր վրեժն է ուզում, սպառնում է թե իրան և թե իր վրա հարձակվող հարցը:

Ահա այսպիսի մեղվական մի վրեժխնդրություն է, որ հանում է գեղարվեստը «կապիտալիզմից» Միրբոյի հայտնի դրամայում՝ Les mauvais berders: Ինչ աշակերտական ու հաստագլուխ կապիտալիստներ են այդ երեք մեծ գործարանատերերը, և ի՛նչ տկար ֆրազներով լեցված մի լիրիկ միամիտն է այդ Ժան Ռուլը, որ սոցիալիզմն է ճառում, և վերջապես ի՞նչ շինծու կապեր, ինչպե՞ս անիրական ու անճիշտ՝ մեր աչքի առաջ կատարվող այդ գործողությունը: Երևակայեցե՛ք մեկը, որ այդ գիրքը կարդա ու դրանով հասկանա ու բացատրե կապիտալի ու բանվորի մաքառման պատճառները, երևույթը, հետևանքն ու նշանակությունը, մի այդ աստիճանի լուրջ, բարդ, խոր ու ահագին նշանակություն ունեցող սոցիալ-տնտեսական պայքարի ինչությունը: Արջի ծառայություն է սա, որ մատուցվում է սոցիալիզմին, իսկ դրա հետ էլ ծռմռվում է ու տափակում գեղարվեստը, չնայելով Միրբոյի ուժեղ ու խորազգաց տաղանդին:

VI

Մի դեմք էլ, և հրաժեշտ առնենք ֆրանսական դրամայից:

Ռոստանի (Rostand) մասին է խոսքս, որ վերը հիշված ուղղությունների ու մարդկանց հետ ո՛չ մի գործ չունի, և եթե ուզում եք՝ ո՛չ մի ուղղության և ո՛չ մի մարդու հետ գործ չունի: Հենց դրա մեջն է նրա հրապույրը:

Հեքիաթի բանաստեղծն է նա, և իր երկերն էլ հեքիաթի թարմությունը. միամտությունը, զվարթությունն ու առողջությունն ունեն: Խոր միտք, կյանքի մարդիկ, իրական կյանք այդտեղ փնտրելու իրավունք չունենք, բայց դա իհարկե չի նշանակում, որ նրա աշխատությունների մեջ դրանց ամենևին չենք պատահի:

Ահագին հաջողություն ունեցավ նրա Cyrano de Bergerac–ը: Ֆրանսացին սիրեց սաստիկ. սիրե՛ց, որովհետև իդեալական ֆրանսացին կար մեջը, բո՛ւն ֆրանսացին, ֆրանգը: Մի դյուրագրգիռ սուրի–մարդ, մի հանդուգն սուր–լեզու, մի տկարի պաշտպան ասպետ ու մի գալան բանաստեղծ:

Փոքր իդեալ չէ, ինչպես տեսնում եք, մանավանդ մեր այս եսական ու դրական դարում, ուր սուր լեզուն շատ թշնամի է սուրի մարդուն, ուր ասպետները իրանց են միայն պաշտպանում, իսկ գալանի հոգում ամեն բան գուցե կա, բացի բանաստեղծությունից:

VII

Եթե հիմա մի հայացք գցենք հետ վերը հիշած մարդկանց ու գործերին, կգտնենք և՛ տաղանդ, և՛ սրություն ու երգիծանք, և՛ կյանքի պատկերներ, և՛ բանաստեղծական ճիգեր, և՛ դրամաներ, որ մտածել են տալիս, և՛ ոճ, և՛ լեզու, միայն չենք գտնի ապրո՛ղ, տևո՛ղ, խո՛ր երկեր:

Այդ բոլորը մի տեսակ հոսանքի երեսին է լողում, և մենք միայն արևի տակ ցոլցլան այդ մակերեսն ենք տեսնում ու իր ծփանքը, մեր առաջ չի բացվում նրա տակի եռքը, թավալքը, հոսանքի բուն պղտորությունը ու նրա քշած-վարած բեկորներն ու ժայռերը:

Տեսնում ենք շատ մարդիկ, շատ երեսներ, շատ վարք ու բարք, շատ նիստ ու կաց. շատ քիչ ենք տեսնում մարդը, մարդու հոգին, և այն քիչն էլ, որ տեսնում ենք դժբախտաբար կամ կեղծած է, կամ շատ ցածն է առած՝ անասունի դրացին:

Այս տեսակետից դեռ խիստ թարմ է ու ահագին նատուրալիզմի ազդեցությունը, որքան էլ հակազդը զարթած լինի արդեն:

Այսպիսով՝ վերջին տարիների ֆրանսական գրականությունը տվել է մեզ սիրո՛ւն կարդացվող գրքեր, երբեմն նաև սիրո՛վ կարդացվող գրքեր, բայց չէ տվել սրտո՛վ կարդացվող գիրքը:

VIII

Նորդաուի այս հատորը ո՛չ ամբողջական մի գործ է, ո՛չ էլ լրիվ. շատ աչքի ընկնող հեղինակների մասին խոսք չկա, եղածների էլ միայն մի քանի երկերն են աչքի առնված: Բայց այդ բոլորը պահանջելու իրավունք էլ չունենք. զանազան ժամանակ գրած քննադատական ցրիվ հոդվածներ են դրանք, որոնց հավաքել է վերջը ու դրել մի շապիկի տակ:

Այդ լրագրականությունը զգալի է ամեն կտորի մեջ. մեկ, թե՞ երկուսն են միայն քիչ ավելի ձույլ ու ավարտ: Տեղ-տեղ խառնակ է նյութը, հաճախ երկար, երբեմն կողմնակի հարցը տիրապետող, իսկ երբ այդ կողմնակի հարցն էլ մութ է ու քիչ հետաքրքիր՝ հարվածը դառնում է ձիգ, եթե ոչ ձանձրալի:

Սակայն որքան պատահական լինեն այդ հոդվածները,

որքան և անավարտ, բայց և այնպես տալիս են տեղի ու ժամանակի ոգին, և կարևորն էլ այդ է:

Ուշադրության արժանի են նաև հատվածների մեջ այս կամ այն կողմ նետած գեղարվեստական տեսություններն ու սկզբունքները, մանավանդ մեր ընթերցողի համար: Գեղարվեստականի այդ ըմբռնումը ու հայացքները որքան էլ պարզ ու ինքնին հասկանալի լինեն բուն գեղարվեստագետի, բուն գրագետի համար, մեզնից շատերին սակայն օտարոտի են թվալու, և հենց այդ պատճառով, որ ճիշտ հակառակն է պնդված ու փառաբանված մեր գրական հրապարակի վրա, ուր դժբախտաբար անդրջրհեղեղյան հայացքները և շաբլոն ֆրազները թագավորում են դեռ կոկոզավիզ, ինչպես ուրիշ շատ բաների, այնպես էլ մասնավորապես գրականության նկատմամբ:

Եվ ինչ որ ամենից ավելի ինձ դուր է գալիս այդ գրքի մեջ, դա հեղինակի ունեցած բարձր ըմբռնումն է գեղարվեստի, որ գրեթե ամեն էջից զգացվում է, նրա այն բա՛րձր չափը, որով չափում է քննադատելի անձերն ու երկերը, բա՛րձր ու բուն գեղարվեստակա՛ն չափը:

Տեսնում ես, որ մարդն է որոնում նա ամեն տեղ, մանավանդ առողջ մարդը: Մարդու մեջ էլ մարդկայինը, բայց չկեղծած, չծռած, ճշմարիտ մարդկայինը, և մարդկայինի մեջն էլ վերի՛ն մարդկայինը:

ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐՈՒ ԴԵՐԸ

ԻՆՉ Է ԳԻՐՔԸ

Ա Անժամանակ զբաղում

«Ինչ ժամանակ է հիմա գրական հարցերու: Պերճանք է ու շռայլություն գրականությունը ինքը, և շվայտություն մըն է ուժ ու ժամանակ վատնելը այդ կարգի պարապ խնդիրներու վրա, երբ մեր առջևը ցցված են մեր ժողովրդի հալածանքն ու ձուլումը, մեր գոյության ու մեր ոչնչացման դաժան հարցերը»:

Այսպես կմտածե հայ մարդը ակամա, երբ գրական երկի մը կամ գրական ուսումնասիրության մը համար գրիչ վերցնել կուզե: Եվ շատ բնական է անշուշտ այդ մտածումն ու տրամադրությունը մեր արդի պայմաններուն մեջ ապրող հայուն համար: Բայց շատ բնական է նաև հաջորդ քայլը, երբ այդ բոլորը մտածելեն ու ըսելեն ետքը՝ նորեն կվերցնենք գրիչը մեր գեղարվեստական երկը գրելու համար, որ կառուցել կցանկանք, վերլուծելու համար մեր գիտական նյութը, որ մշակել կցանկանք:

Որովհետև՝ կապրի կյանքը անընդհատ իր բոլոր կողմերով և կպահանջե, որ դուն ալ ապրիս ու աշխատիս կյանքի բոլոր կողմերով: Ինչպես որ անհատը չի կրնար չուտել, չմտածել ու չհուզվիլ՝ պատերազմ ըլլա թե խաղաղություն, սպառնալիքի տակ ըլլա թե հալածանքի, այդպես ալ ժողովուրդները չեն կրնար թողնել ու անտեսել իրենց ֆիզիկական ու հոգեկան բազմադիմի պահանջները՝ ինչ պայմաններու տակ ալ որ գտնվին: Անշուշտ երբեմն ավելի թափով կքալե կյանքի այս ու այն կողմը, երբեմն կաղ ու ընկճված: Երբեմն կանգ կառնե զարնելե մարդուս սիրտն անգամ, բայց վայրկյան մը միայն:

Ապրող ու ապրիլ ուզող ժողովուրդի մը համար անիմաստ խոսք է բոլորովին, թե «Ի՞նչ ժամանակն է հիմա գրական աշխատանքի», և մասնավորապես մե՛ր դիրքը և մե՛ր պատմությունը ունեցող ժողովուրդի մը համար: «Ժամանակի» ու «անժամանակի» նրբազգացություններն են գուցե իսկական շռայլությունը մեզի համար, որուն վրա իրավունք չունինք ժամանակ կորսնցնելու: Այդպես կսորվեցնե մեզի գոնե մեր հայ պատմությունը:

Հայուն համար ի՞նչ գրականության ժամանակ էր հինգերորդ դարը: Սասանյաններուն ամենեն փրփրած օրերուն. մեր պետությունը քայքայված, վերջն ալ կործանված: Ժողովուրդը ենթակա բուռն քաղաքական ու կրոնական հալածանքներու, երբ մեկ կողմեն մեր աշխարհը կդառնար ավեր ու անտեր, մինչ մեր նախարարներն ու հոգևորականությունը, այսինքն՝ այն օրերու մտավորական ու ղեկավար մարդիկը, կենթարկվեին աքսորի ու մաշումի պարսկական անապատներուն ու բերդերուն մեջ՝ հուսահատ ու կտրիճ դիմադրութենե ետքը:

Մինչև հինգերորդ դարը հայ պետությունն ու ազգությունը դեռ երբեք չէր գտնված ոչնչացման այս աստիճանի մեծ սպառնալիքի մը տակ: Եվ ահա՛ ճիշտ այդ օրերուն է, որ մեկ կողմեն կողբա Խորենացին իր նշանավոր «Ողբը», մյուս կողմեն կհորինե ավելի ևս նշանավոր դյուցազներգությունը ժողովրդական վեպերեն քաղելով, որուն անունը կդնե «Հայոց պատմություն»: Եղիշե վարդապետը գրի կառնե իր յոթը արարով դրաման, որուն անունն է «Վարդանանց պատերազմին պատմությունը»: Եվ այդ դարուն է, այդ երկու մեծ գրքերեն քիչ մը առաջ կամ քիչ մը ետքը, որ Եզնիկ կվերլուծե մարդկային հավատալիքները: Ուրիշներ ալ հույն փիլիսոփաները կթարգմանեն, պատմական երկեր կշարադրեն, կերգեն տաղեր ու շարականներ, կհորի-

նեն քերականություններ ու քերթողական արվեստի ու-սումնասիրություններ, այլև ճառ, քարոզ ու մեկնություն, բազմակողմանի գրական հարցեր, ամբողջ նոր ու ընդարձակ գրականություն մը, որ գրաբարի «ոսկեդարը» կհամարենք հիմա:

Եվ ինչո՞ւ համար է այս բոլոր «անժամանակ» աշխատանքը: Հիմնապես մեկ նպատակի մը համար. բարձրացնել ու զորացնել ազգային դարձած քրիստոնեական կրոնը, բարձրացնել ազգային միտքն ու գիտակցությունը և նոր ուժ տալ ազգային դիմադրության:

Այդպես ալ՝ ի՞նչ ժամանակ էր գրական ստեղծագործության թաթարական խաժամուժի հեղեղներու շրջանին, ԺԱ-են մինչև ԺԳ դարերու ընթացքին, որ սրբեց ու քանդեց նորեն արմատ նետած հայ անկախություններն ու քաղաքականությունը, որ կիսովին ցրվեց ու սպառեց մեր ժողովուրդը և ոչնչացուց մեր ազնվականությունը: Ճիշտ այդ դարերուն է սակայն, որ փախստական դեպի արևմուտքի սահմանները, մեկը ամ-բացած ծովքի դղյակը, մյուսը Հռոմկլայի բերդը, երրորդը Լամբրոնի անառիկ ամրություններու ետին, կգրեն, կերգեն ու կհորինեն մեր փախստական մտավորականները, մեր կաթողիկոսները, մագիստրոսները, իմաստասերները: Մինչ հայրենի հողեն չբաժնվողները կկծկտին լեռներուն ծերպերը, սարերուն խորքերը, վանքի մը հովանիին տակ, կգրեն, կվիճին, կսորվեցնեն ու կայրվին իրենք իրենց հոգիներուն մեջ՝ Նարեկացիեն ու Լաստիվերտցիեն սկսած մինչև Գոշն ու Երզնկացին:

Թաթարական լուծի վատթարագույն դարերը մեր գրա-բարի երկրորդ ծաղկումն է՝ հայ հույսը, հայ լույսը, հայու հավատն ու ոգին վառ պահելու բուռն տենչանքով:

Իսկ Լենկթեմուրեն սկսած և ամբողջ թուրք-պարսկական

անվերջ պատերազմներու ընթացքին, որոնք մեր հայրենիքի ո՛չ մեկ անկյունը շեն չթողին, ի՞նչ ժամանակ էր երգի ու բանաստեղծության: Բայց այդ մռայլ ԺԵ և ԺԶ դարերուն է, որ մեր աշխարհիկ նոր բանաստեղծությունը կվերընձյուղե. Նաղաշ, Կոստանդին, Թլկուրանցի, Աղթամարցի և դեռ այնքան ուրիշներ ավելի երկրորդական կամ նվազ հայտնի: Այդ բոլոր մարդիկը գրեր են մեծ մասով երկու հալածանքի ու երկու ավերածության մեջտեղը, երբեմն այդ անծայր աղետնևրու անմիջական ճնշման տակ իրենց նեղությունը, իրենց դժգոհանքը երգելու համար: Բայց ավելի հաճախ և ավելի սովորականը փախստականներ են, բոլորն ալ շուրջի ծանր իրականութենեն, որոնք փոխարինում ու մխիթարանք կփնտրեն անձնական ապրումներու ու վայելքի մեջ:

Քաղաքական ճնշման և քնարական զարթոնքի ներքին բնական կապ մը անսովոր երևույթ չէ ժողովուրդներու պատմության մեջ:

«Անժամանակ» աշխատավոր մըն էր և՛ Մխիթար Սեբաս-տացին, որ իր խելքի քանի մը հետևորդներու հետ կդեգերի Հոնիականի ու Ադրիականի եզերքները ԺԸ դարուն սկիզբը՝ ապահով անկյուն մը գտնելու համար, բույն մը հյուսելու համար հայ գրականության ու հայ գրքին, հեռո՛ւ իր հայրենի հողերեն, ուր մեռած է ամեն շարժում, հեռո՛ւ իր ժողովուրդեն, որ կտքա ցրիվ ու տրորված, հանգստի խոր շունչ մը քաշելու անկարող:

Վարդապետը կծախե նույնիսկ իր հավատքը, և Սուրբ Ղազարի կղզիին մեջ ամբողջ դար մը իր աշակերտները կգրեն ու կթարգմանեն հին ու նոր գեղարվեստական ու պատմական երկեր՝ Կիկերոն, Հոմերոս ու Վիրգիլիոս: Ի՞նչ ժամանակն էր: Ու կշարադրեն աշխարհագրություն, քերակա-նություն, բառարաններ, կվերակենդանացնեն հայ լեզուն, որ

աղճատեր ու քայքայեր էին ունիթորները: Եվ մեր գրաբար գրականությունը կունենար իր վերջին ծաղկումը:

Եվ վերջապես ինչ երևելի ժամանակ մըն էր հայու ԺԹ դարը գրական զարգացման համար, երբ հազիվ քիչիկ մը օրենքի ստվերը տեսած, քիչիկ մը եվրոպական շփում, քիչիկ մըն ալ Մխիթարի այդ «անժամանակ» գործին ազդեցությունը, մեկ անգամեն կտրուկ կերպով սկսավ գրական հարցերու տարափ մը և ուժեղ գաղութային գրականություն մը երկու ձյուղերով իրարու զուգահեռ և իրարու զուգընթաց: Ո՛չ պատերազմներն են պակաս եղեր մեր հողերուն վրա ու մեր շուրջը, ո՛չ ճնշումներն ու սիսթեմատիկ հալածանքները, ո՛չ բանտ, աքսոր ու կախաղաններ, ո՛չ տնտեսական ճնշում, գաղթ ու պանդխտություն:

Բայց այդ բոլորին հյուսված, այդ բոլորեն անբաժան, ամեն դադարի բռնկելով, ամեն փոթորկի վայրկյան մը մարելով, եղեր են միշտ հրապարակի վրա գրական խնդիրները և այդ համառ հայ գրականությունը:

Եթե հայ ժողովուրդը սպասեր գրականության համար հանգիստ ու հարմար ժամանակներու, մենք հիմա գրակա–նություն չէինք ունենար: Եվ եթե այսօր սկսինք «շռայլություն» նկատել գրականությունը և իբրև «պերճանք» մը համարել մյուս գեղարվեստներն ու գիտությունները մեզի համար, վաղը կմնանք տկլոր ու զուրկ ամեն ստեղծագործումե, քանի մը աստիճան կիջնենք վար քաղաքակրթության սանդուղեն:

Ժամանակը ոչ մեկ ինքնարդարացում չի ընդունիր և ո՛չ մեկ բացատրություն անոր գլուխը չի մտներ: Այն միայն գործ կպահանջե և հաջողիլ. իսկ հաջողելու համար անընդհատ աշխատանք է պետք, կամք ու հարատևություն: Ատոր հա–մար է, որ մեր նոր երիտասարդությունը իր առողջ բնազդով կհետևի մեր դարավոր պատմության բռնած գծին, մեր շատ

չար ու բարի տեսած ժողովուրդի ներքին բուռն պահանջին, ստեղծելու, բարձրանալու, ազնվանալու: Եվ ան կգրե, կսորվի կստեղծե ու կզբաղի նաև գրական հարցերով և՛ տարագրության ճամփուն վրա, և՛ պանդխտության կայան-ներուն մեջ, և՛ դեռ չտեղավորված գաղթականի բոլոր տեսակի զրկանքներուն ընդմեջեն:

Մեր ժողովուրդի վերջին ամենածանր աղետներուն ու տարագրության օրերուն կատարված գեղեցիկ խորհրդանիշ մըն է հետևյալ պատկերը: Հյուծված ու տանջանքի մրուրը խմած հայ կինը, որ իր մատին ծայրովը Տեր Զորի ավազներուն վրա գրել կսորվեցնե իր փոքրիկին:

Բ Որո՞ւ համար է գրականությունը

«Այդ բոլորը աղեկ մեր գրականության համար և մեր գրիչ շարժողներուն համար, բայց ի՞նչ պետք ունի լայն հա-սարակությունը ձեր գրածին ու մրածին: Ի՞նչ կարևորություն կներկայացնեն այդ գրությունները ժողովուրդի մը լայն խա-վերուն համար»:

Այսպես կդատե որոշ մտայնություն մը: Եվ այդպես մտա-ծող մարդը, ինքը գիտակցի թե ոչ, «ուսումնական» ըլլա թե «աշխատավոր», դեռ միշտ կեցած է այն հին հասկացողության վրա, թե գիտությունն ու արվեստը որոշ խումբի մը համար է միայն, որոշ առանձնաշնորհյալներու: Այս կերպ մտածող մարդը դեռ չէ հաշտված ներքնապես նոր դարերու մեծ նորությանը, թե ամեն ինչի հիմքը ժողովուրդն է և ամեն ինչ ժողովուրդի համար: Գուցե նույնիսկ լեզվով ու տեսականորեն ինքն ալ կրկնող մըն է այդ արդիական սկզբունքին, քանի որ սարսափելի ուժ ունի ժամանակի ոգին և մեզի ըսել կուտա հաճախ բաներ, որոնք դեռ չեն դարձած մեր ներքին ըմբռնումը և մեր իսկական համոզումը:

Մանավանդ որ ժողովուրդը, մեր ժամանակներու այդ «նորին մեծությունը», դեռ իրականին մեջ շատ խեղճ և ստորին պայմաններու մեջ կգտնվի թե՛ աշխատանքի, թե՛ ապրուստի, թե՛ կրթության և թե վայելքի տեսակետեն, որով և շատերուն համար «ժողովուրդ» գաղափարը և ժողովրդապետական սկզբունքները դեռ շոշափելի չեն հարկ եղած չափով: Հեգնանքի ու թերահավատության ընդարձակ ասպարեզ կա դեռ: Զարմանալու պատճառ չունինք, եթե այդ տեսակի հոգիներուն մեջ բացարձակ կերպով կամ քիչ մը ծպտված, բայց կտիրե միշտ հին ռեժիմի մտայնությունը, թե «ժողովուրդը» կամ «լայն հասարակությունը» ուրիշ տեսակի արարած մըն է, բարձր մարդուն և անասունին մեջտեղը գտնվող միջին վիճակ մը, որուն համար անպետք ու ավելորդ են մարդկային «վերին շերտերու» կամ «նեղ հասարակության» հնարած ու մտածած բաները:

Կա և ուրիշ խումբ մը, «դրական» մարդիկը, որոնք ընդ-հանրապես արհամարհանք մը կցուցադրեն ամեն բանի դեմ, որ իր վրա «գրական» անունը կկրե, կուզե լայն շերտերեն ըլլա, կուզե նեղ: Գրական մարդը, գրական երկը և գրական հարցերը հավասարապես արհամարհելի են ատոնց հա-մար, իբրև անպետք ու հիմարական բաներ, քանի որ ոսկի չեն ծնիր: Մարդկային է երևույթը. մեր չճանչցած ու չգիտ-ցած բաները բնականաբար գնահատել չենք կրնար, մեր չգնահատած բաներն ալ ավելորդ կհամարենք ամենուն համար և մեր ավելորդ համարած բաներով երբ ուրիշները կզբաղին ու կոգևորվին՝ մեր արգահատանքը կշարժեն կամ մեր բարկությունը: Մութին մեջ վախ կամ անախորժություն զգալը բնական է ամենուն, և այդ զգացումը փարատելու համար, ինչպես հայտնի է, կաղմկենք, կմենախոսենք, քիչ մըն ալ հոխորտալից ձևեր կառնենք: Եվ այդ հոխորտանքն

ու արվեստական բարձր խոսվածքը զգալի է «դրական» մարդոց արհամարհանքին մեջ:

Ավելի բարեմիտները կավելցնեն իբրև չքմեղանք, թե «Ձեր գիտությունները ու գրությունները ժողովուրդը չի հասկնար, չի կրնար հասկնալ: Ասոնց ալ պետք է ըսվի ու ընդգծվի, որ գիտական ու գեղարվեստական երկերուն մեջ, ինչպես և ընդհանրապես ամեն տեսակի հարցերու ուսումնասիրության մեջ, ոչինչ չկա խրթին ու անհասկանալի, մատի վրա համրվող մարդոց միայն ըմբռնելի: Խրթինն ու անհասկանալին անոնց նյութին մեջը չէ, այլ արտահայտության ձևին մեջը: Միևնույն բանը կարելի է ըսել գիտական բարբառով, որը հասկնալու համար կպահանջվի նախնական որոշ պատրաստություն: Նույն բանը կարելի է ըսել չոր ու պարզ ֆորմյուլներով ու մասնագիտական բառերով, որ հասկնալի է միայն բացառիկ ընտրյալներուն: Նույն բանը կարելի է ըսել զանազան ոստումներով, ակնարկներով, գալարումներով ու հազար տեսակ պաճուճանքով, որ անվարժ մարդը ճամփե կհանեն ու կխրտնեցնեն: Եվ վերջապես միևնույն բանը կարելի է արտահայտել պարզ ու առօրյա մարդավարի լեզվով ու ձևով: Խրթինն ու անհասկանալին ոճի հարց է, ո՛չ նյութի:

Անշուշտ, ամեն ընթերցող միևնույն բովանդակությունը չէ, որ կհանե որևէ գիտական կամ գեղարվեստական գրվածքե մը, ինչքան ալ պարզ ու թեթև ըլլա հորինվածքը: Ամեն մարդ նույն խորությամբ ու նույն լայնքով չէ, որ կընդգրկե արծարծված հարցերը, ներկայացված տեղեկությունն ու իրականությունը: Բայց ամեն մարդ ալ բան մը կըմբռնե ու բան մը կհանե գրվածքին մեջեն: Եվ եթե բուռի առաջին հանածները խիստ համեստ ալ ըլլան, հաջորդ բուռերը ավելի հարուստ ավարով դուրս կուգան: Ամեն պարագայի այդ ճիգերեն է, որ կմարզվի միտքը ու կխորանան դատողությունները: Աստված անգամ

վեց օրեն ստեղծեց աշխարհքը քառսեն. և ամեն ըմբռնում աշխարհք մըն է, որ կծնի մեր հոգիի քառսեն: Կամաց-կամաց պետք է զատվին լույսերը մութերեն, ցամաքը ջուրերեն, որ վերջապես ստեղծագործությունը ձև առնե:

Մեծ հանցանք է, երբ «լայն հասարակության» ներարկել կուզենք, թե այս ու այն գիտությունը իրեն համար չէ, իրեն անպետք է ու անհասկնալի, թե գեղարվեստները «նեղ հասարակության» համար են, և գրական երկերն ալ՝ գրագետներու: Այս տեսակի քարոզները մեզի դեպի հին ռեժիմի դասակարգերը կտանի, դեպի դասակարգային չինական պատերը: Մինչդեռ մարդկությունն ու հառաջադիմությունը արյան ու քրտինքի հեղեղներով քանդելու կտքնին այդ հնադարյան պատնեշները և կձգտին ամենուն համար մատչելի դարձնեն և՛ գեղարվեստները, և՛ գիտությունները, և՛ անոնց տված վայելքը, և՛ անոնց տված հոգեկան բարձրացումը: Եվ մենք բոլորս պարտական ենք ամեն հնարավոր միջոցներով դրդելու, արթնցնելու, գործի դնելու ժողովրդի և՛ «նեղ», և «լա՛յն» խավերուն միտքը, վարելու ու բոցավառելու անխտիր ամենուն հոգեկան ու քաղաքակրթական պահանջները և ո՛չ թե «անպետքության» ու «ավելորդության» սուտ քարոզներով օրոր կարդանք աշխատանքի բեռին տակ ճզմված քնկոտ հոգիներուն: Մտքերու այդ սթափումեն, քաղաքակրթական պահանջներու այդ ծարավեն կծնի նաև աշխատանքի բեռին թեթևացումը, որովհետև արթնցնել հեղափոխել ըսել է:

Գ Ընթերցող հասարակություն

Հին ու միջին դարերուն կարդալ գիտնալը և կարդացողներուն թիվը շատ էր սակավ, ժողովուրդի մը շատ փոքր մեկ տոկոսը: Տպագրության գյուտեն սկսած և մանավանդ ժողովրդավար նոր կարգերու ընդհանրացումեն ի վեր, այս

վերջին դարու մը ընթացքին, իբրև հետևանք գիտություններու տարածման, լրագիրներու առաջացման և պարտադիր ուսման, գիր գիտնալը և գիրք կարդալը հասավ չտեսնված թափի ու չափի:

Բայց և այնպես հիմա այս վայրկյանիս ալ մարդկության ահագին մեծամասնությունը զուրկ է գրքե և ընթերցումե: Երկրագնդիս վրա ապրելու երջանկությունը ունեցող մարդ ըսված արարածներուն թիվը մեկ միլիարդ և վեց հարյուր միլիոնի չափ կհաշվեն այսօր: Այդ թվի հազիվ մեկ քառորդը կարդալ գիտե: Նախ՝ բազմաթիվ ցեղեր կան և ամբողջ ժողովուրդներ, որ ո՛չ գիր ունին, ո՛չ գրականություն, թեև հասուն և ընդունակ ժողովուրդներ են արդեն և հաճախ տեր են շատ հետաքրքիր անգիր բանահյուսության մը, ինչպես օրինակ քյուրտերը:

Երկրորդ՝ ժողովուրդներու մեկ մեծ մասը՝ «արևելյան» ըսված ժողովուրդները, որոնք և՛ գիր ունին, և՛ գրականություն, երբեմն նույնիսկ շատ հին, շատ հարուստ ու բազմակողմանի գրականություն, ինչպես օրինակ Չինը, Պարսիկը և մանավանդ Հնդիկը, բայց ուր մինչև հիմա ալ կշարունակվի դեռ ու կտիրե միջնադարյան վիճակը, գիրն ու գիրքը բացառիկներու մենաշնորհն է և ընդհանրապես հոգևորականության սեփականությունը: Բայց նույնիսկ «արևմտյան» երկիրներուն մեջ պակաս չեն դեռ ժողովուրդներ, ուր գիր ու կարդալ գիտնալու դրությունը մեծ տարբերություն մը չունի այդ ասիական երկիրներեն:

Երրորդ՝ հարցը միայն գիր ունենալը և գրել-կարդալ գիտնալը չէ. մինչև անգամ այն «քաղաքակիրթ» պետություններուն մեջ, ուր իրա՛վ որ մտցված է պարտադիր ուսումը և ուր գրեթե բոլորն ալ գրել-կարդալ գիտեն, ատով դեռ չեն դարձած ընթերցող ժողովուրդներ: Ուրիշ բան է կարդալ

գիտնալը և բոլորովին ուրիշ բան է կարդալ ուզենալն ու կարդալ կարողանալը:

Նույնիսկ այդ «քաղաքակիրթ» երկիրներուն մեջ մարդոց ստվար մեծամասնությունը այն աստիճան խեղդված է աշխատանքի տակ, այն աստիճան շատ աշխատություն կպահանջվի իրմեն և այն աստիճան չնչին է իր հացի աշխատանքեն դուրս իրեն մնացած ժամանակը, որ բնավ հնար չունի այդ կարգի բաներու մասին մտածելու: Սակայն միայն բանվորն ու գյուղացին չեն այդ լարված ու անդուլ աշխատանքին տակ տքնողը, նվազ լարված չէ նաև այդ աշխատանքը կազմակերպող, վարող ու շահագործող մասը:

Ամենուն վրա ալ դարուս կնիքը կա, կապիտալի կնիքը. ամենուն աշխատանքն ալ տաժանակիր աշխատանքի կնմանի: Ամենքն ալ հոգնած, լեզունին հոգնութենե դուրս կախված, ամենքն ալ ջղային և ամենքն ալ անդադար, անհանգիստ ու խելակորույս վազքի մը մեջ: Մարդիկ ո՛չ թե կաշխատին ու կարտադրեն ապրելու և վայելել կարողանալու համար, այլ ընդհակառակը, կապրին իմիջիայլոց ու կերպ մը քաշ կուտան կյանքերնին աշխատելու և արտադրել կարողանալու համար:

Մեր դարու տնտեսությունը բռնված է խելագար սպորտով մը, խոշոր թիվերու, խոշոր չափերու սպորտովը: Հին ու միջին դարերուն մարդոց բոլոր հաշիվները ընդհանուր առումով հազիվ կանցնեին տասնավորներեն ու հարյուրակներեն դեպի հազարավորները: Հիմա մենք ո՛չ թե հազարներով ու տասնյակ հազարներով, այլ միլիոններով ու միլիարդներով անգամ չենք կրնար մեր հաշիվները փակել, կշտացնել մեր տենչանքները և մեր ծարավը հագեցնել:

Հին, բարի ժամանակներուն մեջ մեր «անկիրթ» նախահայ-ները կբավականանային իրենց գյուղի, իրենց շրջապատի մարդիկը շահագործելով, իրենց դրացի ժողովուրդներու

աշխատանքը ծծելով: Հիմա մեր «կիրթ» դարուն մեջ, երբ ծովերու միջոցով և շոգիի աշխատանքով բոլոր ցամաքները կապված են իրարու, հիմա մարդիկ կջանան շահագործելու բոլոր ժողովուրդներուն աշխատանքը, կուզեն տիրել աշխարհիս հեռավոր անկյուններեն բոլոր ժողովուրդներու գլխուն և աշխատցնել աշխարհը իրենց հաշվին:

Համաշխարհայի՛ն արդարություն, համաշխարհայի՛ն շուկաներ, համաշխարհայի՛ն կայսրություններ. Լոնտոն, Փարիզ, Պերլին, Նյու-Յորք ուղեղները կաշխատին, և այդ գլուխներու ղեկավարության տակ կաշխատին գործարաններ, նավարաններ, զինարաններ. շատ մը գործարաններու մուխը չի մարիր տարիներով անընդհատ: Մարդիկ կմաշեն ինքզինքնին, իրենց հոգին ու մարմինը, հևիհև կբանեցնեն իրենց աշխատավորները, կքերթեն ուրիշ իրենցմե ավելի փոքր ու տկար ժողովուրդները, որպեսզի ամեն կողմեն ոսկին հոսի իրենց սնտուկները, որպեսզի այդ ոսկիներով նոր, ավելի բարդ մեքենաներ, գործարաններ ու շահագործարաններ բարձրացնեն, որպեսզի նոր ու նոր միլիոններ ու միլիարդներ դիզել կարողանան միևնույն նպատակով, և այսպես անվերջ:

Կատարյալ եռացող ու կախարդական կաթսա մը. ինքն իր մեջ պղպջող, ինքն իր մեջ գալարվող, ինքն իր մեջ տառապող եռք մը, եփ մը մարդկային բանական էակներու: Միջնադարյան երևակայության ստեղծած «Վհուկներու կաթսան», որ հիմա իրականություն ու մարմին է ստացեր հսկայական չափերով և որուն մեջ մարդկային մարմինները, մարդկային հոգիները, մարդկային խիղճերը և ոսկին կհալին, կգալարին, կթավալին ու կեռան երանության խմիչքը պատրաստելու խարդախությամբ:

Ապագայի մարդը, այսինքն մեզմե ավելի մարդկային մարդը զարմանքով ու ապշությամբ ուսումնասիրե պիտի

օր մը մեր արդի այս խելագար, հիվանդ ու անսանձ կիրքը. այս ամեն բան խլելու, ամենքեն հափշտակելու, ամենքը ոտքի տակ տալու, ամենուն զարնելու և ամեն ինչ իր ձեռքին մեջ հավաքելու արդի դիվային մոլուցքը: Մինչդեռ ինչքա՜ն, ինչքա՜ն քիչ բան է հարկավոր և՛ կուշտ ըլլալու, և՛ առողջ, և՛ հանգիստ ունենալու, և՛ հոգեկան թռիչք, և՛ ազատություն, և՛ վայելք. և՛ ամենո՛ւն համար, ամենո՛ւն:

Հիմա մարդիկ կարծես բոլորովին մոռցեր են կյանքի վայելքը, եթե հաշվի չառնենք ամենեն բնազդական ու ամենեն կոպիտ վայելքները: Հիմա մարդիկ կձանչնան միայն վազելու, աքացելու ու իրար ձեռքե խլելու սպորտը, որուն վրա կնային ինչպես գերագույն վայելքի մը վրա, և այդ վայրագ սպորտին անունը դրեր են գործ, աշխատանք:

Հիմա մեր դարը դեռ տաժանակիր աշխատանքի դարն է, ստրուկներու դարը. պատմության առաջին օրերեն եկող կոպտության և ստրկության տիրապետությունը մարդկային ընկերության վրա և ոչ թե խորհող ու ապրող, աշխատող ու վայելող ազատ էակներու դարը. դեռ հեռու է այդ բախտավոր մարդկության արշալույսը: Հիմա հազվագյուտ բացառություն են մեր մեջ այն մարդիկը, որոնք բախտ ունին ու կարելիություն, որոնք կուզեն ու կրնան վայելել բնությունը, ճամփորդությունը, վայելել գեղարվեստները, գիտությունը, վայելել ընկերական կյանքի հանգիստն ու զվարթությունը, ընտանիքի առողջ ու մտերիմ մթնոլորտը, և վերջապես վայելել աշխատանքը: Որովհետև վայելքներուն վայելքն է աշխատանքը, եթե մարդուս վրա բռնի պարտադրված չէ, եթե մարդուս ուժերեն ու պետքերեն վեր չէ, եթե մարդուս բնական հակումներեն դուրս չէ, և եթե իր աշխատանքին բերած արդյունքը ուրիշներու ճանկերուն ու ժանիքներուն համար չէ:

Վաղվան մարդկությունը մեզմե ավելի նվազ հափշտակելու ու տիրելու ծարավի, մեզմե ավելի քիչ մեքենա, և մեզմե ավելի իմաստուն, մեր այս կարճլիկ կյանքը խելացի կերպով ապրելու ու վայելելու համար՝ շատ ավելի մեծ ուշ պիտի դարձնե կյանքի բոլոր նուրբ ու ազնիվ վայելքներուն վրա, բարձր վայելքներու բոլոր զովարար աղբյուրներուն վրա: Եվ բարձր վայելքներու այդ աղբյուրներուն մեջ շատ մեծ ու շատ կարևոր տեղ մը կբռնե ընթերցանությունը: Քանի մարդկությունը բարձրանա՝ մարդիկ այնքան մեծ ծարավով վազեն պիտի գիտություններու ու գեղարվեստներու ետևեն, և ատոր համեմատ ալ մեծնա պիտի օր օրի ընթերցողներուն թիվը և խորանա պիտի ընթերցանության պահանջն ու արժեքը:

Դ Գրքերուն բազմակողմանի արժեքները

Այդ գործի արագությանը նպաստելու համար լավ է, որ մենք ալ մեր կողմեն ջանանք հստակ ու գիտակից դարձնելու մեր մտքին դեմ գրքերու ունեցած բազմակողմանի ու բացառիկ դերը թե՛ անհատական, թե՛ հանրային տեսակետեն:

Ոչ միայն «լայն», այլ նույնիսկ «նեղ» ու «նեղագույն» հասարակության անդամներն անգամ չունին հաճախ ընթերցանության արժեքներուն խոր ու լրիվ ըմբռնումը: Կգիտակցին սովորաբար գրքին արժեքը այս կամ այն կողմեն միայն՝ նայելով ընթերցողի գործին, ստացած կրթության, իր ապրած շրջանակին կամ անոր բոլորովին պատահական դատումին ու մերձեցումին: Ընթերցանության մնացած կողմերուն վրա կա՛մ բնավ չի մտածվիր, կա՛մ ներկա կըլլա հոգիին մեջ պղտոր, ընդհանուր ու կիսովին բնազդական զգացում մը միայն:

Համեմատորեն շատ ավելի դյուրին ու պարզ է գործնական գրական երկի մը դերն ու պետքը ըմբռնելը: Ջուտ գիտական

երկերուն կարևորությունը շատ ավելի քիչեր կհասկնան իսկապես: Իսկ գեղարվեստական գրություններուն դերն ու անհրաժեշտությունը կհասկնան անհամեմատ ավելի քիչերը, և հասկցողներն ալ ո՛չ լրիվ չափով, ո՛չ հարկ եղած խորությամբ ու հարգանքով: Թե՛ զուտ գիտական և թե՛ մանավանդ գեղեցիկ գրականության երկերուն վրա շատ շատերը կնային տեսակ մը խաղի վրա և խաղ ըսելով կհասկնան գլխավորապես ժամանց, քանի որ խաղն ալ չէ ըմբռնված դեռ իր բովանդակ իրական մեծ արժեքով: Խաղերուն անհրաժեշտությունն ու կարևորությունն ալ կխուսափի դեռ շատերու դիտողութենեն, թեև ամենքն ալ գիտեն, որ մանուկը գոնե իր կյանքի առաջին վեց-յոթը տարիներուն ինչ որ կսորվի՝ կսորվի խաղով ու խաղալով, և որ կյանքի ամբողջ ընթացքին խաղը միշտ գոյություն ունի աշխատանքին զուգընթաց:

Մինչդեռ ընթերցանության վրա և գրական ստեղծագործության վրա պետք է լրջորեն խորհիլ և պետք է դիտել գրությունները բոլոր կողմերեն, որ բացահայտ դառնա գրքերուն և ընթերցման անփոխարինելի դերը թե՛ անհատներու և թե՛ ազգերու զարգացման, բարձրացման ու ազնվացման տեսակետեն:

Երբ գրքերուն բազմադիմի արժեքները վերլուծման կուզենք ենթարկել՝ բնական կերպով կզատվին իրարմե գրական երկերու անհատական արժեքները իրենց ունեցած համայնական արժեքներեն, այսինքն՝ անհատ էակներուն տված օգուտեն ու վայելքեն ետքը աչքի կիյնան նաև գրքերու բերած օգուտն ու բարձրացումը ամբողջ ժողովուրդին՝ անհատներու ամբողջ հանրության մը: Թեև պարզ է ինքնին, որ այդ երկուքը՝ անհատն ու հանրությունը, միշտ ու ամեն տեղ սերտ կապեր ունին իրարու հետ, հաճախ պարզապես հյուսված են իրարու, քանի որ ժողովուրդի մը անհատը

մեկ մասնիկն է հանրության և իր վրա ներգործող ամեն ազդեցություն ազդեցություն մըն է ամբողջին համար, ինչ-պես և ամբողջության մը կրած ազդեցությունը վերջապես իրողություն մըն է նաև հանրության մասնիկը կազմող անհատին համար:

Գրքերու անհատական արժեքի տեսակետեն նախ դիտենք ընթերցանության տված օգուտն ու վայելքը, այսինքն գրքի ու ընթերցողի մեջ եղած կապը: Ետքն ալ կանցնինք գրքերու նորեն անհատական արժեքին, բայց հեղինակի տեսակետեն, այսինքն հեղինակի ու ստեղծագործության կապը, վերջապես անցնելու համար գրքի ու գրության համայնական-ազգային արժեքներուն:

Ե Գիրքը ուսում

Գիրքը ընթերցողի կողմեն դիտած քանի մը օգուտ ու արժեք ունի, մեկը մյուսեն պիտանի, մեկը մյուսեն կարևոր: Իր ամենեն առաջին դերը, ամենեն շատ նկատվողը և ընդ-հանրապես դյուրին ըմբռնվողը ուսման և ուսուցման ծառայելու իր կոչումն է:

Գրքերը ըստ էության փոքրիկ տուփեր են ու սնտուկներ, ուր կանոնավոր կերպով դարսված են ու կպահվին մարդկային տեղեկությունները, ուսումնասիրությունները, փորձերը, դիտողությունները, մտածումները, եզրակացու-թյունները, ներքին աշխարհի վերլուծումները, մարդկային հոգեկան ապրումները, մեկ խոսքով՝ մարդու բովանդակ գիտցած, խորհած ու հասկցած բաները: Ընթերցանությունը ամեն բանե առաջ դպրոց է, ուսում ու կրթություն: Միթե դպրոց մը ամբողջ կյանքի համար, անընդհատ, ամեն տեսակի համար, ամենուն համար, ով որ ուզենա օգտվիլ անոր իմաստութենեն և հարմարվող ամեն ճաշակի, ամեն պետքի,

ամեն տեսակի ընդունակության ու հակումներու:

Ուր որ տիրեր է կամ դեռ կտիրե որոշ դասակարգերու ու բռնակալներու տիրապետությունը, և ժողովուրդը դեռ հպատակ մըն է ու ձորտ մը աշխատանքի, բնականաբար այդ տիրողներուն ձեռքը կկեդրոնանա ինչպես ամեն մարդ-կային վայելք ու իրավունք, այնպես ալ արհեստները, գե-ղարվեստները և գիտություններ ունենալու և գործածելու մենաշնորհը: Նյութական հարստություններուն հետ անոնք տեր կդառնան նաև հոգեկան հարստություններուն:

Տարբեր հարց է, որ այդ տիրողները, ինչպես նյութական, այնպես ալ հոգեկան այդ դիզված գանձերը շատ նեղ, շատ միակողմանի, շատ տգետ չափերով ու կերպով կրցած են օգտագործել նույնիսկ իրենց համար: Մինչև հիմա տիրող ու ղեկավարող դասակարգերուն միայն մատչելի մենաշնորհ մըն է եղեր գիրքը, գրականությունն ու գիտությունը: Իզուր չէ անշուշտ, որ Աստված, այսինքն իշխողը, այնպես խստիվ ու խստիվ արգիլեր էր Ադամին, այսինքն հպատակ մարդուն, որ չըլլա թե ուտե «բարիի ու չարի գիտության» թուզեն: Սակայն մարդկային հոգիին մեջ դժբախտաբար ու բարեբախտաբար արթուն է միշտ սատանան, որ արգիլված պտուղները ավելի տենչալի կդարձնե, հոտկե ծնունդ կառնեն ըմբոստացումները ամեն տեսակի հին ու նոր տիրապետողներուն դեմ և ամեն կարգի արգելքներու և սահմանափակության դեմ և այդ ակեն է, որ դուրս կծորին, կհոսին, կգետանան ու կհեղեղին հեղափոխությունները:

Ադամ-Եվայի այդ նշանավոր թուզին պատմությունը հավիտենական պատմությունն է մեկ կողմեն բռնակալության և մյուս կողմեն գիտության ու բարձրացման ձգտող մարդ-կային տենչանքին, թեև ամեն անգամ ալ այդ հռչակավոր թուզեն ճաշակողը զգացեր է միշտ թե իր իմացական, թե

իր գիտական խեղճությունը և նույն թուզին տերևներովը ջանացեր է կերպ մը իր հասողության մերկությունը ծածկելու:

Այսպես թե այնպես, հիմա որ միլիոնավոր Ադամ–Եվաներ, և հետզհետե Ադամ–Եվաներու ավելի ու ավելի միլիոններ, համը առեր են արդեն եդեմական դրախտի «գիտության» թուզին, հիմա արդեն ուղղակի զարմանալի է, որ ժողովուրդի մը հոգեկան ու տնտեսական բարձրացման համար այս աստիճանի սուր ու կարևոր զենք մը, ինչպես է ընթերցանությունը, թողնված է պատահականության ու երեսի վրա:

Միայն համը առած ըլլալը շատ չեչին ու ապարդյուն բան մըն է, պետք է, որ գիտությունը դառնա տևական ու մշտական սնունդ: Եվ ով որ կձգտի ժողովրդական սկզբունքներու իրական հաղթանակին, ով որ կտենչա լայն խավերու բարձրացումը և ավելի բախտավոր տնտեսական վիճակ մը անոնց համար, ով որ կերազե ժողովուրդներու քաղաքական հավասարեցումը և եղբայրացումը, ան պետք է ձգտի ամեն բանե ավելի ժոզովուրդներու հոգեկան մակարդակի բարձրացումին, գիտական ըմբռնումներու խորացումին և զգացական պահանջներու ազնվացմանը: Ժողովուրդը «տեր» հայտարարել և միևնույն ժամանակ պահել ժողովուրդը նույն հին մտավոր ստորին աստիճանին վրա, ետ մնացած ու զուրկ օրվան գիտական հասողութենեն, իմացական թռիչքներեն և հոգեկան պահանջներեն, ո՛չ թե քաղաքական ու տնտեսական թեթևացում կբերե ժողովուրդին, այլ նո՛ր ստրկություն և նո՛ր շահագործում հենց ժողովուրդի անունով և ժողովուրդին մեջեն վեր ցատկած նո՛ր բռնակալներու ձեռքով:

Այս պատճառով ալ ազգերը ինչ չափով որ կհասուննան, այնքան ավելի լուրջ ուշադրություն կդարձնեն դպրոցներու լայնացման ու հանրացման գործին, և այնքան ալ հետզհետե

ավելի ու ավելի կհետաքրքրվին ժողովրդական կրթության բոլոր կողմերովը և բոլոր զենքերովը, որոնց թվին մեջ առաջնակարգ տեղ կբռնե ընթերցանությունը: Եվ հեռու չէ այն օրը, երբ պառլամենտներն ու կառավարությունները իրենք իրենց ձեռքը պիտի ուզեն առնել ժողովուրդներու ընթերցանության գործին կազմակերպումը:

Բոլոր կուսակցությունները մրցին պիտի իրարու հետ այդ ուղղությամբ ամենեն ավելի ջանք թափելու ամեն մեկը իր փարախին մեջ: Պակաս չէ ըլլալու և մասնավոր ձեռնարկություններու և ընկերություններու աշխատանքը, և պետք չէ, որ պակաս ըլլա, քանի որ ամեն տեսակի հոգեկան ու տնտեսական շարժումներու պետականացումը կտանի դեպի անհոգի աշխատանք, դեպի դանդաղաշարժություն ու քարացում, իսկ կուսակցական ջանքերը միշտ ալ ըլլալու են միակողմանի և որոշ գույնի ակնոցներով:

Միաժամանակ ձգտին ու աշխատին պիտի բոլոր ընթերցանությունը տարածելու ու ղեկավարելու հոգերով: Մարմին պիտի առնեն պարբերական դասախոսություններ հասարակության բոլոր խավերուն և անկյուններուն համար ընթերցանության էությունը բացատրելով, ուղիները մատնանշելով և հետաքրքրություն արթնցնելով: Գյուղեգյուղ և ավանեավան շարունակ պիտի երթևեկեն մշտական շրջուն մասնագետ օժանդակներ ամեն տեսակի, կարգի, վիճակի, հակումներու ու նպատակներու համապատասխանող ընթերցման պահանջած մանրամասն ցուցմունքներ տալու և կատարված աշխատանքները ստուգելու:

Պետք է մշակվին ամեն նյութի ու աստիճանի մանրակրկիտ հատակագիծեր ու ծրագիրներ, թե այսինչ նյութեն ի՞նչ կարդան, ինչպես կարդան, ինչ խնդիրներու վրա մասնավոր ուշ դարձնեն, ինչ հարցերու պատասխանը փնտրեն

և ինչ կետերուն շուրջ հանեն իրենց վճիռն ու տեսությունը: Կյանքի պիտի կանչվին գավառական հարուստ կայուն գրադարաններ և անոնց կից բազմաթիվ շարժուն օթո ու վակոն գրադարաններ ամեն պետքերու հասնող բովանդակությամբ, և ողողեն պիտի հրապարակը աժան, չափազանց աժան, պատկերազարդ, գունավոր, գեղեցիկ, ընտիր ու ճոխ հրատարակություններ ամեն տեսակի գրքերու, քարտեզներու, ալպոմներու ու պարբերականներու, գիտության ու արվեստի բոլոր ճյուղերուն վրա:

Աս ու ասոնց նման բոլոր աղվոր-աղվոր բաները դեռ պիտիներ են դժբախտաբար, որով մինչև ատոնց իրականություն դառնալը գործի բոլոր ծանրությունը ինկած պիտի ըլլա նորեն հոս ու հոն հատ ու բրդուճ հավաքական ճիգերու վրա և մանավանդ անհատական ջանքի՝ ամենը իր հաշվին: Ամեն մարդ ի՛նքը ձգտելու է իր ձեռքեն եկած չափազանց թերի ու տկար միջոցներով հնար եղածին չափ վեր մագլցելու ընթերցանության սանդուղեն:

Պետք է ամեն մարդ համակվի այն խորին ճշմարտությամբ, թե ով օրական գոնե ժամ մը կհատկացնե կանոնավոր, հանգիստ և ընտրովի ընթերցանության, անիկա ո՛չ միայն իր վայելքին ու բարձրացման կաշխատի, այլ կծառայե ամբողջ մարդկության մարդկայնացմանը, նրբացմանը, ազնվացմանը, անիկա կմաքառի ժողովուրդներու իրար մորթելու ու իրար սպաննելու ու գազանությանը դեմ, անիկա կպայքարի ազգերու ու «դասակարգերու» իրար ատելու ու իրար դառնացնելու փոխադարձ տխմարությանը դեմ, անիկա կկռվի ուրիշները ստրկացնելու վայրենի տենչանքին դեմ և ուրիշներու աշխատանքը ուտելու նախամարդկային բնազդներուն դեմ: Որովհետև այդ բոլոր երևույթները ծագում են առած մարդ-անասունի հոգեկան և ընկերական կյանքի

շատ ցած և ստորին աստիճանի պահանջներեն ու վիճակեն, և թե այդ բոլորը փոխվիլ ու վերացվիլ չեն կրնար, մինչև որ մարդկային լայն ու ստվար մեծամասնության հոգին ինքը չսթափի ու չբարձրանա իր թմրած, իր սմքած ու իր տգետ վիճակեն:

Զ Գիրքը ընկեր

Գիրքը խոսք է ու խոսակցություն և միշտ բացարձակապես անհատական. այսինքն կա միշտ մեկը, որ կխոսի մեզի գրքին մեջեն, կբանա մեզի իր հոգին, կպատմե մեզի իր կյանքը կամ իր տեսածը, կբացատրե մեզի իր մտածումներն ու եզրակացությունները:

Գրքերուն մեջեն մեզի խոսողը հաճախ հեղինակն է միայն, մենք հեղինակի հետ է, որ անմիջական հարաբերության մեջ ենք: Բայց շատ անգամ հեղինակը ավելի կամ պակաս չափով ետ կքաշի, ինքը կմնա ստվերի մեջ և մեզի հարաբերության մեջ կդնե պատմութենեն կամ ժամանակակից իրականութենեն եկած անձերու հետ, անոնց կյանքը, գործերը, անանց ներքինն ու արտաքինը անոնց մտքերն ու իղձերն են, որ մենք կտեսնենք ու կլսենք, անշուշտ, հեղինակի երևակայած, ուզած կամ հասկցած ձևերովը, հեղինակի դիտակին մեջեն: Շատ անգամ ալ ամբողջապես հեղինակի հնարած և ամբողջովին հեղինակի հոգիեն ծնած էակներ են, որոնք որոշ անհատականությամբ և որոշ կենդանի կերպարանքով կուգան մեր դեմը, կխոսին, կգործեն և կապրին:

Եվ մենք կարդալու միջոցին, ինչպես և ընթերցումեն ետքը, սերտ հոգեկան հաղորդակցության մեջ կմտնենք այդ բոլոր տեսակի անձերուն ու մարդիկներուն հետ մեր հոգիին մեջ, կվերլուծենք անոնց ըրածը, կխոսինք ու կվիճենք անոնց հետ, կհավնինք, կժխտենք, կվշտակցինք, կատենք

ու կսիրենք: Ուրիշ խոսքով կապրինք ու կկապվինք անոնց հետ, և ինչքան խոր ու մեծ ըլլա այդ անձերու մտքին, սրտին ու գործերուն թողած ազդեցությունը մեր հոգիին վրա, այնքան ալ խոր ու տևական կըլլա բնականաբար մեր կապն ու հաղորդակցությունը անոնց հետ: Ճիշտ այն ձևով, ինչ ձևով որ կկատարվի իրական կյանքի մեջ մեր իրական հանդիպումներու միջոցին մեր կապն ու շփումը ծանոթներու, ուղեկիցներու, կենակիցներու ու զաղափարակիցներու հետ:

Ատոր համար է, որ մեծ հաճույք կզգանք մեր կարդացած ու սիրած գրքերը նորեն ու նորեն կարդալու ատեն, ինչպես որ կյանքի մեջ մեր սիրելի բարեկամներուն վերստին հանդպիլը խոր ուրախություն կպատճառե մեզի: Ատոր համար է, որ շտապ ու վայրիվերո ընթերցումը հնար չի տար ներքին ավելի լուրջ մերձեցումի, երկաթուղիի կառքին մեջ կապված ու լուծված հարևանցի բարեկամության մը պես, երևույթի մը իրարանցումին մեջ մեզի հետ կարճ ու հապշտապ շփումի եկած նոր բարևածանոթի մը պես: Մինչդեռ ուշադիր ու կրկնակի ընթերցումներեն է, որ հետզհետե կընտրվին մեր գրենի մտերիմները, ինչպես որ դուրսի հաճախակի ու սրտաբաց հանդիպումներեն է, որ կկազմվի կյանքի մտերիմներուն մեր նեղ շրջանակը: Ատոր համար է դարձյալ, որ երկի մը թարգմանիչը կամ իր նախընտրած դերը խաղցող դերասանը շատ հաճախ խոր ու սրտագին մտերմությամբ կկապվին և՛ հեղինակին հետ, և՛ իրենց թարգմանած կամ ներկայացուցած դեմքերուն հետ: Ատոր համար է, որ գրքերը և գրքերուն մեջ պատկերացված մարդիկը իրենց ջերմ պաշտպաններն ունին, իրենց սիրահարները, ինչպես և իրենց բուռն ու կրքոտ հակառակորդները:

Հոգեբանական իրողություն մըն է ասիկա ու կենդանի ներքին իրականություն մը: Գրքերուն մեջեն խոսող ու գոր–

ծող մարդիկը, ըլլան իրական ու պատմական դեմքեր, ըլլան բանաստեղծական մարմնացումներ, ինչպես և հեղինակը ինքը, ասոնք բոլորն ալ անխտիր ապրող ու կենդանի արարածներ են մեր հոգիներուն մեջ, իսկական մարդիկ, որոնք դուրսի աշխարհեն մեր հոգիները մտած մյուս մարդոց նման և անոնց հավասար, կան հոն, գոյություն ունին, կշարժին, կգործեն, կխոսին ու կազդեն:

Այդ պատճառով ալ ով սովոր է կարդալու, կապրի մշտապես լայն, բազմերանգ ու խիստ հետաքրքիր ծանոթներու շրջանակի մը մեջ, կապրի լայն աշխարհքի մը մեջ, և կապրի մանավանդ ընտիր աշխարհքի մը մեջ, քանի որ մշտապես հաղորդակցության և անձնական մտերմության մեջ է հին ու նոր դարերու և բոլոր ժողովուրդներու ամենեն խոր, մեծ, իմաստուն, տաղանդավոր ու առաքինի դեմքերուն հետ. ամենաընտիր մարդիկը, որոնք երբևիցե ապրած են արևի լույսին տակ կամ մարդկային տենչանքներուն և երազանքի լույսին տակ:

Գիրքը այդ ընկերական ծանոթացումներու ժամադրավայրն է, համամարդկային ու համադարյան ակումբ մը: Գիրքը ընկերական շրջանակ մըն է, և այդ իմաստով գիրքը ընկերն է մարդուս:

Եվ մեր այդ գրենի մտերիմներն ու ծանոթները, ճիշտ մեր աշխարհային ծանոթներուն ու մտերիմներուն նման կազդեն մեր վրա ամեն ուղղությամբ ու կազդեն խորապես:

Իրենց գոյությամբը, իրենց գործերովը, իրենց խոսքերովը կհարստացնեն մեր ծանոթություններու ու տեղեկություններու գանձարանը, կճանչնանք նոր մարդիկ, նոր տեսակի հոգիներ, նոր գործեր, նոր դատում, նոր զգացական աշխարհ, կնպաստեն մեր ըմբռնումներու խորացմանը, մեր աշխարհայացքի լայնացմանը, իրենց դատումներովը մեզի մտածելու

կդրդեն, իրենց առանձնահատկություններովը կիրեն մեր ուշադրությունը նոր որոնումներու:

Անոնք կազդեն մեր զգացումներուն, մեր համակրանքներուն, մեր ճաշակին՝ վարակելով մեզի իրենց էությամբը, իրենց սերերովն ու տրամադրություններովը, և խորը դրոշմ կդնեն մեր զգացական գնահատումներուն վրա իրենց պատճառած հաճույքներովն ու զվարճություններովը:

Անոնք կազդեն մեր կամքին ու գործունեությանը իրենց օրինակով, իրենց շարժումներով, իրենց սկզբունքներով, իրենց ներշնչած հիացումով, իրենց գծած կյանքի նպատակ-ներով: Անոնք սիրտ կուտան գոյության համառ կռվին մեջ, կոգևորեն, կբռնկցնեն մեզի, հաճախ կդառնան մեր իտեալը, մեր իտեալին ջահակիրը:

Եվ այսպես շարունակ գրքերու միջոցով ուրիշներու հոգին մտնելը, ուրիշներու հոգերովն ու ցավերով ապրիլը, շատ ու հեռավոր մարդոց հետ կապված ըլլալը, շատ «օտար» հոգիներու մեր առջև մերկացվիլն ու մեզի սիրելի ու թանկագին դառնալը, կամաց-կամաց մեր էության մեջ եսն ու ոչ-եսը որոշ չափով կխառնե իրարու, կիյուսե իրարու, և մենք կսկսինք նկատել մեզի իբրև մեկ մասը խմբակցության մը, ամբողջության մը, և մեր շահն ու հաճույքը կփնտրենք նախ խմբակցության, վերջն ալ ամբողջության օգուտին ու բախտավորության մեջ:

Գրքերը իբրև ընկեր ու ընկերական շփում կսրեն ու կզարգացնեն մեր մեջ ընկերական զգացումը, մեր հոգիի հանրային-համայնական կողմերը, մեր մարդկային ու հա-մամարդկային գիտակցությունը: Այսինքն՝ կկրթեն ու կքա-ղաքակրթեն մարդը, մարդու մեջի հին ու խորը նստած անասունը հետզհետե կմարդկայնացնեն. կամրացնեն խիղ-ճը. ամոթը, քաղաքավարությունը, պարտականության

զգացումը, արդարության պահանջը, ներողամտությունը, անձնվիրությունը, որովհետև այս բոլոր հոգեբանական բառերը մեզմե կպահանջեն միայն մեկ բան մը՝ մտածել նաև ուրիշներու մասին, այսինքն՝ սանձել եսը:

Այսպես է. մեր սիրած գրքերու էջերուն մեջեն կխոսին մեզի մեր հոգիի լավագույն և մեծագույն ընկերները, որոնք մեկ կողմեն ընկերական շփման բազմադիմի վայելքներն ու առավելությունները կուտան մեզի, մյուս կողմեն ալ կընդլայնեն մեր աշխարհայացքը, կնրբացնեն, կմարդկայնացնեն մեր ամբողջ էությունը:

Անշուշտ, որ այս բոլորը ճշմարիտ է միայն լավ ու ընտիր գրքերու վերաբերմամբ: Ինչպես կյանքի մեջ լավ ու ընտիր ընկերներու կից՝ շատ կան նաև գեշ ուղղությամբ վարակիչ օրինակներ, այդպես ալ գրքերու աշխարհին մեջ պակաս չեն վնասակար ու վատօրինակ գրություններ, որոնք ստորին զգայություններ կիրահրեն, ընկերական ցած ու ծուռ ըմբռնումներ կներարկեն, գեշ օրինակ ու գեշ ճաշակ, անառողջ մտայնություն կբերեն ընթերցողին: Ատոր համար ալ շատ կարևոր հարց է, ինչպես կյանքի իրականության մեջ կենակցության համար ազնիվ ու բարձր անձերու և օրինակներու ընտրությունը, այդպես ալ գրենական աշխարհի մեջ կրթիչ ու գեղեցիկ, ազնվացնող ու բարձրացնող գրքերուն ընտրությունը:

Է Գիրքը վայելք

Ինչպես որ գրքերը գիտության, ուսման և մտածմունքի շտեմարաններն են, այնպես ալ անոնք միևնույն ժամանակ շտեմարան են բազմատեսակ մեծ ու փոքր մտավոր զվարճություններու, հաճույքներու ու վայելքներու, որովհետև ամեն մեկ մտավոր շարժում, ամեն մեկ մտավոր ստացում ու

յուրացում իր վրա ու իր մեջ ունի զգայություններու ամբողջ փունջ մը:

Մտքի աշխատանքը ինքը հաճույք մըն է, մտածելը, դատելը, դիտելը, երևակայելը, հիշելը, այսինքն, մեր մտքի մեքենային զանազան ուղղությամբ բանիլը զանազան տեսակի բավականություններ են մեզի համար, և ինչքան որ այդ աշխատանքը համաչափ ըլլա մեր մեքենայի տրամադրելի ուժերուն և համապատասխան մեր մեքենայի հակումներուն, այնքան ավելի շեշտված կըլլա նաև իր արտադրած զվարճությունը:

Մտքի աշխատանքին նման ներքին բնական հաճույքներ են նույնպես այդ աշխատանքին արդյունքը եղող ամեն ըմբռնում, ամեն թափանցում, ամեն տեսակի մտավոր նոր կառուցում ու կերտում: Այդ բոլոր նոր-նոր աշխարհները, որ հետզհետե կգոյանան ու կկազմվին մեր մտքի խավարչուտ տիեզերքին մեջ և կներկայանան մեզի իբրև նոր մտապատկեր, նոր հասկացողություն, նոր սկզբունք, նոր հավատք, նոր իտեալ, նոր ձգտում ու նոր որոշում, այս բոլորը կբերեն իրենց հետ նուրբ ու խորին հաճույքներ ու ոգևորություն:

Հաճույք ունին ո՛չ միայն ատոնց ծնունդը, այլև այդ ծնունդները կարապետող մեր մտքի կատարած բոլոր որոնումները, ինչպես և հետագա ամեն տեսակի սրբագրությունները, հավելումները, լրացումները, մեր մտածումներու հղկվիլը, տաշվիլը, կոկվիլը, կլորնալն ու հստակիլը. մեկ խոսքով՝ ամեն յուրացում, ամեն խորացում:

Եվ վերջապես մտավոր հաճույքները կուտան մեզի մեր արդեն վաղուց կազմված ու ավարտած համոզումները, աշխարհայացքը, սկզբունքներն ու իտեալները, երբ կտեսնենք, որ ուրիշներն ալ նույն աստվածներուն կերկրպագեն, որ ուրիշներն ալ իրենց ուրույն ճամփաներով մեր տաճարը

կհասնին: Եվ ինչքան մեծ ու լրիվ է մեր կարդացած գրքերուն ու մեր մտքին մեջ եղած գաղափարակցությունը, ինչքան էական կետերու մեջ զույգ կերթան մեր դատողություններն ու եզրակացությունները, մեր տեսություններն ու մեկնություններ, այնքան ավելի խոր կըլլա բնականաբար և մեր զգացած բավականությունը: Եվ, ընդհակառակը. դժգոհություններու և անախորժություններու աղբյուր են միշտ մեր չընդունած, մեզի անդուր եղող, մեր սկզբունքները խաչաձևող գրքերուն ընթերցումը: Ատոր համար է, որ ամեն մարդ իր կուսակցության թերթը կարդալ կսիրե և ամեն մասնագետ կկարդա մասնավոր սիրով իր դավանակիցներուն գրությունները:

Նույն է իրողությունը նաև ընկերական շփման տեսակետին: Ինչպես որ գրքերն ժամադրավայր են նոր հանդիպումներու, նոր ծանոթություններու, կամ հին ու սիրելի դեմքերու վերստին տեսության և ավելի մոտիկ մտերմության, այդպես ալ այդ նույն գրքերը ժամադրավայր են ընկերական ամեն գույնի ու երանգի հուզումներու ու զվարճության, որովհետև ընկերական շփում ու կենակցում ըլլա կյանքի թե գրքի մեջ, ունի զգայություններու և հաճույքներու սարդի ոստայն մը, որուն նուրբ թելերուն մեջ սիրտը իսկույն ճանճի մը պես կխճճվի:

Հաճույք ունի նոր մարդիկ ճանչնալը, երբ հոգիներու նոր ծալքեր կբացվին մեր առջև, ինչպես և հոգեկան այդ խորքերուն մեջ թափառիլը: Ասոնց բոլորին կապված են հազար տեսակի հարաբերություններ, զգացումներ, ուրախություններ ու տհաճություններ: Եվ ինչքան զարգացած է ու դյուրագրգիռ մեր զգայական աշխարհը, այնքան խոր են ու բարդ նաև մեր զգացած տպավորությունները այդ հոգեկան մոտիկ հարաբերություններու միջոցին: Ինչքան նվազ զգայուն է մեր

հոգեկան կազմը, այնքան ավելի հանգիստ է բնականաբար նաև մեր զգացած բավականությունը: Եվ ատոր համար է, որ պատանեկան տարիքը, ինչպես և կանացի հոգին, մասնավորապես սիրահար է զգացումին զարնող գրքերու «հետաքրքրությունը հարող» երկերու:

Անշուշտ, այդ գրենական հին ու նոր շփումներու միջոցին մասնավոր կերպով հաճույքի աղբյուր կդառնա մեզի, երբ կհանդպինք մեր որոնած, մեր ուզած, մեր երազած, մեր գնահատած մարդիկներուն, որոնք կընեն, ինչ որ մենք կուզեինք որ ընեն, և կընեն այնպես, ինչպես կցանկայինք, որ ընեն և որոնք մարդ արարածի մասին մեր հոգիի ունեցած բարձր, առաքինի ու ազնիվ իտեալացումները կմարմնավորեն: Ատոր վրա է հիմնված «տրամատիկ» դեմքերու հմայքը բանաստեղծության մեջ և գրավչությունը մեծ մարդոց կենսագրություններուն:

Գիրքը, ըլլա ընկեր մը, թե ուսուցիչ մը, թե երկուքը միասին, ինքնին ստեղծագործություն մըն է արվեստի, և անխտիր թե՛ գիտական գիրքը, թե՛ գեղարվեստական: Ատոր համեմատ ալ գիտական վայելքներու և ընկերական վայելքներու կից կան նաև զուտ արվեստի վայելքները ամեն գրական երկի մեջ:

Ամեն գրություն կառուցում մը ունի, շենք մը, ճարտարապետություն մը՝ հարմարվելով իր նյութին, գաղափարին, ձգտումին ու հոգիին: Ամեն ուսումնասիրություն ու պատմություն ունի իրեն հատուկ մասերու կապակցում մը, մաածումներու հյուսք մը և գործողություններու ընթացք: Արդ՝ նայելով, թե ինչ աստիճան ամբողջական է իր ճարտարապետությունը, ինչ աստիճան հարմարած է իր նյութին ու նպատակին, ինչ աստիճան արտահայտիչ է իր ներքին ձգտումին ու գաղափարին, և նայելով, թե ինչ աստիճան բնական է մասերու կապակցումը, հստակ է հյուսքը, և կենդանի է շարժումը,

մեզի հիացում կազդե, գոհունակություն և գնահատություն, այսինքն կդառնա վայլեքի առարկա. կզգանք իբրև վսեմ, գեղեցիկ կամ գրավիչ, որ ըսել է հաճելի: Նույն ու նման վայելքներ կառաջացնեն գրքերու մեջ ներկայացված տիպերն ու դեմքերը՝ նայելով, թե ինչ աստիճանի լրիվ են նկարված, ինչ աստիճանի ջինջ են իրենց բնավորության գծերը, ինչ աստիճանի բնական է անոնց վարմունքն ու շարժումը, մտածումն ու զրույցը, և ինչ աստիճանի կենդանի՝ անոնց հոգին: Նմանապես բավականություն ու հիացում կպատճառե մեզի, երբ կտեսնենք, թե հեղինակը ինչ աստիճան ճիշտ է դիտած, ճիշտ է ընդօրինակած, ըլլա արտաքին, ըլլա ներքին բնությունը. ինչ աստիճան նուրբ է, խոր ու ճշմարիտ իր դիտելու ու վերարտադրելու արվեստը:

Եվ վերջապես հաճույքի աղբյուրներ են նաև բոլոր զարդերը, ինչպես կյանքի, այնպես ալ գրքերու մեջ: Նկարագրական զարդարանքը, լեզվական հարդարանքը, ճարտասանական փեշերը, հանգերուն ներդաշնակությունը, չափերուն ելևէջը, խոսքի հոսումին անուշությունը, սրամտության կայծկլտուքը, համեմատություններուն ժանյակը, այլաբանություններուն մանյակը, բացականչական ասեղներ, բառախաղի գնդասեղներ, որ մեկն ըսեմ, ասոնք բոլորը զվարճության կաթիլներ են և հաճույքի ծորումներ:

Ընթերցողներուն մեծ մասը այս բոլոր մեծ ու փոքր վայելքները արվեստի կխմե մեկ ումպով, բոլորը իրար խառնած, իբրև ընդհանուր տպավորություն մը: Մինչդեռ անոնք, որ սեր ունին ու վարժություն գրի ու գրքի, մեղվի մը պես կծծեն ամեն մեկ ծաղիկեն իր անուշ ու գինովցնող հյութը և «կըմբոշխնեն» ամեն մեկը առանձին:

Ը Գրքրեուն մեջ մեր եսը

Գիտական, ընկերական ու արվեստի վայելքները գրքի մը տված հաճույքներուն երեք հիմնական խումբերը կներ-կայացնեն իրենց բոլոր ստորաբաժանումներով ու անհատնում խառնուրդներով: Սակայն այս ամենը միասին առած դեռ չեն սպառեր գրքի մը մեզի ընծայած բոլոր ուրախություններն ու հուզումները: Պատկերը լրիվ դարձնելու համար ատոնց վրա պետք է ավելցնենք ուրիշ խումբ մը վայելքներ, որոնք ընթերցանության ժամանակ դուրսի առարկաներու էութենեն չէ, որ մեզի կհաղորդվի, այլ՝ թեև անոնց ազդեցության տակ, բայց կբխին մեր ներքին էութենեն, մեր կյանքեն, մեր սեփական անձեն: Ամեն գիրք բացի իր տեսակ մը ընդհանուր և ամենուն համար եղող «առարկայական» վայելքներեն՝ կուտա մեզի նաև զուտ մեր եսեն ու մեր անհատականութենեն ծնող վայելքներ՝ «անձնական» վայելքներ:

Եվ գրականության պատճառած բավականություններուն մեջ ամենեն ավելի սուր կերպով զգացված հաճույքները ճիշտ ատոնք են, որոնք այս կամ այն չափով ու ձևով կկապվին մեր անձնական կյանքին:

Առարկայական վայելքներն ալ անշուշտ կապված են մեր անձին, քանի որ վայելողը մենք ենք և քանի որ վայելքը մեր սեփական մեքենայի գործածության մեջն է, բայց ատոնք կապված են մեր անձին, այսպես ըսեմ, մեկ ծայրով. ստացողը մենք ենք, բայց ազդողը, ցուցադրվածը, բացատրվածը դուրս է մեր եսեն, դուրսի աշխարհի է, «օտար» առարկա: Իսկ երբ գրքին մեջ ներկայացված կյանքը, նկարագրված գործը, պատկերացված մարդը, վերլուծված հարցը ինքն ալ որևէ կերպով առնչություն կունենա մեր անձին հետ, բնականաբար գրվածքը իր երկու ծայրովը կկապվի մեզի, կրկնակի չափով «հետաքրքիր» կդառնա, կրկնակի ուժով

«գրավիչ» ու «կարևոր»:

Այսպես՝ գիտական խնդիրներու մեջ միշտ մեզի համար մասնավոր հրապույր ու արժեք ունի և մեզի մասնավոր կերպով կզբաղեցնե ու կհուզե, եթե խոսքը մեր սեփական մասնագիտության մասին է, մեր գործի ու արհեստի մասին, երբ կշոշափե մեր նպատակները, մեր ծրագիրները, երբ կդպչի մեր շահին, մեր համոզումին, մեր կուսակցության, մեր տեսակետներուն, մեր հավատքին, մեր իտեալներուն, մեր դավանած «դպրոցին» և ուղղության:

Այսպես՝ գիրքերուն մեջեն կյանք առնող դեմքերը մասնավոր կերպով հետաքրքիր կդառնան մեզի, եթե մեր սիրած, մեր հարգած, մեր երազած, մեր որոնած մարդիկը կներկայացնեն: Մեր մեջեն ավելի ճախրանք ունեցող հոգիները իրենց տենչերուն, իրենց անուրջին, իրենց ծարավին մարմնացումը եղող իտեալացված դեմքերը կսիրեն: Մեր մեջեն ավելի դրական հոգիները կփնտրեն իրենց ծանոթ դեմքերուն ճիշտ ու իրական պատկերացումը: Բայց միևնույն է օրենքը երկուքին համար ալ, կուզե ոտքը ամուր փակած ըլլա հողին, կուզե թևածի երկնքի կապույտներուն մեջ, միշտ կփնտրե իր գիտցածը, իր տեսածը, իր հասկցածը, կամ իր ուզածը, իր ըղձանքը, իր երազը: Մասնավոր կերպով գրավիչ, հուզիչ ու «գեղեցիկ» է այն գրվածքը, որ ամենեն ավելի սերտ կհյուսվի ընթերցողի եսին:

Հետևապես ամենեն ավելի հետաքրքրեն պիտի մեզի այն գրական երկերը, որոնց մեջ նկարված ու վերլուծվածը կարծես թե մենք ինքներս ենք, այսինքն, երբ գրքին «հերոսը» կամ հեղինակը գոնե իր հիմնական կողմերովը կկրե մեր հոգին, մեր հակումները, մեր վարանքը, մեր զգալու ու գործելու առանձնահատկությունները, ունի մեր մտավոր և զգացական ծալքերը:

Այս աստիճանի բազմաթիվ կողմերով նույնությունն ու նմանությունը շատ հազվադեպ է անշուշտ գրքի անձին ու մեր անձին միջև, բայց չափազանց սովորական երևույթ է, երբ գրքերուն մեջ նկարված ու նկարագրվածը մեր հոգիի այս ու այն կողմը կկրե, մեր զգացական ու կամեցական եսին այս ու այն որոշ առանձնահատկությունը, մեր անձնավորության մեկ կտորը, մեկ երեսը: Մեր անձի այդ մասնակի գյուտը գրքին մեջ և հոտկե առաջացող անխուսափելի ներքին համեմատությունը չափազանց կզբաղեցնե մեկի և բավականություն կպաաճառե, որովհետև միայն դիցանուշ Նարգիզը չէ, որ կդողար հաճույքեն, երբ իր դեմքին արտացոլումը կդիտեր ջրերու ավազանին մեջ:

Անձնականության խաղցած դերը սակայն ասով ալ չի վերջանար գրքերու բերած վայելքին մեջ: Ուրիշ ճամփով մըն ալ մեր անձը կդառնա ուրախություններու և հաճույքի աղբյուր, երբ շփման մեջ կուգա գրքերու հետ, և այս ճամփան շատ է բանուկ ու սովորական: Ընթերցումը մտքերու զուգորդությամբ և որոշ նմանաթյուններու հետևանքով կարթնցնե մեր հուշերը, իբրև վկա կամ օրինակ կկանչե մեր կյանքի սեփական հիշատակները կամ պարզապես կհիշեցնե մեզ մեր ապրումները, անցած դեպքերը, մեր եղած տեղերը, մեր ճանչցած դեմքերը, կվերակենդանացնե երբեմն սաստիկ պայծառ կերպով մեր կյանքի այս ու այն վայրկյանը, ամբողջ եղելություններ, պատմություններ: Այդ վերհուշները իրենց հետ կբերեն իրենց երբեմնի հուզումները, այսինքն վերապրիլ կուտան մեզի մեր հին հաճույքները:

Եվ ինչքան որ մեր մտքին մեջ կենդանացած այդ իրերը, տեղերը, դեպքերն ու անձերը կապված ըլլան ուժեղ զգացումներու, ինչքան որ արթնցնող հիշատակները, հիշողությունները մեր անցյալի թանկագին ու կարևոր վայրկյանները

ներկայացնեն, և ինչքան որ խորունկ ու հստակ կերպով կատարվի այդ զարթնումը ինքը, այնքան ավելի խոր ու բուռն կըլլան բնականաբար մեր զգացած հաճույքները:

Արդեն հոսկե ալ կբխի գեղարվեստական երկի մը հրապույրին մեկ խոշոր բաժինը: Գեղարվեստական ստեղծագործությունը իր տեսակի կախարդ մըն է, կոգեկոչե մեր հին ու անցած աղվոր օրերը, հին ու անցած անփոխարինելի դեմքերը, հին ու հմայիչ խոսքերը, հին ու դյութիչ շարժումները, կեցվածքները: Ամեն գրական գեղարվեստական երկի մրոտ տողերեն ու էջերեն կայծեր կթափին մեր հոգին և հոն կվառեն մեր ներքին, մեր սեփական կրակները, երբեմն կբռնկցնեն ամբողջ հին հրդեհներ: Օտար նյութերեն և օտար կառուցումներեն հոսող վայելքներուն կհյուսվին մեր կյանքի հուշերեն ժայթքող հուզումները:

Այս բոլորը ընթերցման միջոցին կձուլվին իրարու, և մենք շատ անգամ որոշել ալ չենք կրնար՝ ո՞րը մեզմեն է և ո՞րը գրքեն: Բայց այդ ձույլ ու ընդհանուր ազդեցության տակ է, որ մենք կգնահատենք գրքերը, կսիրենք, կմերժենք կամ անտարբեր կնետենք մեկդի:

Թ Գիրքը ամոք

Բացի բազմերանգ հաճույքներու և վայելքներու անմիջական աղբյուրը մը ըլլալե, գիրքն է նաև աղբյուր մը բավականություններու, բացասական առումով: Գրքերը շատ անգամ կթեթևցնեն մեր վշտերը, կքնացնեն մեր ցավերը, կմեղմեն ներքին փոթորիկը կամ ընդհակառակը կվերցնեն ձանձրույթը. այսինքն այս կամ այն ձևով կցրվեն մեր հոգիին վրա ծանրացած անախորժություններու մութ ու մռայլ ամպերը:

Ինչպես որ աշխարհիս երեսին ընկերն ու մտերմությունը

ամենեն մեծ մխիթարիչն է մարդուս իր ձախողանքի, ցավի ու վիրավոր վայրկաններուն, նույն ձևով ալ նույն ազդեցությունը ունին մեր հոգիին վրա գրքերուն ծոցեն մեզի հետ կապված մեր ընկերներն ու մտերիմները: Մյուս կողմեն ալ գրքերու միջով մշտական հաղորդակցության մեջ ըլլալը մարդկային անհատնում հոգիներու հետ, ականատես ու վշտակից ըլլալը այդքան–այդքան հին ու նոր, երկրածին ու մտածին մարդիկներու կրած տանջանքին, զրկանքին ու անարդարության, կփոքրացնե, կպակսեցնե մեր անձնական զրկանքներուն ու տառապանքին պատճառած ցավը: Որովհետև այդպես է անագորույն իրականությունը, կամ գուցե գորովասիրտ իրականությունը, որ ցավակցությունը կմխիթարե մեզի, և ինչքան շատ են ցավակիցները, նույն ցավը կրողները, այնքան ավելի դյուրին է ցավը կրելը: Մեծ ու համայնական աղետները ավելի արիաբար կտարվին, ավելի լուռ ու ստոյիկ կերպով, քան անձնական ու մենավոր շատ ավելի փոքր անախորժությունները:

Ուրիշներու հոգերուն ու վշտերուն գիտակ ու մասնակից ըլլալը այրուցքը հանդարտող պալասան մըն է, որ կքսվի մեր բաց վերքին վրա:

Քիչ մը ավելի ոլոր ճամբով, բայց նման հետևանքի կբերե նաև զուտ գիտական ընթերցումը: Բնության անմեռ ուժերուն և հավիտենական անխախտ օրենքներուն դիմաց, տիեզերքներու մշտափոփոխ ու մշտաթավալ գոյացման ու քայքայման հանդեպ, վառումներու և մարումներու, ծնունդ–ներու և մահերու այդ հավերժական խելագար անհունության մեջ, մենք ու մեր բոլոր անձնական–վայրկենական գոյությունն ու հոգերն ու հոգիները այն աստիճան կպզտիկնան, որ կկորսնցնեն իրենց իմաստը, ու մեր «խոշոր» եսը իր «խոշոր» ցավերով կդառնա հանկարծ մեր աչքին ծիծաղելի:

Եվ ո՛չ միայն մենք, այլ ընդհանրապես բոլոր «մարդ» ու «ժողովուրդ» կոչվող փոշիները: Գիտական ընթերցումը փիլիսոփայության շիճուկը կներարկե մեր կաշվին տակ, շիճո՛ւկ մը, որ աշխարհին բոլոր մորֆիներեն ու բոլոր թմրեցուցիչ նյութերեն շատ ավելի խոր ու տևական կերպով հանդարտություն ու հաշտություն բերելու կարողությունը ունի մեր հոգիին: Իսկ հանդարտությունն ու հաշտությունը վշտի ժամանակ մեղմացում ըսել է՝ ամոքում: Ինչպես գեղարվեստական, այնպես ալ գիտական գիրքը ամոք կուտան մեզի՝ մեկը իր ցույց տված օրինակելի նմուշներովը, մյուսը իր փիլիսոփայությամբ:

Կա՛ և մոռացումը, որ նորեն թեթևացում կուտա մեր ցավի այրուցքին, կշեղե մեր ուշադրությունը մեր սիրտը կրծող վիշտեն, կզբաղեցնե մեզի հեռավոր ու բոլորովին տարբեր հարցերով, դուրս կքշե մեր հոգին մեր եսի սահմաններեն: Թեև անշուշտ շատ ավելի խախուտ և առժամյա է ընթերցանության մոռացում տվող ազդեցությունը, և չունի ո՛չ խորությունը, ո՛չ տևականությունը ուրիշներու օրինակեն եկող մխիթարանքին և փիլիսոփայութենեն հոսող վերին հաշտեցումին:

Այս տեսակ առժամյա թեթևություն բերող և երկրորդական արժեքով միջոց մըն է գիրքը նաև հոգեկան անգործության դեմ, անգործության պատճառած հոգնածության դեմ, ձանձրույթի դեմ: Երբ ընթերցումը կկատարվի ո՛չ թե առավել կամ նվազ որոշ նպատակով կամ ներքին մղումով, այլ պարզապես ժամանցի համար, «ժամանակ սպաննելու» համար, ինչպես որ կըսենք շատ ճիշտ ու պատկերավոր արտահայտությամբ մը:

Պարապ մնացած մարդը թուղթ կխաղա, մեկը կփնտրե, որ հետը խոսի աջեն, ձախեն ու իր դրացին բամբասե, քանի որ ամեն տեղ ալ խոսակցության համեմն է բամբասանքը:

Իսկ երբ այս սովորական և ընթացիկ զվարճություններեն ո՛չ մեկը չիյնար ձեռքերնիս, կվերցնենք պատահած գիրքը, կսկսինք կարդալու պատահած երեսեն, մինչև որ ճարվի խոսակից մը կամ վրա հասնի մեր խաղընկերը: Այս տեսակի ընթերցումը տարածված է չափազանց: Եվ ինչքան ալ խեղճ ըլլա իր արժեքը, բայց և այնպես արժեք մըն է, քանի որ շատ հաճախ կքաշե մեր ուշադրությունը իր ետևեն ու կփախցնե ձանձրույթին տհաճությունը:

Ուսում և ընկեր, վայելք և սփոփանք, ահա գիրքը:

Ահա՛ մշտահոս ու առատաբուխ աղբյուր մը գիտության, իմաստության, հոգեկան շփման, մտերիմ կապերու, խորին հուզումներու և մխիթարության, հոգեկան զվարճության ու վայելքներու, բարձրացման ու ազնվացման: Հին հեքիաթ–ներու «անմահական» աղբյուրը, որում կենդանարար ջուրը երիտասարդություն կուտա, առողջություն և հովացում հոգնած, տանջված և որոնող հոգիներուն:

Արևելքը, որ հարուստ է անապատներով, աղբյուրներու պաշտամունք ունի, և հոն աղբյուր մը բանալը ամենեն սուրբ ու ամենեն բարեպաշտ գործերեն մեկն է համարված միշտ: Հոգեկան տեսակետեն մարդկությունը լայն խավերովն առած դեռ միշտ արևելքի ժողովուրդ է. մարդկային հոգին դեռ անապատներու մեջ կապրի, պատառ մը չոր հացի չոր ավազներուն վրա և բարկ եսականության կիզիչ ճառա–գայթներուն տակ, և դեռ մարդկության ամենաստվար մեծա–մասնության համար բացառիկ կերպով սուրբ ու նվիրական գործ մըն է մարդու քալած այդ անապատին մեջ աղբյուր մը բանալը, ուր իսկույն ովասիս մը կանաչի:

Գիտնանք, ամեն անգամ, որ մարդ մը կմոտեցնենք գրքե–րուն և ընթերցանության սերն ու վարժությունը կուտանք

անոր, կենսատու և զովարար աղբյուր մըն է, որ կբանանք անոր խոպան ճամփան վրա:

Ժ Իսկ հեղինակը ինչու կգրե

Մինչև հիմա կդիտեինք գրական երկերը ընթերցանության տեսակետեն, այդ ստեղծագործություններուն ընթերցողի՛ն համար ունեցած զանազան արժեքները. կդիտեինք միայն ընթերցողին դարձած երեսը երևույթին, մինչդեռ գրական երևույթ մը մեզի կներկայանա միշտ երկու երեսով:

Բոլորովին տարբեր բան մըն է գիրքը ստեղծող հեղինակին համար և բոլորովին տարբեր բան մըն է ընթերցողին համար: Մեկուն համար գրական երկը երկունք մըն է, հղացում մը, երկար որոնում մը, կտոր-կտոր լրացում մը ու հետզհետե միայն գոյացած ամբողջացում մը: Մինչդեռ մյուսներուն համար անիկա պատրաստ ու ձույլ ամբողջություն մըն է առաջին իսկ վայրկյանեն, պարզ ու զատ գոյություն մը կյանքի ու բնության մյուս երևույթներուն նման:

Մեկը շինող-կառուցողն է, ոչինչեն ինչ մը ստեղծողը, մյուսները պատրաստ ստացող են ու օգտագործողը: Երկուքի համար ալ գիրքը վայելքի աղբյուր է. երկուքի համար ալ գիրքը կներկայացնե միշտ շատ մը արժեքներ, բայց բոլորովին իրարմե տարբեր տեսակի վայելքներ ու իրարմե տարբեր տեսակի արժեքներ, նույնիսկ տեսակ մը իրար հակադիր արժեքներ:

Արդ, ինչի՞ մեջն է գրական երկի մը արժեքն ու կարևորությունը ստեղծագործողին համար: Ինչո՞ւ համար մարդիկ գիրք կշարադրեն: Ի՞նչն է հեղինակները դրդողը, որ գրական երկեր հորինեն:

Այդ դրդիչները շատ են, կրնանք վերածել երեք խումբի: Նախ՝ ներքին հոգեբանական մայր դրդիչներ: Երկրորդ՝ կի-

սահոգեկան-կիսաընկերական դրդիչներ: Եվ երրորդ՝ հավել-յալ ու հետևանք դրդիչներ:

Ամենեն նախնականն ու ամենեն խորունկը բնականաբար հոգեբանական մայր դրդիչներն են:

Եվ ամենեն առաջ այն պարզ իրողությունը, որ լեցված հոգին ներքին, բնական պահանջ ունի թափվելու, հոսելու, զեղումի: Բան մը գիտցողը, լուր մը իմացողը, նոր բան մը մտածողը ներքին մղում մը ունի իր գիտցածը ուրիշներուն ալ հաղորդելու: Բան մը լավ հասկցողը ուրիշներուն ալ կուզե հասկցնե սուտ թե իրավ ճշմարտության մը տիրացողը կցանկա, որ ուրիշներն ալ դավանող դառնան իր ճշմար-տության՝ ամեն հավատացյալ փափաք ունի, որ ամենքն ալ դառնան իր սուրբ հավատքին, եթե պետք է՝ նույնիսկ սրով և հրով:

Այդպես ալ ամեն մարդկային հոգի կարիք ունի իր հույ-սերը, կարոտները, սպասումները, ուրախություններն ու ակնկալությունները ուրիշներուն հետ բաժնելու: Իր վշտերն ու կասկածները, իր մտահոգություններն ու անախորժու-թյունները մոտիկ ու մտերիմ, երբեմն նույնիսկ օտար ու պատահական մարդոց հետ կիսելու: Ուրիշ խոսքով մեր հոգին պահանջ ունի իր ներսը դիզված ու փոթորկող ապրումները արտահայտելու: Եթե լռե ու միայն պահե՝ կնեղվի: Պետք է երթա ընկերոջ մը, բարեկամի մը, հարևանի մը, ըսե, խոսի, պատմե, որ քիչ մը հանգստանա:

Եվ ամեն մարդ ալ, ինչպես լավ գիտենք, կխոսի միշտ իր հոգիին մեջ տիրող խնդիրներու և նյութերու մասին, իր ցավերեն կխոսի: «Ի յաւելվածոյ սրտի խոսի բերան»: Հա-վելվածը լեցվածն է, զեղվածն է, եզերքներեն դուրս թափվողը:

Ահա՛ այս տեսակի հոգեկան թեթևացում մըն է նաև ամեն գրական արտահայտություն: Փոխանակ բանավոր

կերպով անմիջապես ըսելու, պատմելու, երգելու կամ բացատրելու, նույնը կընե հեղինակը գրիչով թուղթի վրա: Եվ այդ գրված թղթերը աչքի առաջ ունին և ուղղված են կա՛մ որոշ անձի մը, որոշ մեկ-երկու անձերու, կա՛մ որոշ խումբի մը, որոշ հավաքականության մը և կա՛մ ավելի ևս սովորական ընդհանրության, հասարակության, այսինքն այդ տեսակի հարցերով ու խնդիրներով հետաքրքրվողներուն, գաղափարակիցներու, զգացակիցներու:

Խոսքին մեջ ուրեմն բոլորովին նույնն է. թափել ինչ որ իր հոգիին մեջ լեցված է, դիզված է, որ կհուզե ու կաճնշե, ինչքան ուժեղ կերպով մտահոգություն ու անհանգստություն պատճառե, այնքան ալ ուժեղ ու բուռն կըլլա հորդելու, թափելու, արտահայտվելու ներքին դրդումը:

Գիր չունեցող, գրի ազատ գործածությունը չունեցող, գրի վարժությունը չունեցող մարդը կունենա նույն գրական հորդումը, բանավոր կերպով կըսենք անգիր բանահյուսություն:

Գիր գիտցող, գրքերու հետ ապրող ու գրականության ընտել մարդը, հետևելով գրի մարդոց օրինակին, գրելով կըսե իր ըսելիքը, որ շատ մը առավելություններ կբերե իր հետ: Իր խոսքը կերթա մարդկային շատ ավելի լայն խավերու: Իր խոսքը կերթա հեռավոր վայրեր ու հեռավոր դարեր: Եվ իր խոսքը կըլլա շատ ավելի կոկ ու գեղեցիկ, քանի որ գիրը հնարավորություն կուտա գրվածը կրկին ու կրկին կարդալու, վրան մտածելու, սրբագրելու և մշակելու ուրիշներուն ներկայացնելե առաջ: Եվ գրածդ կդառնա քու սեփականությունդ քու անձիդ ու քու անունիդ սերտորեն կապված, փոքրիկ անմահության պես բան մը, որ բոլոր դարերու մարդոց սին ու կարճամիտ տենչերեն մեկն է եղած:

Հոգեբանական այս հիմնական ներքին դրդումին վրա

անմիջապես կավելնան երկը ստեղծելու, ձևակերպելու գործադրութենեն առաջացող քանի մը նոր հրապույր ունեցող դրդիչներ, նորեն ներքին հոգեբանական:

Ամենեն առաջ աշխատելու, ստեղծագործելու հաճույքը: Մեր ուժերուն համապատասխանող, մեր բնական հակումներե ծնունդ առնող ամեն աշխատանք ու գործադրություն մեծ բավականության աղբյուր է միշտ, երբ մանավանդ ներքին հոգեկան առատութենե ինքնաբուխ կհոսի:

Ինչքան դյուրին, ինչքան ինքնին բխի աղբյուրը, այնքան մեծ կըլլա մեր աշխատանքին հրապույրը և իր բերած ուրախությունն ու ոգևորությունը: Նույնիսկ իր պատճառած չարչարանքն ու հոգնությունը կկրենք սիրով, որ կդառնա իր տեսակի բավականության աղբյուր:

Այս աշխատանքի պատճառած ուրախությունը կսկսի արագ հարստանալ, երբ հնարելու, կառուցելու, դասավորելու, գյուտեր ընելու և ամբողջություններ կերտելու գոհացումը կուգա վրան կավելնա: Ամեն գրված նոր գլուխ, ամեն ստեղծված նոր տեսարան, ամեն նոր փաստ ու ապացույց, ամեն սուր նկատողություն, ամեն սիրուն համեմատություն, ամեն նոր ելք ու շարժում, ամեն թռիչք ու խորացում նոր հրճվանք ու նոր հրապույր կբերեն ստեղծագործ հոգիին, որ հետզհետե կտեսնե իր կարողությունները, կգիտակցի իր ուժին, որ առաջվնե չգիտեր, թե ունի:

Ինչքան խո՛ր ու լա՛յն կարողանա, ինչքան բա՛րձր հաջողի, այնքան ալ մեծ կըլլա ավելի խոր թռիչքներու պահանջը, ավելի նոր ու ավելի համարձակ ձեռնարկներու ձգտումը: Գրելը, հորինելը, ստեղծագործելը կդառնա իր գործն ու արվեստը, կյանքի իմաստ ու ոգևորություն:

Երբ կենդանի ապրում մը, խոր մտածում մը կամ բուռն հուզում մը և գրելու այս ծարավն ու հաջողելու գիտակ–

ցությունը հոգիին մեջ կփաթթվին իրարու՝ գրական երկի մը ծնունդը գրեթե անխուսափելի է:

Այս ստեղծագործ բո՛ւն ներքին դրդիչներուն ընդհանրապես կմիանան կիսաներքին–հոգեբանական և կիսաարտաքին–ընկերական դրդիչներ, բոլորն ալ արդյունք մարդկային մշտական ընկերակցության և անհատի ու համայնքի ներքին խոր կապին:

Ամեն քիչ–շատ ապրած, փորձված, տեսած ու սորված անհատ ընկերական բնական պահանջ ունի ուրիշները կրթելու, միջավայրը բարձրացնելու, տգիտության դեմ պայքարելու, նախապաշարումներն ու հինցած ըմբռնումները խորտակելու, հոգիները քիչ մը ավելի լուսավորելու, ազնվացնելու ու բարձրացնելու և իր շրջապատողներուն ճաշակը քիչ մը ավելի հղկելու:

Այս ուրիշներու մասին մտածող ընկերական ձգտումները ունին անշուշտ իրենց ավելի եսական երեսները: Մակերեսի ուռուցիկ դառնալը գոգավորություն մըն է իր տակի երեսին համար. հեղինակ մը այդ բոլոր ընկերական ձիգերը կթափե, որովհետև հոգեբանորեն, իր ներսեն ուրիշներուն ազդել, ուրիշներու դատողության վրա տիրել կուզե. իր շրջապատողներն ու ընթերցողները իր համոզումներու ուժին և զգացումներու թափին ենթարկել կուզե, վարակել կուզե իր հոգիով, իր անձով, իր մտածելու եղանակով ու ճաշակով, այն ամե՛ն բաներով, ինչով ինքն է լեցուն: Կձգտի իր ետևեն քաշե «ամբոխները», «ուսումնականները», «երիտասարդությունը» իր խելքի ուժով, իր կամքի ուժով, իր սրտի ուժով: Իշխել կուզե հոգիներուն վրա, իր հոգին սուզվիլ կտենչա հոգիներու այդ ծովուն խորքը:

Միևնույն ժամանակ իր կառուցած երկը հանրության որոշ

զգացումներուն, ձգտումներուն ու որոնումին մեկ մարմնացումը կնկատե, գիտե, որ մարդկային հոգիի փնտրտուքին մեջ ինքը ըրած է գյուտ մը, մնայուն պատկերացում մը, գաղափարի մը ընդգծումը: Իր համայնքին, իր ժողովուրդին կամ մարդկության համար եղած է պիտանի արտահայտիչ մը, գիտական կամ գեղարվեստական կամ գործնական գրական դեմք մը:

Մինչև հիմա հիշված պատճառ-դրդիչներուն կավելնան քանի մը հետևանք դրդիչներ, այսինքն՝ արդեն կատարված աշխատանքի և ստեղծագործության արդյունքը եղող հավելյալ դրդիչներ:

Ամենեն բարձրը՝ բան մը ստեղծած, նորություն մը բերած և ընկերական դեր մը կատարած ըլլալու գիտակցությունը բնականաբար կբարձրացնե իր հոգին իր աչքին, գիտե որ արժեք մըն է և կճանչնա իր առավելությունները առանց իր թերություններն ու իր տկար կողմերը անտեսելու. ո՞ր բանն է կատարյալ այս աշխարհիս երեսին, ո՞ր գործն է անթերի: Ինչքան ալ շատ թերիներ ունենա՝ որոշ շնորհք ու որոշ առավելություններ կմնան, որոնք բնական ու արդար հպարտություն կներշնչեն և տրամադրութան բարձրացում կուտան: Հոգեկան այդ բարձրության վրա մնալու և ավելի ևս բարձրանալու ջանքը կդառնա հավելյալ մեծ դրդում մը նախորդներեն ծնող:

Այս ներքին գնահատանքին սակայն կմիանան նաև ուրիշներու արտաքին գնահատական արտահայտությունները, հեռուեն ու մոտեն, բերանացի ու գրավոր. այսպես ալ շրջապատողներուն համակրանքը, գովքը, հիացումը: Հեղինակը կդառնա առարկա ընդհանուրի խոսակցության, քննության, վեճի ու աղմուկի և ուշադրության: Ամեն կողմե ջերմ նայվածք, սիրալիր խոսք, սիրառատ վերաբերում, շռայլված հարգանք ու պատիվ: Այս բոլորը կշոյեն մարդուս զգացումները ու

կդառնան աղբյուր մեծ ու փոքր ուրախություններու և ախորժանքի, և բնազդորեն կմղեն հեղինակը նոր աշխատանքի, նոր արժեքներու ստեղծագործության:

Իսկ հեղինակ մը ինչքան շատ ստեղծե, որչափ շատ գրե ու անուն հանե, այնքան ալ շատ կկարդացվի ընդհանուր առումով, բնականոն պայմաններու մեջ. ըսել է՝ իր երկերը ավելի շատ կծախվին և ավելի եկամուտ կբերեն. աս ալ կդառնա վերջին հավելյալ դրդիչ մը, վերջին, բայց ո՛չ չնչին: Ամեն հեղինակի աշխատանքին մեջ կա այ՛ս կամ այ՛ն չափով նաև այս դրամական կողմը, ապրուստի հարցը, եկամուտի ու առուծախի հաշիվները և չի կրնար չըլլալ, քանի որ հեղինակը բոլոր մյուս մտավոր աշխատավորներու շարքին, ուսուցչի, խմբագրի, դերասանի ու երաժշտագետի նման, արհեստավոր մըն ալ ինքն է, և ամեն արհեստավոր պետք է ապրի իր աշխատանքով: Արժեքավոր հեղինակ չկա, որ գրե միայն դրամի համար՝ իր ձեռք բերած համբավը շահագործելով, բայց դրամի հաշիվները կան միշտ ու ամենուն համար ամեն աշխատանքի մեջ, շատ հազվագյուտ բացառիկներ ազատ են այդ հոգեն, ուրեմն և դրդիչեն:

Իր՝ արդեն կատարած գործին գիտակցությունն ու հոգեկան բարձրացումը, հանրության գնահատանքն ու ուշադրությունը, և դրամի ու դիրքի տված առավելությունները կյանքի մեջ. ահա՛ երեք հավելյալ դրդիչներ, որոնք հեղինակը աշխատանքի կմղեն:

Ես մինչև հիմա գրելու միայն ուրախությունները, հաջողիլն ու գնահատվիլը շեշտեցի՝ ատոնց դրդիչ ըլլալը ավելի ցայտուն կերպով մատնանշելու համար:

Կյանքի մեջ սակայն հեղինակներու հետ կապված չեն միայն հաջողանք ու գնահատություն, դյուրություն ու վայելք, այլ նաև շատ մեծ անհաջողություններ, սայթաքումներ, մեծ

տառապանք, երբեմն տաժանակիր աշխատանք, անվերջ փորձեր ու որոնումներ, առանց իրենց ընել ուզածը գլուխ բերելու, առանց իրենց հոգին բավարարել կարողանալու, միշտ դժգոհ իրենց ըրածեն, ինքզինքնին քննադատելով: Ուժեղ նախանձներ կան, երբ իրենց ջանքերն ու արդյունքը ավելի մեծ տաղանդներու կամ ընկերակիցներու գործին հետ կհամեմատեն: Ճնշող ու չարչարող բան է, երբ կզգաս, որ արժեք ունիս և արժեքավոր երկ մըն ես մեջտեղ դրած, որ չի գնահատվիր, որուն վրա ուշ չեն դարձներ կամ կխծբծեն: Անախորժություն մըն է հեղինակին համար, երբ իր ստեղծագործության մեջ բաներ կփնտրեն ու բաներ կգովեն, որ իրեն համար անարժեք է: Այդպես ալ մանավանդ երբ իր ամբողջ կյանքը կչարչարվի պատառ մը հացի համար և ծայրը ծայրին բերել չի կրնար, որ իր կերտել ուզած երկը հանգիստ ստեղծագործել կարողանա, կամ երբ հրատարակչի մը առևտրական քմայքին պետք է հարմարցնե իր աշխատանքը կամ ընթերցող հասարակության պահանջին ու ճաշակին:

Հեղինակներու ճամփան ալ, ինչպես կյանքի բոլոր ճամփա-ները, հարդարված ու զարդարված չէ միայն վայելքներով և հաջողությամբ: Ամեն տեսակի դառնություններ, հոգեկան ծանր ապրումներ, համառ ու լարված աշխատանք, հաճախ չափազանց հոգնեցուցիչ և բազմատեսակ զրկանքներ ու աղքատություն ցանված են նաև գրականության նվիրված մարդոց ճամփուն վրա: Բայց այս բոլոր դժվարություններն ու դառնությունները հեղինակը չեն հեռացներ հեղինակելե, ընդհակառակը, կարծես ավելի կսրեն ստեղծելու ծարավը և ավելի կամք ու համառություն կդնեն հեղինակի հոգիին մեջ: Եթե ուրախությունը, հաջողությունը, սերն ու վայել-քը, փառքն ու դրամը ստեղծագործության դրական դրդիչ-ներն են, այս ձախողանքը, չհասկցվիլը, չըմբռնվիլը,

ուզածը ընել չի կրնալը, աղքատ ու անփառունակ մնալը ստեղծագործության «ի բացասականե» դրդիչներն են: Ու կներկայացնեն այն հսկայական համառ ջանքերը, որով հեղինակները կձգնին հաղթահարել բոլոր արգելքներն ու թշնամանքը, արժեքավորելու համար իրենց աշխատանքը և պարտադրելու համար հասարակության իրենց անձն ու իրենց գործը:

Թե՛ գիտական ու գործնական երկերու հառաջաբաններուն մեջ, թե՛ գեղարվեստական երկերու հերոսներու բերնով շատ հաճախ կպատմվի կամ կնշմարվի հեղինակին կրած դառնությունները իր արհեստին երեսեն և իր հոգեբանական տվայտանքը իր երկի դժվար երկունքեն:

Հեղինակի մը համար հեղինակելու հետ կապված ամեն ինչ, դրական կամ բացասական, դրդիչ մըն է միշտ այս կամ այն ձևով, այս կամ այն չափով:

ԺԱ Ընթերցողի կապը հեղինակի հետ

Պատահական ու թեթև ընթերցանության սովոր անձերը ընդհանրապես քիչ կհետաքրքրվին հեղինակով, չեն փնտրեր ու չգիտեն, թե որո՞ւ գրածն է, որ կկարդան, ըլլա լուր, տեղեկություն, թե պատմություն մը, ճիշտ այնպես, ինչպես որ բերնե բերան կրկնվող, եղելությունները, կատակները ու երգերը ըսելու կամ լսելու ատեն հեղինակի մասին խոսք չկա: Գրքերուն վրա սովորաբար հեղինակին անունը միշտ գրված կըլլա և միշտ ալ մեքենաբար կկարդացվի, բայց ուշադրության առարկա չի դառնար ու կմոռցվի:

Քիչ մը ավելի հարատև ընթերցողներուն համար շարք մը երկեր գրած հեղինակին անունը կմնա շրթունքներուն վրա ու կգործածվի, բայց ավելի իբրև որոշ տեսակի գրության անուն, քան նեղ մտքով հեղինակի: «Թովոտ մը տվեք ինծի»,

կդիմե գերմանուհին գրադարանապետին: «Մայն–Ռիտս ո՞վ է վերուցեր», կփնտրե ուրիշ մը իր կորուստը: «Ի՞նչ կկարդաս, Բաֆֆի՛», այսինքն ստեղծադործողը չէ, որ աչքի առաջ ունի խոսողը, այլ ստեղծագործությունը:

Ընթերցողի հոգին հեղինակին հետ դեռ մասնավոր կապ մը չունի, հեղինակի անձով դեռ չես հետաքրքրված, իր անունը լսած ես, գիտես, իբրև որոշ տեսակի գրություններու հեղինակ:

Հեղինակի անձը կշեշտվի, երբ ընթերցանության կմոտենաս հատկապես այսինչ մարդու գրածը ըլլալուն համար: Կա՛մ իր գրական համբավեն, կա՛մ գիտական հռչակեն դրդված, կա՛մ բարեկամներուդ գովասանքեն ու գնահատանքեն ոգևորված: Հոս արդեն միայն հեղինակին անունը գիտնալը չէ հարցը, այլ հեղինակի գրական կամ գիտական որոշ առավելությունները լսած ըլլալդ և ստուգել ուզելդ է կարևորը: Հեղինակի մը տաղանդն ու գիտությունն է, որ մեջտեղ է դրած, հեղինակի մը կարողություններն են արդեն, որ հետաքրքրություն կարթնցնեն:

Հեղինակի անձին ստացած կարևորությունը շատ ավելի կզորանա, երբ ո՛չ թե ուրիշներու խորհրդով, հանրային ձաշակով կամ գրավաճառի մը, քննադատի մը հանձնարարությամբ կառաջնորդվիս, այլ այդ հեղինակի նախորդ երկը կամ երկերը կարդացած ես ու կճանչնաս անձամբ իր կարծիքները, իր գրելու եղանակը, իր աշխարհայացքը, իր վերաբերումը քեզի հետաքրքրող հարցերուն, այսինքն՝ ծանոթ ես հեղինակի ստեղծագործ հոգիին, գիտես անոր առավելությունները, ուժը, շնորհքը ու կհավնիս: Ուրիշ խոսքով անհատապես շփման մեջ ես հեղինակի ստեղծագործ հոգիին հետ, կճանչնաս հեղինակը իբրև հեղինակ:

Այս ծանոթությունն ու համակրանքը արդեն կդառնա

ուղղակի սեր ու մտերմություն, երբ հեղինակը կարտահայտե քու համոզումներդ, քու գիտական տեսություններդ ունի, քու գեղարվեստական ճաշակդ ու քու գրական ըմբռնումները կմարմնավորե կամ քու իրական ապրումներդ շատ մոտ ու նման տեղեր, դեմքեր ու դեպքեր կնկարե, քու սեփական երազներուդ, կարոտներուդ ու ձգտումներուդ մարմին կուտա. այսինքն՝ երբ հեղինակը քու հոգիիդ բանաստեղծն է, քու մտքերուդ գիտնականը և քու տեսակետներուդ բանասերը: Այլևս այդ հեղինակը ո՛չ միայն տաղանդ մըն է քեզի համար, այլ հոգիի բարձր ընկեր մը, չես կըրնար անոր երկերեն և ո՛չ մեկը չկարդալ, ջերմությամբ կխոսիս իր մասին, կսքանչանաս և՛ կարդալու ատեն, և՛ հանձնարարելու: Խնդիրը կրնա հասնիլ մինչև մոլեռանդության, մինչև կույր պաշտամունքի և պատշաճության սահմանները անցնող միակողմանի փառաբանության: Իր ապրումներն ու պնդումները և քու սեփական զգացումներդ ու դատումներդ սերտորեն հյուսված են իրար: Ո՛չ միայն իր ստեղծագործությունը սիրելի է քեզ, այլև իր գրությունը, այլև տպված գիրքը, որ միշտ սեղանիդ վրա է ու քու ձեռքիդ շոյանքին տակը: Սիրահարվածի մը հոգեբանությունն է. քու սիրած էակիդ կապված ամեն իր թանկ է քեզի համար, և հեղինակի հասցեին եղած ամեն քննադատություն, ամեն պարսավ ուղղակի քու հոգիդ կծակե, կզգաս իբրև անձնապես քեզի դեմ ուղղված, կզգաս իբրև թշնամանք ու թշնամություն:

Երբ մտերմությունը այս խորության է հասած՝ ընթերցողը այլևս չի կրնար չհետաքրքրվիլ իր հեղինակին նաև անձովն ու կյանքովը: Միայն իբրև հեղինակ ճանչնալն ու հոգեկից ըլլալը հերիք չի գար այլևս, իր մասին ամեն բան կհետաքրքրե քեզի և մանավանդ իր ապրած իրական կյանքը, իր կյանքի ամբողջ ընթացքը, իր տառապանքներն ու թռիչքները, իր

ստեղծագործության դրդիչները և իր կյանքի բոլոր ներքին ու արտաքին պարագաները. ընթերցողը կսկսի փետրել իր սիրած հեղինակի կենսագրության բոլոր ծալքերն ու մանրամասնությունները: Եվ բնական կերպով այս բոլոր կենսագրական տեղեկությունները նոր կապեր կստեղծեն ընթերցողին ու հեղինակին միջև. մինչև հիմա հեղինակի երկերուն մեջեն հոսող ու ցայտող հոգին էր սիրվածը, հիմա ատոր կավելնա հեղինակի կյանքին վեպեն ծորող սերն ու համակրանքը և կենդանությունը: Ընթերցողի հոգիին մեջ հեղինակը կամբողջանա և կմարմնավորի ծանոթ ու մտերիմ իսկական անձի մը պես:

Բոլորովին տարբեր է անձնական ու իրական ծանոթության դերը հեղինակի ու ընթերցողի մեջ եղած կապի տեսակետեն: Բնականաբար հարցը կվերաբերի միայն ժամանակակից հեղինակներու, որոնց համբավը կրնա արդեն հաստատված ըլլալ կամ դեռ հաստատված չըլլալ: Այս երկու պարագային ալ դեր մը ունի անշուշտ հեղինակին տեսած ըլլալդ, հետը շփման եկած ըլլալդ կամ ավելի ևս հեղինակը մոտիկեն ճանչցած ըլլալ կամ ուղղակի հեղինակին հետ մտերիմ, բարեկամ, ընկեր ըլլալդ: Շատ կան հեռուեն հեռու հիացումներ որևէ հեղինակի մը գրություններով, որ ավելի կամ պակաս չափով կպաղին, երբ առիթը կներկայանա հեղինակին հետ անձնական շփման գալու: Հոտ դեր ունին հեղինակի անձին ներքին ու արտաքին գծերն ու թերությունները: Հոտ դեր ունի մարդկային հոգիի բնական պահանջը իր հավնած ու սիրած էակը իտեալացնելու, ամեն թերություններն ու ձղճիմութենե ազատ ու բարձր երևակայելու, իսկ այս իտեալացման բոլոր պահանջներուն շատ քիչ հեղինակներ կրնան հաջողությամբ դիմագրավել: Հետևանքը կըլլա ընթերցողի հոգիին մեջ ջերմության աստիճանացույցին անկումը: Եվ վերջապես հոտ

դեր ունի նաև այն բնական իրողությունը, որ անձ մը ինչքան կուզե ազնիվ ըլլա, շնորհալի ու բարձր հեռուեն դիտած, երբ կմոտենանք ու կապրինք հետը առօրյա շփումով՝ կարծես կվարժվինք, սովորական կդառնա ու կարծես կպզտիկնա այս կամ այն աստիճանի: Մյուս կողմեն ալ կենակցությունը կմերկացնե, իսկ մերկությունները ինչքան ալ սիրուն ըլլան՝ իրենց ամեն մասերով ու կետերով դիմանալ չեն կրնար արևու լույսին. հոս ծռություն մը, հոծ բիծ մը, անախորժ ծալք մը կամ գիծ մը: Եվ այս բոլոր մարմնական ու հոգեկան ծուռն ու թերին, որ սովորական մարդոց վրա կտեսնենք ու կանցնինք մեր բարձր դատած, մեր շատ գնահատած ու իտեալացուցա՛ դեմքերուն վրա շատ ավելի անախորժ կզգանք, և մեր հիացումը կվիրավորվի: Մեր համակրանքը կգաղջանա:

Բայց շատ անգամ ալ կպատահի հակառակը. հեղինակ մը, որ կա՛մ բնավ չէինք կարդացած, կամ կարդացած էինք առանց որևէ մասնավոր ուշադրության, հանկարծ երբ անձնապես տեղ մը կհանդպինք կամ քիչ մը ավելի մոտիկեն շփման կուգանք՝ կսկսինք հետաքրքրվիլ իր երկերով. տեսնելեդ ու հետը խոսելեդ ետքը կարծես պահանջ կզգաս իր երկերուն ավելի մոտիկեն ծանոթանալու: Կապը փոխադարձ է. ինչպես երկերուն ընթերցումը հետաքրքրություն կառաջացնե դեպի հեղինակին անձը, այնպես ալ հեղինակին անձը հետաքր-քրություն կներշնչե դեպի իր երկը:

Ընթերցողներու հոգիին մեջ հեղինակներու հանդեպ կան անշուշտ հաստատուն սերեր, որոնք ամբողջ կյանքը կտևեն, դիցուք և որոշ թեթև ելևէջներով: Բայց շատ սովորական են նաև այն սերերն ու մտերմությունները, որոնք որոշ շրջան մը հոգիդ կգրկեն, և կյանքիդ, պայմաններուդ ու տարիքիդ փոփոխության հետ կմարին: Չմարողներն ալ, որոնք կտևեն ու կմնան մինչև ընթերցողի կյանքին ավելի

հասուն ու ծանրագլուխ տարիները, մինչև կյանքի էջքին ու վերջքին տարիները, ատոնք ալ բնականաբար պահել չեն կրնար պատանության ու երիտասարդական օրերուն խենթ հատկությունները: Տարիքին հետ զգացումներն ալ կապրին ու կհոլովվին բնության անխուսափելի օրենքներով: Եվ վերջապես նոր զգացումները թե՛ ապրումի, թե՛ փորձի, թե՛ մտքի և թե՛ գրականության գավառներուն մեջ կբերեն նոր հեղինակներ, նոր ոգևորություն, նոր տեսություններ, նոր գիտություն և նոր ստեղծումներ, որոնք եթե մեր նախորդ ոգևորություններուն ու սերերուն հակընդդեմ ալ չեն, բայց և այնպես բոլորովին նույն ալ չեն և ատոր համեմատ ալ ընթերցողի գերադասություններն ու գնահատումները որոշ տեղափոխություններ ու թեքումներ կկրեն: Նոր հեղինակներ կուգան նոր մտքերով, նոր արվեստով, նոր գրավիչ ուժերով: «Նոր» կլսենք ընթերցողի տեսակետեն, թե չէ ատոնք կըլլան հաճախ շա՛տ հին, դարավոր հին հեղինակներ, որոնց հետ ընթերցողը նոր շփման կուգա, նոր կճանչնա և նոր կսկսի թափանցել անոնց գեղեցկությունն ու բարձրությունը: Ու կկապվին հոգեկան նոր մտերմություններ:

ԺԲ Հեղինակին կրած ազդեցությունները

Հեղինակն ալ որոշ կապեր ունի իր ընթերցողներուն հետ և որոշ չափով մը կենթարկվի իր ընթերցողներու ազդեցությանը: Իր ընկերներուն, բարեկամներուն ու մտերիմներուն կամ ավելի պատահական անձերու արտահայտած կարծիքը, գնահատանքը, ինչպես և անոնց ըրած նկատողություններն ու ցանկալի համարած ուղղումները անշուշտ որ մտածել կուտան հեղինակին և տեսակ մը վերաքննության կենթարկեն իր ստեղծագործությունը իր հոգիին մեջ:

Այլև լրագրության ու գրախոսության վերաբերումը, քննա–

դատությունն ու վերլուծումները անշուշտ դեր մը կխաղան: Այդպես ալ իր գրվածքին տարածվիլն ու կարդացվիլը, կամ, ընդհակառակը, իր գրքին արմատ չբռնելը, անոր մասին չխոսվիլը և շատ քիչ տարածվիլը բնականաբար կազդե հեղինակի և՛ տրամադրության վրա, և՛ ոգևորության, կնպաստե կամ կխանգարե որոշ չափով մը անոր աշխատանքը. կրնա նույնիսկ դրդել որոշ ուղղումներու, որոշ զգուշության, որոշ սրբագրություններու իր հաջորդ ստեղծագործություններու միջոցին ընթերցող հասարակության մատնանշած ուղղությամբ՝ ավելի մեծ հաջողություն ու գնահատանք քաղելու համար: Այսինքն իր ընդհանուր աշխատանքին ու ստեղծագործության վրա ընթերցողները որոշ ազդեցություն կբանեցնեն, գեթ որոշ չափով մը կստիպեն ենթարկվիլ իրենց ճաշակին, իրենց ուզածին:

Սակայն այդ չափը ընդհանուր առումով շատ համեստ է և շատ քիչ անգամ կրնա իսկապես խորքին վրա ազդել: Արտաքին զիջումներու, ձևական սրբագրություններու և թեթևակի փոփոխություններու մեջ է ընդհանրապես, որ հեղինակը կհոժարի ընթերցողներու պահանջքին: Որովհետև ամեն հեղինակ ծառ մըն է որոշ հողի ու տեղի վրա բուսած, որոշ պտուղի մը սերմեն և որոշ պայմաններու տակ սնած ու աճած. քննադատության հովերը կրնան քիչ մը ծառը թեքել, եթե ուժեղ են ու տևական, և կամ ծառը ինքը եթե շատ է բարակ, կրնան փչող հովերը տ երևաթափ ընել որոշ ժամանակի մը համար, բայց ծառի բնական էութենեն լուրջ բան մը փոխել չեն կրնար: Բարդին կմնա բարդի, տանձենին ալ՝ տանձենի: Ամեն հեղինակ, հատկապես ամեն արժեքավոր հեղինակ, իր էությամբ, իր զգացումներով, դատումներով, աշխարհայացքով, ճաշակով ու ոճով որոշ ու կազմակերպված արդյունքն է քանի մը շատ կարևոր իրողություններու, որոնք

արդեն ոչ թե թեթևակի ու երկրորդաբար, այլ շատ խոր, հիմնական ու մշտական ազդեցություն կբանեցնեն ամեն մեկ հեղինակի վրա:

Մենք հեղինակ ըսելով սովորաբար կըմբռնենք անհատ մը, որ գիրք մըն է գրած, և անհատը իր ստեղծագործության հետ կըմբռնենք անջատ, ինքն իրմով լրացած երևույթ մը, և իր գրած գիրքն ալ կհասկնանք իբրև անոր մտածած, անոր կառուցած աշխատությունը ամբողջովին: Մինչդեռ իրա–կանորեն ամեն հեղինակի երկերուն մեջ որոշ մաս մըն է միայն իր սեփականը, իսկապես իր մտածածն ու հնարածը, իսկապես միայն իր ստեղծագործությունը:

Երբեմն իրավ որ զգալի նորություն մը ունի հեղինակը և մեծ ու աչքառու է իր բերած ինքնաստեղծ նոր մասը: Ավելի երկրորդական հեղինակներու քով, բայց ընդհանրապես հեղինակներու ստվար մասին մեջ շատ փոքր է իսկապես նոր տարրը: Եղածը իր մեծագույն մասով կրկնություն մըն է նախորդ իրմե առաջ եղած գրություններու, անշուշտ քի–չիկ մը տարբեր դասավորումով: Եվ սա է պատճառը, որ շատերը բանահյուսական երկի մը հիմքը կհամարեն ձևը, ինչպես ըսված ըլլալը: Բուն նյութը՝ միտքը, խորքը, կյանքն ու զգացումը, կըսեն նույն է ամեն գրվածքի մեջ:

Ճշմարտությունն այն է, որ ամեն հեղինակի յուրաքանչյուր հեղինակության մեջ աշխատած են ու կաշխատին բազմաթիվ ուրիշներ, ամբողջ համայնություններ, և շատ ավելի մեծ չափերով, քան ինքը հեղինակը: Հեղինակը արտահայտիչ մըն է միայն համայնություններու մտածածին, ըսածին ու զգացածին. բազմատեսակ գիրքերու ու ճառերու մեջ հեղի–նակը կներկայանա միայն իբրև ուրիշներու կողմե արտա–հայտված իրողությունները մեկ կետի մը, մեկ դեպքի մը շուրջը փաթթողը, կեդրոնացնողը, փնջողն ու իր հոգիին

բոցովը ջերմացնողը:

Այս ուղղությամբ առաջին ու ամենամեծ հանրային ազդակը հեղինակի մը տաղանդն է, հեղինակի բնածին խառնվածքը: Ամեն հեղինակ, ինչպես իր մարմնին, այնպես ալ իր հոգիին մեջ կպտտեցնե դարավոր ու դարավոր ժառանգական կարողություններու որոշ համադրում մը: Մարդս ինչ որ կզգա, ինչ որ կմտածե և ինչ որ կընե գլխավորապես դարավոր ժառանգական ունակություններու ու հակումներու բերած ու մշակած չափովն ու ձևովը կզգա, կընե ու կմտածե: Ինչպես մեր մարմինը, այնպես ալ մեր հոգին, մեր էությունը, մեր գործն ու ստեղծագործությունը ամենեն առաջ կպարտինք մեր ծնողներուն ու մեր ծնողներու ծնողներուն, մեր տոհմին, մեր ցեղին, մեր ժողովուրդին: Ամեն մարդու և ամեն հեղինակի հոգիին մեջ տիրապետողը ամենեն առաջ իր ժողովուրդի կողմն է, իր ժողովուրդի շնորհներն ու հակումները, իր ցեղային հոգեբանությունը:

Երկրորդ մեծ ազդակը ամեն մարդու էության ու գործունեության, այդպես ալ ուրեմն ամեն հեղինակի ստեղծագործության, այն միջավայրն է, ուր կծնի, կբացվի, կծաղկի ու հասունության կհասնի անհատը: Այսինքն՝ ընտանիքը, համայնքը, շրջապատող բնությունը, շուրջի քաղաքակրթական վիճակն ու հաստատությունները: Այս բոլոր իրականությունները խոշոր չափերով մասնակից են հեղինակի աշխատանքին, այս կամ այն ձևով խոսքի կուգան ու կներկայանան ամեն հեղինակի երկերուն մեջ:

Երրորդ մեծ ազդակն ու աշխատակիցը հեղինակի գործածած լեզուն է, որ նորեն հանրային երևույթ մըն է դարերու ու երկար սերունդներու աշխատանքեն ծնած ու զարգացած: Գրական երկը լեզվական կառուցում մըն է, և այդ լեզուն պատրաստ կստանա հեղինակը իր մոր

շրթունքեն, իր դպրոցեն, իր շրջապատեն: Շատ համեստ է ու համեմատաբար շատ չնչին անհատ հեղինակի մը բերած նպաստը, ինչ որ լեզվի հիմնականին ու էականին կվերաբերի: Այդ լեզվեն օգտվելու կերպին ու այդ լեզվի գործածության իր ինքնահատուկ ձևերուն մեջն է ընդհանրապես յուրաքանչյուր հեղինակի անհատական բերքը: Բայց նույնիսկ հեղինակի ոճին ու կառուցման անձնական ճարտարապետության վրա, երբ երևույթներուն կնայինք քիչ մը ավելի վերեն ու հեռվեն, չափազանց մեծ է մայրենի լեզվի դրած կնիքը: Մարդուս ըսելու, արտահայտելու, դասավորելու, վերլուծելու եղանակները, նույնիսկ իր գործածած լեզվական զարդերը, խաղերը, հանգերը, պատկերները, համեմատությունները, կատակները խոր կապերով հյուսված են միշտ դարերու խորքեն եկող մայրենի հնավանդ լեզվին:

Ատոր հետևանքն է, որ ժողովուրդները իրարմե կզատվին ու իրարու կկապվին գլխավորապես լեզվով: Այդպես ալ գրականությունները կզատվին մյուս գրականություններեն լեզվով: Եվ յուրաքանչյուր հեղինակ մեծ չափերով ենթակա է նաև իր մայրենի լեզվով եղած այդ գրականության, իր մայրենի լեզվով դիզված բանահյուսական հարստության, որ ըսել է՝ ժողովուրդի մը հին ու նոր արդեն գոյություն ունեցող գրական ստեղծագործությունները կներկայացնեն չորրորդ մեծ աշխատակիցն ու ազդակը նոր հեղինակներու նոր երկերուն մեջ: Երգերու, վեպերու, գիտական որոշ նյութերու, հետաքրքրություններու, ուսումնասիրելու որոշ եղանակներու, գործնական որոշ հարցերու, նախընտրելի որոշ նյութերու, գեղեցիկ օրինակներու և ազգային ընդգծված ձգտումներու դարավոր հավաքածու մըն է ամեն ժողովրդի բանահյուսությունը և՛ անգիր, և՛ մանավանդ գրավոր: Ամեն նոր հեղինակ բանահյուսական այդ ազգային ստեղծա–

գործություններուն վրա է կրթված և անոնց ոգիովն ու էությամբն է թաթխված բնական պայմաններու մեջ: Եվ ինքն ալ շուտով կդառնա այս կամ այն չափով իր ժողովուրդի ինքնահատուկ էության և իր ազգային գրականության ուրույն գծերուն մեկ արտահայտիչը:

Այս ազգային մեծ ազդակներուն քովը պետք է դրվի նաև, իբրև անհատ հեղինակներու աշխատանքին գործակցող ուժ, այն ամենը, ինչ որ հեղինակը կա՛մ իր խառնուրդ կյանքով, կա՛մ երկրեերկիր իր թափառումներով, կա՛մ իր ուսած քանի մը լեզուներով կրցած է յուրացնել ուրիշ ժողովուրդներեն, օտար ընթերցումներեն, մարդկային ընդհանուր պատմութենեն ու պատմություններեն, օտար բանահյուսական երկերեն, իբրև գիտություն, իբրև ոճ, իբրև ճաշակ, իբրև մտածման եղանակ, իբրև մշակույթ, իբրև ավելի լայն ու համամարդկային որոնում, ձգտում և փիլսոփայություն: Աս ալ կդառնա ահա՛ ամեն հեղինակի վրա ներգործող հինգերորդ ազդակն ու գործակիցը:

Ինչքան ատեն որ ժողովուրդները իրարմե անջատ կապրին՝ այս վերջին ազդակի ուժը տկար է համեմատաբար: Բայց տիրապետության, հպատակության ու գաղթային պայմաններով որքան որ ժողովուրդները իրարու կսանրվին՝ այնքան կշեշտվի բնականաբար օտար մտքի, ճաշակի, նյութի ու մշակման ազդեցությունը ժողովուրդի մը գրական անհատին վրա, ուրեմն և ժողովուրդի ամբողջ գրականությանը վրա: Եվ հիմա, որ մարդկությունը հետզհետե տնտեսապես ու քաղաքակրթորեն, շուտով նաև պետական կազմով իրար օղակվելու և միակ ամբողջություն մը դառնալու վրա է, այդ համամարդկային փոխադարձ ազդեցություններու բաժինն ալ բնական կերպով արագ պիտի մեծնա: Բոլոր գրականություններն ալ պետք է ավելի

սերտորեն կապվին իրարու ընդհանուր համամարդկային լայն գրական-ստեղծագործական հոսանքի մը մեջ: Այսինքն՝ ամեն հեղինակ իր ժողովուրդեն ու իր անմիջական միջավայրեն ստացած ազդեցություններուն վրա կրե պիտի նաև համամարդկային մտքի, զգացումներու և ձգտումներու ազդեցությունը, և ինքն ալ պիտի դառնա՝ ազգայինին կից և ազգայինով արտահայտված՝ նաև համամարդկային հոգեկան որոնումներու պատկերող մը:

Ամեն հեղինակ այս բոլոր աղբյուրներեն ծծած հյութերով ու նյութերով կշաղվե իր ստեղծագործությունը, որ հիմա իր կողմեն կերթա ազդելու իր ընթերցողներու հոգեկան զարգացմանը, ինչպես և իր ազգային գրականության բարձրացմանն ու հարստացմանը:

Ինչպես ամեն մարդ, այնպես ալ ամեն հեղինակ, անշուշտ իրավունք ունի իր կատարած գործը իրը համարելու, իր աշխատանքով հպարտ ու բախտավոր ըլլալու և իր աշխատանքին պտուղը որոշ չափով մը ինքը վայելելու: Ասիկա կտևե ինչքան ատեն որ հեղինակը կապրի: Հեղինակի մահվան հետ բացահայտ կդառնա մյուս ավելի խորունկ ճշմարտությունը. անհատները վայրկյաններ են, որոնք կուգան ու կանցնին ու կդառնան հետզհետե վերացական անուն մը: Հեղինակները վայրկենական ու մասնական գործադրողներն են միայն շատ ավելի լայն ամբողջության մը կատարած դարավոր աշխատանքին, որ բանահյուսություն կանվանենք: Տևականը, մեծարժեքը և խորհրդավորը այդ դարեդար կատարվող ճիգերուն ընդհանուր հոսումն է, ապրող, խորհող ու նրբազգաց ժողովուրդի մը ստեղծագործական գալարումները, որով անձ և տալ ու մնայուն դարձնելու կջանա իր մարդկային հոգիին մեջ անցած-դարձածին, իր ապրումներուն, իր զգացումներուն ու իր մտածումներուն խոր-

քը թափանցել կտենչա, և ապրելուն ու կյանք ըսվածին ներ-քին իմաստը կփնտրե: Ստեղծագործական այս դարավոր հոսանքին մեկ ուղխն է, մեկ երակը, մեկ սահանքը, մեկ ցայտքը, մեկ ալիքը, մեկ ծուփը ամեն մեկ հեղինակ:

ԺԳ Բանահյուսական երկերու հանրային արժեքը

Մինչև հիմա աչքի առաջ ունեինք բառակերտ երկերուն արժեքը անհատական տեսակետեն, թե ի՞նչ օգուտ ու հաճույք կուտան անոնք անհատ անձերու՝ ընթերցողին ու հեղինակին:

Բայց անհատական տեսակետը վերլուծելու ատեն, ըսված է արդեն շատ բան, և ամենեն էականը, ինչ կվերաբերի նաև գրություններու հանրային արժեքին, քանի որ երևույթի մը հանրային կողմն ու դերը անոր անհատական դերին ու արժեքին ընդլայնումն ու ընդհանրացումն է էապես: Ընդգծեցի վերը, որ ամեն հեղինակ իր ժողովուրդի գրականությունը հյուսող թել մըն է քիչ մը հաստ կամ բարակ, քիչ մը երկար կամ կարճ: Ընդգծած եմ նույնպես, որ այդպես է նաև ամեն ընթերցող, ով կօգտվի ու մտերիմ է գրական մեծարժեք երկերու, ո՛չ միայն իր անձի բարձրացմանը կաշխատի, այլ իր անձի միջոցով կնպաստե իր ժողովուրդի բարձրացմանը:

Կմնա, ուրեմն, որ այս վերջին էջերուն մեջ շեշտենք ու ընդգծենք բանահյուսական երկերու անհատական արժեք-ներեն դեպի հանրայինը անցնող ընդհանրացումը, դիտենք անոնց հանրայի՛ն արժեքավորումը:

Ամեն բառակերտ ստեղծագործություն, ըլլա գործնական, գիտական թե գեղարվեստական, անմիջապես նվիրված է հարցի մը, երևույթի մը, մտածումի մը, հոգեկան վիճակի մը, ընկերական խնդրի մը, մարդկային հարաբերության մը անմիջական քննությանը կամ պատկերացմանը: Ամեն գիրք հարց մը, կողմ մը, խորշ մը կլուսավորե, հարցի մը պատաս-

խանը կփնտրե, ըմբռնումի մը, փորձառության մը քարոզիչն է. ամեն գիրք բան մը կլուսաբանե, թաքուն իր մը դեպի լույսը կքաշե: Գիրքը լույս է, ուր որ երթա՝ հետը լույս կտանի: Իրեն քսվող միտքը կայծ կառնե, իրեն շփվող հոգիները բոց կառնեն: Ընթերցումը ժողովուրդներու միտքը կբանա, ավելին գիտնալու, ավելի խորը հասկնալու ծարավը կուտա, «ինչու»-ները փնտրելու ու ճամբու վրա կդնե:

Ամեն գիրք իր հատուկ նյութովն ու մշակած հարցերովը, իր ուսումնասիրած երևույթներովը ժողովրդի մը մտավոր զարգացման ու հոգեկան հասունության կնգտի այս կամ այն չափով, այս կամ այն խորությամբ ու թափով:

Բայց բացի այդ հատուկ ու հիմնական նյութեն ամեն գրության մեջ որքան-որքա՜ն կողմնակի դիտողություններ ու դատողություններ մեջ կուգան խոսքի ընթացքին, որոնք կյանքեն, իրականութենեն կամ գիտութենեն ու փորձերեն կհոսին և ո՛չ միայն գրչին ծայրեն, որով և ամեն գրական երկ կդառնա նաև այդ պատահական գաղափարներու տարածողն ու ժողովրդականացնողը: Ատոր համար է, որ ամեն երկ, բացի իր բուն նյութեն, բազմաթիվ ուրիշ գիտություններու ուսումնասիրության նյութ կրնա դառնալ: Այսպես, օրինակ, երգ մը կամ վեպ մը, կրնա նյութ դառնալ լեզվական վերլուծության, գրապատմական դիտողության, գրականության պատմության, պատմական ուսումնասիրության, վարքուբարքի, ըմբռնումներու ու փիլիսոփայական տեսություններու և դեռ ուրիշ շատ կողմերե: Այս բոլոր կողմերեն բոլոր շոշափված անցողակի նյութերը կենսատու ջրի կաթիլներ են, որ անձրևի պես ժողովուրդի մը մտքի մշակ ու անմշակ արտերուն վրա կթափին:

Ինչքան շատ են բառերով կերտված ստեղծագործությունները ժողովրդի մը գրականության մեջ, և որքան լայն

շերտեր կօգտվին այդ գրական երկերեն, որքան շատ են հեղինակները ամեն տեսակի և որքան շատ են ընթերցողները ամեն տեսակի, այնքան բարձր է այդ ժողովուրդի մտավոր մակարդակը: Գրականության մը բազմակողմանիությունը, խորությունն ու հարստությունը մեկ կողմեն ժողովուրդի զարգացումը կկերտեն, մյուս կողմեն ալ, բնականաբար, այդ ժողովուրդի հոգեկան բարձրության աստիճանը կնշեն: Ժողովուրդի մը գրականության մեջ այս հանրային ուսումնական մեծ կարևորության զույգ կերթա նաև այդ երկերուն հանրային դաստիարակիչ մեծ արժեքը:

Ամեն բանահյուսական ստեղծագործություն մարդու մը հոգին է, մարդու մը ապրումները, մարդու մը մտածումները, որոնումները, մարդու մը ձիգերն ու պայքարը: Ասկե զատ գրական երկերու մեկ շատ խոշոր մասին մեջ իրական կամ երևակայական բազմաթիվ ուրիշ մարդոց վրա կխոսվի շարունակ: Կգծեն այդ տիպարներու հոգին, անոնց գործերը, տենչերը, անոնց հաջողություններն ու ձախողանքը, անոնց ոգևորությունը, քաջությունն ու անձնվիրությունը:

Գրքերուն սև մուրին մեջեն կենդանի մարդիկ կխոսին մեզի, մեծ ու հետաքրքիր անձեր կկենան մեր դեմը իրենց գործով, իրենց կյանքով ու պայքարով: Եվ այդ բոլոր մարդկային մեծ կամ ազնիվ դեմքերը իրենց համոզումներով, իրենց վարմունքի ջերմությամբ, իրենց ընկերական նվիրումով, իրենց խանդավառությամբ կքաշեն մեզի իրենց ետևեն. մեյ-մեկ օրինակ կդառնան մեզի մեր հոգիին ու մեր գործունեության համար:

Դաստիարակության ամենեն սուր զենքը կենդանի օրինակն է մանկավարժության մեջ, այսինքն՝ շրջապատող անձերու կյանքն ու վարքը: Գրականությունը հսկա շրջապատ մըն է առանց պատերու. բոլոր հեղինակները իրենց

բոլոր հերոսներուն հետ և բոլոր պատմական դեմքերը մեր կենակիցներն են, մեր ուսուցիչները, մեր օրինակները: Ի՞նչ կա ավելի կրթիչ ու ազնվացնող, քան մեծ մարդոց կենսագրությունը, քան զանազան ասպարեզներու վրա գործող պատմական խոշոր դեմքերու վարքն ու գործը, քան ամենեն տաղանդավոր հորինողներու իրենց կյանքեն ու իրենց փորձառութենեն քաղած ու ձուլած վիպական դեմքերը:

Իրական թե երևակայական այս բոլոր մեծ մարդիկը, տաղանդի կնիքը կրող այդ անձերը, նվիրումի, բարձրության ու ազնվության այդ գրավիչ օրինակները, մեծ նպաստ մը ու մեծ խթան մըն է ամեն ժողովուրդի բարձրացման համար: Ամեն ժողովուրդ նախ իր և վերջն ալ նաև ուրիշ ժողովուրդներու գրականության վրա կկրթե իր հոգին, գրականության ու պատմության հերոսներով կոգևորվի և անոնց տաք շունչին տակ կդաստիարակվի: Ընթերցանությունը այդ պատճառով ալ շատ բացառիկ ու շատ կարևոր գործիք մըն է ժողովուրդներու դաստիարակության գործին մեջ, որուն ապագա հնարավորություններու մասին նախորդ էջերուն մեջ արդեն մատնանիշ ըրած եմ:

Կենդանի օրինակներու այս վարակիչ ազդեցութենեն զատ՝ գրական երկերը ուրիշ կողմ մըն ալ ունին, որուն արժեքը նորեն չափազանց մեծ է մարդկային հոգիի քաղաքակրթվելու, ընկերական հարաբերություններուն նրբացման ու ազնվացման տեսակետեն:

Գրքերը կպարտադրեն, որ ընթերցողը ուրիշներու հոգիին մեջը նայի, ուրիշներու ցավերը, հոգերը, ուրախություններն ու ներքին պայքարները դիտե, ուրիշներուն հուզումները, երկմտությունները, տենչերն ու ընդվզումները իր հոգիին մեջն ապրի: Ժողովուրդ մը որքան մեծ գրականություն ունենա, այնքան ավելի կվարժվի իր եսի նեղ սահմաններեն դուրս

գալու, այնքան կսորվի ուրիշներու կյանքին մասնակցիլ ու կենակցիլ: Եսն ու ոչ–եսը հաճախ կփաթթվին իրարու: Գրա–կանությունն ու ընթերցանությունը ժողովուրդները դեպի այլասիրություն կմղեն:

Գրականությունը եսականությունները սանձահարող ամենեն կարևոր զենքերեն մեկն է, մարդկային ընկերական զգացումները սրող հեսան մը, անձնվիրության, բարու–թյան, խղճի ու բարոյական բարձրացման մշակիչ մը: Ար–դեն բարոյականությունը ընկերականություն ըսել է, ամեն բանի մեջ իր ընկերն ալ մտածել. իսկ ընկերական հարաբե–րություններու բարձրացումն ալ հիմնված է մեր անզուսպ եսի աստիճանական սանձահարումին վրա: Բանահյուսական երկերուն ստեղծումը և անոնց տարածուն ընթերցումը ժողո–վուրդները կփափկացնե, կտաշե, մարդասեր, այլասեր ու ժողովրդասեր կդարձնե:

Ուսումնական, դաստիարակչական ու բարոյական այս հանրային արժեքներուն կից՝ գրականությունը իր ամբող–ջությամբ ինքնին քաղաքակրթական մեծ երևույթ մըն է, մարդկային հոգեկան ստեղծագործություններեն գուցե ամենեն գլխավորը:

Ամեն գրական երկ ժողովուրդի մը գրականության մեկ էջն է, մեկ հատորը, մեկ կտորը, և այդ էջերուն ու կտորներուն ամբողջությունը ժողովուրդի մը ամենեն մեծ հարստությունը, ժողովուրդի մը հոգեկան գանձարանը, և ճիշտ ատոր համար ալ ժոդովուրդի մը հպարտության առարկան, ժողովուրդի մը արժեքը բարձրացնող քաղաքակրթական մեծարժեք իրողություն մը:

Ժողովուրդի մը արժեքը բարձրացնող թե՛ ինքն իր աչքին և թե՛ ուրիշ ժողովուրդներու աչքին: Ցայտուն չափերեն մեկն է ազգերու քաղաքակրթական բարձրության, տեսակ մը

վավերագիրը արժեքավոր ազգերու շարքին մեջ իր տեղն ու դիրքը ունենալու: Որքան մեծ է, հարուստ ու խոր ժողովուրդի մը բանահյուսական ընդհանուր ստեղծագործությունը համամարդկային գրականություններու լայն հյուսքին մեջ, այնքան ալ մեծ է այդ ժողովուրդին դիրքն ու արժեքը ազգերու ու ցեղերու ընդհանուր հյուսքին մեջ:

Իր այս աստիճանի բարձր ու ազնիվ հատկություններուն համար ալ գրականությունը իր ամբողջությամբ, ինչպես և իր ցայտուն հեղինակներով ու բացառիկ կարևոր երկերով խորին կապ մըն է, խորին կապ մը նույն ժողովուրդի բոլոր մասերուն ու բոլոր անդամներուն միջև:

Ինչպես որ նույն լեզուն խոսիլը ազգը ազգեն զատող և ազգի մը հատվածները իրարու զոդող ամենեն կարևոր կապն ու օղակն է ամեն տեղ, այնպես ալ այդ մայրենի լեզվով կատարված բոլոր արժեքավոր ստեղծագործությունները մեկ-մեկ զոդող օղակներ են և այդ ստեղծագործություններում ամբողջությունը ներկայացնող գրականությունը ժողովուրդի մը բոլոր հոգիներն ու բոլոր սրտերը իրարու կապող ոսկի շղթան է:

Քաղաքակրթական բոլոր տեսակի ստեղծագործություն-ները՝ պետություն, կրոն, օրենք, արհեստ ու արվեստ և մյուս գեղարվեստները այս կամ այն չափով նույնպես ունին իրենց վրա հավաքականությունները ձուլող և ժողովուրդներուն հպարտություն ու բարձրացում ներշնչող կարողությունը. միայն թե միշտ տարբեր ուժով կշեշտվի զոդող հմայքը լեզվի, լեզվական գեղարվեստի և գիտություններու, այսինքն բանահյուսական ստեղծագործության:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ 3

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ 5

ԵՐԳԵՐ 7
ԻՆՉՈՒ 7
ՈՒՐՎԱՆԿԱՐՆԵՐ 8
ՀՅՈՒՍՔ 9
ԳՆԱՑՔԸ 9
ՄԱՀ 10
ԺԱՆԳԸ 11
ՀՈՂՄԱՂԱՑ 12
ԱՆՈՒՇ ՀՈՎԻԿ 12
ՎԵՐ 13
ԱԼԻՔԸ 14
ԱՆՏԱՌԻՆ ԵՐԳԸ 14
ԱՂՈԹՔԸ 16
ՄԱԿՈՒՅԿԸ 16
ԱՍՈՒՊ ՄԸ 18
ԵՐՆԵԿ 18
ՓՈԹՈՐԻԿ 19
ՍՏՎԵՐԴ 19
ԵՍ ՊԱՏՐԱՆՔԸ ՍԻՐԵՑԻ 20
ՇՈԳԵՆԱՎԻՆ ՄԵՋ 21
ԼՈՒՄՆԻՆ ՏԱԿ 22
ԴՈՒՆ ԻՄՍ ԷԻՐ 22
ԻՆՉՊԵՍ ՄԵԳԸ 24
ԼՈՒՌ 24

ՍՐԻՆԳ.....25
ՀՈՍ ԵԿՈՒՐ 25
ԵԹԵ 26
ՄՈՒԹԻՆ ՄԵՋ 27
ԳԻՇԵՐԱՊԱՀԸ..... 28
ՋԳՈՒՇ..... 29
ՖԱՆԹԱԶԻ 30
ՆԵՏ ՄԸ 31
ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՄԵՋ..... 31
ՄԱՀԻԿԸ 32
ԾՈՎ 32
ՍԵՎԵՐՈՒ ՄԵՋ 34
ՍԻՄՖՈՆԻ..... 34
ՓԻԼԻՍՈՓԱՆԵՐ 35

ԼԵՌԱՆ ԱՂՋԻԿԸ..... 36

ԴՐԱՄԱՆԵՐ 71
ՀԻՆ ԱՍՏՎԱԾՆԵՐ.....71

ԳՐՔԵՐ ՈՒ ՄԱՐԴԻԿ.....175

ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐՈՒ ԴԵՐԸ 189

ԻՄ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ

Կազմող և խմբագիր՝ Ն. Վիրաբյան
Հրատարակչության խմբագիր՝ Գ. Հովհաննիսյան
Համակարգչային ձևավորումը՝ Հ. Փիլոյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Ա. Օհանջանյանի
Կազմի նկարը՝ Գ. Պողոսյանի

ԷԴԻԹ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Թումանյան 12
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

EDIT PRINT
12 Toumanyan str., Yerevan
Tel.: (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

254